జ్ఞానపదములు
జానపదములు

దేవులపల్లి రామానుజరావు

Blank Page

జ్ఞానపదులు - జానపదులు

(వ్యాసాల సంకలనం)

రచన

దేవులపల్లి రామానుజరావు

ప్రచురణ

రిజిస్టర్డ్ నెం. 1/64

యువభారతి
సాహితీ సాంస్కృతిక సంస్థ
5 కింగ్స్‌వే, సికిందరాబాదు-3

GNANAPADULU - JANAPADULU

(A Collection of Essays & Radio Talks)

By

DEVULAPALLI RAMANUJA RAO.

ప్రచురణ : 114

ప్రథమ ముద్రణ : 5 అక్టోబర్ 1985

ప్రతులు : 1200

ముఖచిత్రాలంకృతి : శీలా వీర్రాజు

వెల : Rs 10-00

ముద్రణ :
చార్మినార్ ఆర్ట్ ప్రింటర్స్,
గంజ్ బజార్, సికింద్రాబాదు - 500 003.

ప్రతులకు :

యువభారతి
5, కింగ్స్‌వే, సికిందరాబాదు - 500003 లేదా
యువభారతి కార్యాలయం
ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్ భవనములు
తిలక్ రోడ్డు, హైదరాబాదు - 500001

యువభారతి పరిచయం

మనిషిలో అంతర్లీనంగా, నిక్షిప్తంగా ఉన్న ప్రతిభాపరిమళాలు పరివ్యాప్తం కాగలిగినప్పుడే అతని సృజనాత్మకశక్తికి సార్థక్యం చేకూరుతుంది. సమాజంలో సామరస్యం, శివంకరమైన భావం, సత్యగవేషణాదృక్పథం పెంపొందడానికి అనువైన వాతావరణం ఏర్పడుతుంది. నిర్మాణాత్మక శక్తులకు ప్రాచుర్యం లభిస్తుంది. సమైక్య భావాలు కుదురుకుంటాయి.

యువభారతి కడచిన ఇరువది రెండేళ్లుగా, సమాజంలో సామరస్యాన్ని పెంపొందించేందుకు ఉత్తమసాహిత్యంకంటే సాత్త్వికమైన సాధనం లేదనే విశ్వాసంతో యథోచిత కార్యక్రమాలను రూపొందించి, నిర్వహిస్తూ కృషి చేస్తున్నది. సాధ్యమైనంత తక్కువ వెలకు ప్రజా బాహుళ్యానికి ఉత్తమ సాహిత్యాన్ని అందిస్తే సాహిత్యంపట్ల, దేశంపట్ల అనురక్తి పెరుగుతుందనే నమ్మకంతో ప్రచురణోద్యమాన్ని చేపట్టింది. ఇంతవరకు 114 పుస్తకాలను ప్రచురించి నాలుగు లక్షల ప్రతులను తెలుగు పాఠకులకు అందించగలిగింది.

యువభారతి సంస్థ భవిష్యన్నిర్మాణ కార్యక్రమాలకు సహకరించేందుకు రూపొందిన శాశ్వత జీవిత పథకాలలో ఇప్పటికి 1398 మంది సహృదయులు 'భారతీ మిత్రు'లుగా, 135 మంది సహృదయులు 'భారతీ భూషణు'లుగా చేరి మాకు తోడ్పడుతున్నారు.

ఉదాత్తభక్తితో మేము చేస్తున్న భాషాసేవకు అండదండలుగా నిలిచింది ప్రజలు. వారి సౌహార్దం, భాషాభిమానం – ఇవే మా పెట్టుబడి మా తపస్సు ఫలించి తెలుగుదేశంలో అధ్యయన శీలత, సౌజన్యం పెంపొందాలని ఆకాంక్షిస్తున్నాము.

సహృదయుల సహకారాన్ని అర్థిస్తూ—

హైదరాబాదు
5-10-1985

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి
అధ్యక్షుడు

Blank Page

మా మాట

తమ అమేయప్రతిభతో, అప్రతిమాన సామర్థ్యంతో, నిశ్చల నిరంతర తపోనిరతితో భారతీయుల జీవితాలను శక్తిమంతం చేసిన నిన్నటితరం మనీషులు ధన్యజీవులు. వారి జీవన విధానంతో, వారి సందేశంతో ప్రభావితులై తమ వ్యక్తిత్వాన్ని మలచుకున్న చరితార్థులు శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారు. తెలుగు భాషా సంస్కృతులపై కత్తిగట్టిన నిజాం నిరంకుశ పాలనకు ఎదురొడ్డినిలిచి తెలంగాణ మాగాణంలో తెలుగుబాస పసిడిపంటలు పండించిన రచయితలు ఆయన. సంస్కృతాంధ్రాలను ఒక పద్ధతి ప్రకారం అధ్యయనం చేయకపోయినా, నిరంతరగ్రంథపఠనంవల్ల, సాహితీ తపస్సంపన్నుల సాహచర్యంవల్ల ఆయన సహృదయవిమర్శకులుగా, ఉత్తమ అధ్యయన శీలురుగా రూపొందినారు. న్యాయశాస్త్రంలో పట్టా సంపాదించినా, న్యాయవాది వృత్తిని చేపట్టక, ప్రభుత్వ ఉద్యోగం తలపెట్టక, ఎక్కడా ఊడిగం చేయక స్వాభిమానంతో జీవయాత్ర సాగించిన సత్త్వ సంపన్నులు ఆయన. సాహిత్య సాంస్కృతిక సంస్థలనిర్వహణలో కొత్తబాటలు వేసి పరస్పర వైరుధ్యాలున్న రచయితలతో, కళాకారులతో కలసికట్టుగా పనిచేసి లక్ష్యాలను సాధించవచ్చునని నిరూపించగలిగిన ప్రతిభాశాలురు, ఆదర్శమూర్తులు శ్రీ రామానుజరావు. ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ, గోలకొండ పత్రిక, శోభ సాహిత్య మాసపత్రిక ఆయన నిర్వహణ దక్షతకూ నిస్స్వార్థ సేవాపరాయణతకూ, ప్రతీకలుగా నిలిచిపోయినవి. తెలంగాణా వైతాళికులలో ఒకరు ఆయన. ఆయన ఒక తెలుగు వెలుగు.

మా 'యువభారతి'కి శ్రీ రామానుజరావుగారు పెద్దదిక్కు. మేము నిర్వహిస్తున్న సాహిత్యోద్యమానికి బాసటగా నిల్చి ప్రోత్సాహాన్ని అందిస్తున్న సుహృన్మణులు.

"జ్ఞానపదులు - జానపదులు" అన్న ఈ గ్రంథాన్ని ప్రచురించుకునే అవకాశాన్ని మాకు కల్పించి తమ ఔదార్యాన్ని ప్రకటించుకున్నారు.

రచయిత శుభాకాంక్షలు

నేను అప్పుడప్పుడు రేడియోలో చేసిన ప్రసంగాలను, పత్రికలకు, ప్రత్యేక సంచికలకు వ్రాసిన వ్యాసాలను ఒక పద్ధతి ప్రకారం ఏర్చి కూర్చి కొన్ని సంపుటాలుగా ప్రచురించాలని అనుకున్నాను.

ఆ వరుసలో ఇది మొదటి సంపుటం.

భారతీయుల ప్రతిభాపాండిత్యాలకు, సంస్కృతికి ప్రాతినిధ్యం వహిస్తున్న కొందరు మనీషులనుగూర్చి నేను చేసిన ప్రసంగాలను, తెలుగు సాహిత్యాన్ని సుసంపన్నం చేసిన కొందరు ప్రతిభా మూర్తులనుగూర్చి నేను చేసిన ప్రసంగాలను, వ్రాసిన వ్యాసాలను, విశ్వవిఖ్యాత ఇంగ్లీషు రచయిత జార్జి బెర్నార్డ్ షాను గూర్చి వ్రాసిన వ్యాసాన్ని, జానపదుల కళామయ జీవితాన్ని పరిచయం చేస్తున్న కొన్ని ప్రసంగాలను ఈ "జ్ఞానపదులు - జానపదులు" అన్న పుస్తకంగా మలచి అందిస్తున్నాను.

జీవితంలోనూ, సాహిత్యంలోనూ పాతకొత్తల మేలికలయికవల్ల సర్వతోముఖ వికాసం కలుగడానికి వీలున్నదని నమ్ముతూ, ఉత్తమ సాహిత్య ప్రసరణానికి కృషిచేస్తున్న సంస్థ 'యువభారతి' ఈ సంపుటాన్ని ప్రచురించ డానికి పూనుకున్నది.

నాకు 'యువభారతి' సభ్యులతోనూ, కార్యకలాపాలతోనూ చాలా కాలంనుంచి సాన్నిహిత్యం ఉన్నది. ఈ సాన్నిహిత్యాన్ని పురస్కరించుకుని ఈ ప్రచురణకోసం నన్ను అభ్యర్థించినారు. చాలా సంతోషంతో నేను అంగీక రించినాను.

నిర్మాణాత్మక దృక్పథంతో కార్యక్రమాలు నిర్వహిస్తున్న యువ భారతికి నా అభినందనలు, శుభాకాంక్షలు.

హైదరాబాదు
ఆగస్టు 15, 1985.

దేవులపల్లి రామానుజరావు

ఆయనకు ఔపచారికంగా కృతజ్ఞతలు తెలుపడం కంటే భక్తిపూర్వకంగా అభివందనాలను సమర్పించడంలోనే ఔచిత్యం ఉంటుంది. శ్రీ రామానుజ రావుగారి సాహితీ తపస్సు ఇతోధికంగా కొనసాగుతూ ఉండాలనీ, ఆయనకు ఆయురారోగ్యాలను పరాత్పరుడు ప్రసాదిస్తూ ఉండాలని ఆకాంక్షిస్తున్నాము. శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావుగారికి 'యువభారతి' నమోవాకములను సమర్పించుకుంటున్నది.

హైదరాబాదు
5-10-85.

ఇరివెంటి కృష్ణమూర్తి
అధ్యక్షుడు

విషయానుక్రమణిక

జ్ఞానపదులు

జానపదులు

గురుదేవుడు రవీంద్రుడు

ఆగస్టు 15 సకలభారతదేశమునకు పండుగ; ఈ రోజు మన దేశము నూట యేబది సంవత్సరాల ఆంగ్ల పరిపాలన నుండి విముక్తి నొందెను. ఈ శుభ సందర్భమున మనము సంస్మరించవలసిన మహనీయులలో గురుదేవుడు రవీంద్రుడు ముఖ్యుడు. భారత జాతీయ గీతమును రచించిన మహాకవి ఆయన, అందుచేత స్వాతంత్ర్యోత్సవ సందర్భమున ఆయనను స్మరించుటలో విశిష్టత కలదు. ఆయన పరమపదించినది ఆగస్టు మొదట వారము. ఇందుచేత కూడ ఆగస్టు నెలలో ఆయన స్మరణకు ప్రత్యేకత గలదు.

రవీంద్రుడు సాహితీ ప్రపంచమున, ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి గాంచిన గొప్ప రచయిత. అంతమాత్రమే కాదు ఆయన మన దేశ సమస్యలయందు ప్రత్యేక శ్రద్ధను తీసికొనిన త్యాగమూర్తి. ఇల్లు గాలిపోవునపుడు వీణను చేతబట్టుకొను ప్రబుద్ధుడు రవీంద్రుడు కాడు. మన దేశనాయకులనేకులకు పూజ్యుడు రవీంద్రుడు. జాతిపితయైన గాంధీ మహాత్ముడు ఆయనను గురుదేవుడని సంబోధించెడివాడు. మహాత్ముని పూర్ణపురుషునిగా గురుదేవుడు సంభావించెడివాడు.

మన దేశ రాజకీయ సమస్యలనుగూర్చి రవీంద్రుడు సర్వదా ఆలోచించెడివాడు. 1919 సంవత్సరమునకు ముందు ఇంగ్లీషు వారు ఆయనకు సర్ బిరుదమునిచ్చియుండిరి. ఆనాడు మన దేశములో గొప్పవారికి చాలమందికి ఇటువంటి బిరుదులు ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము ఇచ్చియుండెను. 1919 సంవత్సరములో అమృతసర్ పట్టణమున బ్రిటిషు ప్రభుత్వము జనసమూహము పైన తుపాకులను గాల్చినపుడు అందుకు నిరసనగా రవీంద్రుడు తన సర్ బిరుదమును త్యజించెను. ఆనాడు మన దేశమున సర్ బిరుదాంకితులైన గొప్పవారు మరి కొందరు ఉండిరి. కాని ఇట్టి త్యాగమును, ధైర్యమును, సాహసమును ప్రదర్శించినవాడు రవీంద్రుడే. ఆనాడు రవీంద్రుడు ఇండియా వైస్రాయికి వ్రాసిన లేఖ ప్రపంచ లేఖాసాహిత్యములో మహోజ్జ్వలమైనది. జపాను దేశపు సామ్రాజ్యతత్వమును నిరసించుచు జపాను కవీంద్రునికి రవీంద్రుడు వ్రాసిన

యు త్తరము మరొక మహోజ్జ్వలమైన లేఖ. బహుళః 1940 వ సంవత్సరమున కాబోలు భారత జాతీయ నాయకులను బ్రిటిషు ప్రభుత్వము చెరసాలలో నుంచినపుడు మిస్. రాత్ బోన్ అను పాశ్చాత్య యువతి భారత నాయకులను దూషించుచు ఒక ప్రకటనచేసి యుండెను. ఆ ప్రకటనకు రవీంద్రుడిచ్చిన సమాధానము ఆయనకు మన స్వాతంత్ర్యోద్యమము నందుగల గాఢమైన సానుభూతిని జాతీయ నాయకులందుగల అపార గౌరవమును వెల్లడి చేయుచున్నది.

రవీంద్రుడు గాంధీ మహాత్ముడు పరస్పరము పూజ్యభావము కలిగి యుండిరి. వారికి ఒకసారి మాత్రమే అభిప్రాయభేదము కలిగినది. విదేశ వస్తు బహిష్కరణమును చేయవలెనని గాంధీ మహాత్ముడు ప్రబోధించి స్వదేశీ ఉద్యమ ప్రచారము గావించినపుడు రవీంద్రుడు ఈ ఉద్యమము ఉపయోగమును, యోగ్యతను సందేహించుచు గాంధీ మహాత్మునికి ఒక ఉత్తరము వ్రాసెను. దానిని ఉత్తరమనుటకన్న సాహిత్య ఖండమని చెప్పుట సమంజసము. దీనికి సమాధానముగా గాంధీ మహాత్ముడు వ్రాసిన ప్రత్యుత్తరము భావగాంభీర్యము నందును, భాషాసౌందర్యము నందును రవీంద్రుని రచనకు ఏ మాత్రము తీసిపోని రమణీయమైన ఖండ కావ్యమని చెప్పవచ్చును. రవీంద్రుడు రాజకీయ నాయకుడుగా, గాంధి ఒక మహాకవిగా ఈ ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలలో ప్రత్యక్షమగుచున్నారు. ఇదియే వారి ప్రణయ కలహములలో మొదటిది. మరియు చివరిది; తరువాత వారికి అభిప్రాయ భేదాలెన్నడును కలుగలేదు. గాంధీ మహాత్ముని ఇష్టమునకు వ్యతిరేకముగా సుభాష్ చంద్రబోసు కాంగ్రెస్ అధ్యక్ష పదవికి పోటీచేసినపుడు కొందరు సుభాష్ చంద్రబోసు పక్షము వహించవలసినదని రవీంద్రుని కోరిరి. కాని ఆయన అందుకు సమ్మతించలేదు. మహాత్మునికి వ్యతిరేకముగా ఆయన ముందుకు రాలేదు.

జవహర్ లాల్ నెహ్రూ యందు రవీంద్రుడు, ప్రేమ, అభిమానము, వాత్సల్యము కలిగియుండెను. జవహర్ లాల్ నెహ్రూకు మొదటి నుండియు రవీంద్రుని యందు భక్తి. రవీంద్రుని ఉన్నతాదర్శములచేత జవాహర్ లాల్ ప్రభావితుడైన నిదర్శనాలు కలవు. భారత జాతీయ కాంగ్రెస్ యొక్కయు, భారతదేశ స్వాతంత్ర్యము యొక్కయు విదేశాంగ విధానము రూపొందజేసిన రాజకీయవేత్త జవాహర్. జవాహర్ విదేశాంగ విధానము మీద రవీంద్రుని ఉన్నతాదర్శాల ప్రభావము కనపడుచున్నది రవీంద్రుడు జాతివిచక్షణా

విధానమునకు వ్యతిరేకి. సామ్రాజ్య తత్త్వమునకు ప్రతికూలుడు. మానవత్వము నందు విశ్వాసము కలిగిన మహనీయుడు. యుద్ధాలను ఆయుధాలను ప్రతిఘటించిన శాంతిప్రియుడు. జగత్కల్యాణమునకై పరితపించిన ఋషీశ్వరుడు. రవీంద్రుడు ప్రపంచమునకు ప్రేమ సందేశము నిచ్చిన మహానుభావుడు. ఒక జాతి మరొక జాతి మీద అధికారము వహించు జాతీయాహంకారమును, ఒక మానవుడు మరొక మానవుని బానిసగా జూచు మనస్తత్వమును రవీంద్రుడు సర్వదా వ్యతిరేకించి యుండెను. జవాహర్‌లాల్ దివ్యవాణివలె, రవీంద్రుని దివ్యవాణి సకల ప్రపంచమునకు, శాంతి సందేశము నిచ్చునదిగా నుండెను. తన అభిప్రాయాలను రవీంద్రుడు ఉపన్యాసము లందును, రచనల యందును పలుమారు ప్రకటించి యుండెను. స్వతంత్ర భారతదేశము ఆదర్శములు కూడ ఇట్లే ఉండవలెనని ఆయన కలలు గనుచుండెను. రవీంద్రుని ఆదర్శాలు, స్వప్నాలు జవాహర్‌లాల్ నెహ్రూ విదేశాంగ విధానములో ప్రతిబింబితమైనవి ఇది రవీంద్రుని విశిష్టత. కావుననే రవీంద్రుడు సకల భారత నాయకులకు గురుదేవుడైనాడు.

ఆధునిక కాలములో భారతదేశ ఆత్మకు చిహ్నములని చెప్పదగినవారు ముగ్గురు. ఒకరు గాంధీ మహాత్ముడు. రెండవవారు రవీంద్రుడు. మూడవవారు జవాహర్‌లాల్ నెహ్రూ. గాంధీ మహాత్ముడు సత్యమునకు ప్రతినిధి. రవీంద్రుడు సౌందర్యమునకు ప్రతినిధి. జవాహర్‌లాల్ శివమునకు అనగా మంగళమునకు, శాంతికి ప్రతినిధి. సత్యము. సౌందర్యము. శివము భారతదేశ సంస్కృతికి మూలకందములు. భారతదేశము ఆత్మకు చిహ్నములు. వీనికి ప్రతినిధులైన యీ ముగ్గురు మహనీయుల వ్యక్తిత్వాల సమన్వయమే భారతదేశ ఆత్మ.

రవీంద్రుడు పరమపదించినప్పుడు, ఆయనకు శ్రద్ధాంజలి సమర్పించుచు రవీంద్రుని రచనలకు అమూల్యమైన వ్యాఖ్యానము వ్రాసి, పాశ్చాత్య ప్రపంచమునకు పరిచయము చేసిన డాక్టర్ రాధాకృష్ణన్ "రవీంద్రుడు వ్యాస, వాల్మీకుల పరగతికి చెందినవాడని" చెప్పిరి. నిజమే! వ్యాస వాల్మీకులవలె రవీంద్రుడు మహర్షియైన కవీంద్రుడు జాతీయ గీతమును పఠించు ప్రతి సందర్భమున రవీంద్రుని సుందర గంభీర ఆకారము మన కనుల యెదట సాక్షాత్కరించి శాంతి సందేశము నిచ్చుచుండును.

శూరుల జన్మము, సురల జన్మము, ఏరుల జన్మము తెలుసుకొనుట కష్టమని భారత కవి సూక్తి. అదే విధముగా ఋషీశ్వరుల జన్మమే కాక మృత్యువు గూడ సాధారణులకు తెలుసుకొనుట కష్టమైన కార్యము. రవీంద్రుడు తన మరణమునకు కొన్ని దినములు ముందు మృత్యువును గూర్చిన ఒక రచన గావించెను. బహుశః అదియే ఆయన తుది రచన. తన యవసానమునకు కొద్ది రోజులు ముందు మృత్యువునుగూర్చి రచన గావించిన రవీంద్రుడు త్వరలో తనకు స్వర్గలోకమునుండి రానున్న ఆహ్వానమును ఊహించుకొనెనేమో! మహాత్ముల యూహాలు సత్యసామీప్యములు కదా!

గత శతాబ్దమున మనదేశములో వివిధ రంగాల యందు దిగ్గజముల వంటి మహనీయు లనేకులు జన్మించినారు. దేవతాగణమున త్రిమూర్తులవలె వీరిలో ముగ్గురు మహనీయులు ప్రకాశించుచున్నారు. త్రిమూర్తుల యందువలె యీ ముగ్గురి యందును ఒక యేకత్వము గోచరించుచున్నది. ఆయేకత్వమే భారతదేశ ఆత్మ; భారతీయ సంస్కృతిలోని ఉదాత్తత. అధునిక కాలము నందలి భారతీయుల ఆశయాలు, మనోరథాలు, వీరియందు సంపూర్ణముగా మూర్తీభవించి యున్నవి. ఈ ముగ్గురి చరిత్రయే, నవభారత, స్వతంత్ర భారత, చరిత్ర యని నిస్సందేహముగా చెప్పవచ్చును. ఈ ముగ్గురిలో ఒకరు కవి; ఒకరు ప్రవక్త; ఒకరు ధీరోధాత్తుడైన నాయకాగ్రేసరుడు. ఇందులో కవీంద్రుని కడమ యిద్దరు గురుదేవునిగా భావించినారు. ఆ కవీంద్రుడే రవీంద్రుడు; ఆ ప్రవక్త భారత జాతిపిత గాంధీ మహాత్ముడు; ఆ మహా నాయకమణి జవాహర్లాల్ నెహ్రూ.

గాంధీ మహాత్ముడు భారత రాజకీయ రంగమునకు ఏకైక నాయకత్వము వహించి, స్వాతంత్ర్యరథ సారథ్యమునకు పూనుకొనుటకుముందుగనే రవీంద్రుడు రచయితగా ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి గాంచి, తరువాత గాంధీ మహాత్ముని రూపమున ఉప్పొంగ నున్న భారతజాతి అంతశ్శక్తికరణమును ప్రపంచమునకు పరిచయము గావించినట్లు ఆయన రచనలు ఋజువు చేయుచున్నవి. 1901 సంవత్సరమున శాంతినికేతన స్థాపన, 1913 సంవత్సరమున నోబుల్ బహుమతి, 1915 సంవత్సరమున విశ్వభారతి స్థాపన ఇందుకు ఉదాహరణములు.

రవీంద్రుడు జాతీయకవి; విశ్వకవి. భారతదేశానికి జాతీయ గీతమును ప్రసాదించిన గౌరవము రవీంద్రునికి దక్కినది. ఒక్క జాతీయ గీతమే కాదు.

ఆయన రచనల నన్నింటిని సమగ్రముగా పరిశీలించి నప్పుడు, అందు లో అడుగడుగున భారత దేశము, భారత సంస్కృతి ప్రతిబింబములు కనుపించ గలవు. సకల భారత రచయితలయందు ఇది రవీంద్రుని ప్రత్యేకత. రవీంద్రుడు వంగ వాఙ్మయ రంగమున అడుగు పెట్టుటకు ముందుగనే, వంగ సాహిత్యములో ఆధునికయుగ నిర్మాతలు కొందరు ఉద్భవించి యుండిరి. సుప్రసిద్ధ విద్వాంసుడైన ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగరుడు వంగ వాఙ్మయమున అనేక వచన రచనలు గావించి, తన సరళ రమ్యశైలిని వంగరచయిత లందరికిని ఒరవడి గావించి యుండెను. మైకేల్ మధుసూదనదత్తు భావగంభీరమైన కావ్యములను, మనోహరమైన శైలిలో రచించి, ఆధునిక పద్ధతులను వంగ సాహిత్య రంగమున ప్రవేశ పెట్టి యుండెను. మధుసూదనదత్తు వంగసాహిత్యమున ప్రవేశపెట్టిన విప్లవాత్మకమగు మార్పులు ఒక తీవ్ర సంచలనము కలుగజేసినవి. బంకించంద్ర ఛటర్జీ మనోహరమైన నవలలను వ్రాసి వంగ వాఙ్మయమున క్రొత్త మార్గమును చూపించి యుండెను. ఈ రచయితల వరుసలో సాహిత్య రంగమున ప్రవేశించిన రవీంద్రుడు, వీరి నందరిని తన ప్రతిభాసంపదచేత అతిక్రమించి, వంగదేశమున ఆబాలగోపాలము ఆదరణపొంది సకల భారతదేశమేకాదు సకల ప్రపంచము జోహారుల నందుకొని వంగ వాఙ్మయమున, భారతీయ సాహిత్యమున, అగ్రగణ్యుడై ప్రకాశించినాడు. రవీంద్రుని రచనా ప్రావీణ్యమును గూర్చి ప్రస్తావించుచు నవలగాని, చిన్న కథగాని, నారన్నబాగుగా వ్రాయ గలిగినవాడు ఒక్క రవిబాబు తప్ప మరెవ్వరును లేరని శరచ్చంద్ర ఛటర్జీ యొకమారు వ్రాసియున్నారు.

రవీంద్రుని రచనలలోని వైవిధ్యము ఇతరుల రచనల యందు కానరాదు. రవీంద్రుడు నవలలు వ్రాసినాడు, చిన్న కథలు వ్రాసినాడు, ఏకాంకికలు, నాటికలు వ్రాసినాడు. బాల వాఙ్మయమును రచించినాడు; ఉదాత్తమైన కవిత్వము అల్లినాడు, రమణీయమైన పాటలు పాడినాడు; కళాఖండములైన వ్యాసములను లిఖించినాడు. రవీంద్రుడు సాధించక విడిచిన వాఙ్మయ విశేషములేదు; పట్టిన దానినెల్లను బంగారము గావించక వదలి పెట్టలేదు. ఇటువంటి సర్వతోముఖ ప్రతిభా విశేషమును ప్రదర్శించిన భారతీయ రచయితలు మరెవ్వరు? రవీంద్రుని రచనలలో అది యేశరగతికి చెందిన రచన

యైనను భారత ఆత్మ అంతర్వాహినిగా ప్రవహించు చున్నది. ఇదియే రవీంద్రుని విశిష్టత.

భారతదేశ ఆత్మను, భారత సంస్కృతిని ప్రపంచమునకు వెల్లడి చేయుటకు ప్రయత్నించిన విజ్ఞానులు కొందరు ఆధునిక యుగమున కలరు. వివేకానందుడు భారతీయ వేదాంతమును తన అమోఘమైన ఉపన్యాసాల ద్వారా సకల ప్రపంచానికి పరిచయము గావించి యున్నాడు. రవీంద్రుని గౌరవాదరములకు అత్యధికముగా పాత్రుడైన అరవిందుడు ఈ మార్గమున కొంత కృషి గావించియున్నాడు. గీతా భాష్యాది ఉద్గ్రంథముల ద్వారా లోకమాన్యతిలక్ భారతీయ వేదాంతమును ప్రతిపాదించు ప్రయత్నము గావించి యున్నాడు. భారత సంస్కృతి తన జీవితములో ప్రతిపదమునందు ప్రతిబింబింప జేసికొనిన మహాత్ముడు గాంధీజి. కాని మన మతము, మన వేదాంతము, మన సంస్కృతిలోని విశ్వజనీనమైన విలువలు, శాశ్వత ప్రయోజనాలు సమస్త ప్రపంచమునకు మనోరంజకముగా వివరించుటలో రవీంద్రునిదే అగ్రస్థానము. ఇందుకు కారణము రవీంద్రుడు కవి యగుటయే; రవీంద్రుని రచనలు రసాత్మకములగుటయే; రవీంద్ర వాఙ్మయము కాంతాసమ్మితమగుటయే. భారతీయ జీవిత విమర్శనమునకు ఆటపట్టులై, భారతీయ సంస్కృతి ప్రతి పాదకములైన రవీంద్రుని రచనలు ప్రపంచ సాహిత్యమునకు శిరోభూషణములు; ఉపనిషత్తులతో పోలగల రవీంద్రుని రచనలు మానవజాతికి మహోన్నతమైన సందేశము నిచ్చినవి.

ఋషికాని వాడు కవి కాజాలడని ఆర్యోక్తి. కవీశ్వరుడైన రవీంద్రుడు ఋషీశ్వరుడని ఆయన జీవితము నిరూపించు చున్నది. ప్రకృతిలో భగవంతుని అంశమును సందర్శించిన ప్రాచీన భారత మునీంద్రులవలె ఆశ్రమవాసము కల్పించుకొని ప్రకృతికి సన్నిహితుడుగా తన జీవనము గడపినాడు; ప్రకృతికి కవితా స్వరూపము నిచ్చినాడు. శీతల తరుచ్ఛాయలయందు, పచ్చిక పట్టుల మీద, ప్రకృతి దృశ్యములమధ్య, సంగీత సాహిత్య చిత్ర లేఖనాది కళల ద్వారా, రవీంద్రుడు ఆనందోపాసన గావించినాడు. ప్రకృతిమాత చల్లని యొడిలో ఉపలాలితుడైన ఆయన ప్రపంచానికి ప్రేమ సందేశము నిచ్చినాడు. ఆనాటి వ్యాస వాల్మీకుల రచనలవలె రవీంద్రుని రచనలుగూడ భారతజాతి ఆత్మకు ప్రతిబింబములు, భారత సంస్కృతికి భాష్యములు; భారతదేశ

ఆధ్యాత్మిక సంపదకు ఆలవాలములు. వానిలో ప్రతి పదమున, భారతీయ హృదయము స్పందించుచున్నదని చెప్పినచో అతిశయోక్తి కాజాలదు.

మహాకవి రవీంద్రుడు మహాభక్తుడు కూడ. మన ఉపనిషత్తులను, మన వేదాంతమును సంపూర్ణముగా అవగాహన చేసికొని, అందువలన కలిగిన దివ్య అనుభూతితో ఆయన కవిత్వము చెప్పినాడు. గీతాంజలి ఈ విధముగా చెప్పినదే. ఆత్మ అంతరాత్మకు నివేదించుకొనిన గేయ సందోహము గీతాంజలి. ఉపనిషత్తులు, భగవద్గీత మొదలైన వేదాంత గ్రంథాలలోని భావసుధారసము కడుపార గ్రోలిన రవీంద్రనాథుడు, ఆ రస పానము తతచే కలిగిన భావనా బలమున సౌందర్యసృష్టి గావించి యున్నాడని వేదాంతవేత్తల అభిప్రాయమై యున్నది. గాంధీజీవలె భగవంతునియందు పరిపూర్ణవిశ్వాసముగల ఆస్తికుడు రవీంద్రుడు.

భారత సంప్రదాయమునకు ఆటపట్టైన రవీంద్ర వాఙ్మయము, మన దేశములో మధ్యకాలము నుండి వ్యాపించిన సామాజిక దోషములను, కుల తత్వాలను, అస్పృశ్యతను గాంధీజీ తన హరిజనోద్యమమును ప్రారంభించుటకు చాలముందుగానే సంఘ దురాచారములుగా చిత్రించి, పరిహరించ వలసినదని చెప్పినది. ప్రాతది యెల్లను మంచిదను భావము రవీంద్రునకులేదు. శాశ్వతమైన ఆధ్యాత్మిక విలువలకు, నైతిక విలువలకు మాత్రమే రవీంద్రుడు ప్రాధాన్యము నిచ్చినాడు. కాలము మార్పును రవీంద్రుని వాణి గమనించినది. చిరకాల దాస్యముచే, సర్వవిధముల అధఃపతితులైన భారతీయులకు, నూతన ఆశలను, ఉదాత్త ఆశయాలను, ఆత్మవిశ్వాసమును కలుగజేసినది రవీంద్ర వాఙ్మయము. విశ్వశాంతి, వసుధైక ప్రభుత్వమును ఆదర్శాలను ప్రపంచమునకు ఉపదేశించినది రవీంద్రుని లేఖిని. భారతీయుల కష్టసుఖములను, మంచి చెడ్డలను, ఉత్సాహోద్రేకాలను, ఆవేదనానందములను, చిత్రించి భారతీయ హృదయమును మనోరథములను ప్రపంచమునకు ప్రకటించినాడు రవీంద్రుడు. ఆనాడు రవీంద్రుడు భారతదేశముగా రూపొంది, సకల ప్రపంచముతో సంభాషించినాడని చెప్పవచ్చును.

రవీంద్రునికి భరత జనయిత్రి ఆరాధ్యదేవత. సోదర భారతీయులను మాతృదేశ సేవకు పురికొల్పినది రవీంద్రుని కవిత్వము విజాతీయ సంస్కృతి,

విజాతీయ అభిరుచులు, అనుకరణలు రవీంద్రునికి ఇష్టము కావు. మాతృ భాషల ద్వారా విద్యాబోధన జరగవలెనని రవీంద్రుని ఆశయము. ఎంత పాండిత్యము గడించినప్పటికి, ఇంగ్లీషు భాషలో సాహిత్య నిర్మాణము గావించుట భారతీయులకు సాధ్యము కాదని రవీంద్రుని అభిప్రాయము. ఇంత మాత్రాన పాశ్చాత్య సంస్కృతిని ద్వేషించువాడు కాడు రవీంద్రుడు. ప్రాచ్య పాశ్చాత్య సంస్కృతులలోని ఉత్తమ సంపద యంతయును సమ్మేళనమై విశ్వ సంస్కృతిగా రూపొందవలెనని రవీంద్రుని అభిప్రాయము. జగత్తునంతయును తన కుటుంబముగా భావించుకొనిన ఉదార చరితుడాయన.

భారతదేశము పరమత సహనమునకు ప్రఖ్యాతి వహించినది. అనేక సంస్కృతులను, అనేక సంప్రదాయాలను ఆకళించుకొని, అనేక మతములకు పుట్టినిల్లైన గౌరవము భారతదేశమునకు కలదు. ఇకముందుగూడ ఇందుకు అనుగుణముగా భారతదేశము అభివృద్ధి పొందవలెనని ఆయన ఆశయము. ఇంచుమించుగా జవాహర్లాల్ ఆశయము కూడ ఇదియే.

రవీంద్రుని ప్రతిభ సర్వతోముఖమైనది. రవీంద్రుని శక్తి సామర్థ్యాలలో ఎంతయో వైవిధ్యము కలదు. అయినప్పటికిని ఆయన నూటికి నూరుపాళ్లు కవి. ఆయన జీవితములో అడుగడుగునను కనుపించునది కవిత్వము. కవిగా ఆయన ఇచ్చిన సందేశము విశ్వజనీనమైనది. అణుబాంబుల మధ్య, కృత్రిమ ఉపగ్రహాల మధ్య యుద్ధ మేఘాల ఛాయలలో రవీంద్రుని వాణి జవాహర్లాల్ రూపమున మానవ జాతికి ప్రేమ సందేశము నిచ్చుచున్నది.

(గోలకొండ స్వాతంత్ర్య సంచికలో వ్రాసిన వ్యాసము)

కవయిత్రి తోరూదత్

"ముదితల్ నేర్వగరాని విద్య కలదే ముద్దార నేర్పించినన్" అని చెప్పిన చిలకమర్తి కవి మాటలు అక్షరాలా సత్యమైనవి. ఏ రంగములో నైనను, సరియైన, సమానమైన అవకాశాలు లభించినచో పురుషులకు స్త్రీలు ఏమాత్రము తీసిపోరని ఋజువు చేయుటకు ఎన్ని నిదర్శనాలైనను చూపించ వచ్చును. గత శతాబ్దమున వంగ రాష్ట్రమున జన్మించి, కీర్తి గాంచిన తోరూదత్ అను యువ కవయిత్రి జీవితము ఇటువంటి నిదర్శనాలలో పేర్కొన దగినది.

తోరూదత్ 1856 వ సంవత్సరమున కలకత్తాలోని అగ్రవర్ణానికి చెందిన ఒక ఉన్నత కుటుంబమున జన్మించినది. చిన్నప్పటి నుండి సిరి సంపదలతో తుల తూగినది. అయితే ఈ ఐశ్వర్యము ఆమె జీవితమును ఆనందప్రదము గావించిన దని చెప్పుటకు వీలు లేదు. శైశవదశలోనే ఆమె సుకుమార హృదయానికి తీవ్ర ఆఘాతములు కొన్ని తగిలినవి. ఆమెకు పది సంవత్సరాలు నిండీ నిండని వయసులో ఆమె అన్న తన పదునాలుగవ యేట చనిపోవుట జరిగినది. ఆమెకు ఇంకను మైనారిటీ యైనను దాటని పదునెనిమిది సంవత్సరాల వయసులో ఆమె అక్క ఇరువదేండ్ల ప్రాయమున మరణించుట జరిగినది. ఈ రెండు మృతులు ఆమె లేత యెడద మీద సమ్మెట పోటులైనవి.

ఆమె తండ్రి ఉదార భావాలు కలిగిన సజ్జనుడు· మంచి విద్వాంసుడు; ఆయన తన కూతురును అల్లారు ముద్దుగా పెంచి ఆమె విద్యాభ్యాసానికి సకల సౌకర్యాలు కలుగజేసి, విదుషీమణిగా పెంచి పెద్దజేసినాడు. తండ్రిగారి సుందరమైన ఆరామములో ఆమె తన శైశవము నంతయును ఆట పాటలతో వెళ్ళబుచ్చినది. విద్యాబుద్ధులు నేర్చి, సాహితీ వ్యాసంగమున నిమగ్నయైన యౌవన దశలో ఆమె తన చిన్నప్పటి అనుభవాలను, బాల్య స్నేహితులను, ప్రకృతి దృశ్యాలను తలంచుకొని ఉత్తేజితయై వానిని తన కవితా సౌధమున సుందరముగా చిత్రించి అక్షరములను గావించినది.

ఆధునిక వాతావరణములో పుట్టి పెరిగి, పాశ్చాత్య సంస్కృతి పరిపూర్ణముగా ఆకళించుకొన్నప్పటికిని. తోరూదత్ రచనలను పరిశీలించినప్పుడు వానిలో ప్రతి పదమున భారత జాతీయతా ముద్ర స్పష్టముగా కనుపించుచుండును ధ్రువుడు, ప్రహ్లాదుడు, లక్ష్మణుడు, సీత, సావిత్రి మొదలైన పౌరాణిక వ్యక్తులను, వారి శీలమును అత్యంత అభిమానముతో ఆమె తన రచనల యందు చిత్రించినది. సాధారణముగా హిందూ కుటుంబాలలో చిన్నప్పుడు పసిపిల్లలకు ఇంటిలోని స్త్రీలు పౌరాణిక కథలను వీనుల విందుగా చెప్పుట జరుగును. బహుశః, చిన్ననాటి ఈ మధుర స్మృతులే తరువాత తోరూదత్ కవితా దర్పణమున ప్రతిఫలించినవేమో.

పదమూడు సంవత్సరాల బాలికగా నున్నప్పుడు, తండ్రి ఆమెను ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి భాషలను చదివించుట కొరకు అయిరోపా ఖండమునకు తీసికొని వెళ్లెను. ఆమె ఉన్నత విద్యాభ్యాస మంతయును పాశ్చాత్య దేశాలలోనే జరిగినది. ఇంగ్లీషు, ఫ్రెంచి భాషలను ఆమె కూలంకషముగా పఠించినది. అందులోను ఇంగ్లీషుకన్న యెక్కువ వైదుష్యము ఆమె ఫ్రెంచి భాషలోనే సంపాదించినది. రచనా ప్రావీణ్యమున గూడ ఇంగ్లీషుకన్న యెక్కువ ప్రతిభ ఫ్రెంచిలో ఆమె ప్రకటించినదని సుప్రసిద్ధ విమర్శకుల అభిప్రాయము. నాలుగు సంవత్సరాలు విదేశాలలో విద్యాభ్యాసము గావించిన తరువాత ఆమె స్వదేశానికి, స్వరాష్ట్రానికి వచ్చినది. పాపము; తరువాత ఆమె జీవించినది నాలుగేండ్లు మాత్రమే ఇరువది మూడు సంవత్సరాలు నిండీ నిండని వయసులో ఆమె చిన్నప్పుడు తనను విడిచి వెళ్ళిన సోదరీ సోదరులను కలుసుకొనుట కొరకు పరలోకమున కేగినది. భగవంతుని సృష్టిలోని విచిత్రమేమో కానీ, ఆ ముగ్గురు సోదరీ సోదరులు, నిండు జవ్వనము గూడ దాటని వయసులో తమ కుటుంబమును, వృద్ధ జనకుని దుఃఖ సముద్రములో ముంచివేసినారు.

ఆమె తన జీవితపు చివరలోని నాలుగు సంవత్సరాలు కలకత్తా నగరములోని సుందరవనాంతరము నందలి సౌధములో గడపినది ఆమెది బక్కపలుచని సుకుమారమైన విగ్రహము. వయసుకు మించిన పాండిత్య భారముతో, నిరంతర సాహితీ వ్యాసంగపు బరువుతో, లేదీగ వంటి ఆ నాజూకు శరీరము క్రుంగిపోయినదేమో ! స్వదేశములో కొంత సంస్కృతము గూడ ఆమె అభ్యసించి

నది; సంస్కృత వాఙ్మయము నందలి ఉత్తమ కావ్యామృతమును తగినంత ఆమె తన కడుపార గ్రోలినది.

మాతృభాషయైన వంగ భాషలో ఆమె యేమియును వ్రాసినట్లు కనపడదు; అందులో ఆమె నేర్పుకూడ యెక్కువ కాదేమో! ఇంచుమించుగా ఆమె రచనలన్నియును ఇంగ్లీషు ఫ్రెంచి భాషలలోనే జరిగినవి. ఆంగ్ల ఫ్రెంచి భాషల యందలి ప్రాచీనుల రచనలకన్న ఆధునికుల రచనలే ఆమె యెక్కువగా అభిమానించినదని ఆమె రచనలు చాటుచున్నవి.

రచనలను చాల గావించినప్పటికి, జీవిత కాలమున పుస్తక రూపముగా ఆమె ప్రకటించినది ఒక్కటిమాత్రమే. అదియే (Sheafs gleaned in French Fields) అను గ్రంథము. ఛందో వ్యాకరణాది దోషాలు కొన్ని ఉన్నప్పటికిని, భావనా శక్తి, సహజ ప్రతిభ ఇందులో ప్రముఖముగా కనుపించుచున్నవి. ఆమె మరణించిన తరువాత ఈ గ్రంథమును ఆమె వృద్ధ జనకుడు పునర్ముద్రణము చేయించెను. ఈ రచన ఫ్రెంచి సమాజమును చిత్రించుటకు ఉద్దేశించినది. కాని ఇందులో స్పష్టముగా కనుపించునది భారతీయ మనస్తత్వమేనని ఆంగ్ల సారస్వత విమర్శకుల అభిప్రాయము. ఈ రచనలోని వాతావరణమునందు పాత్రపోషణయందు ఫ్రెంచి తత్త్వమునకన్న భారతీయత యెక్కువగా కనుపడుటయె ఇందుకు కారణము.

Mile. D' Averes అనునది ఆమె మరొక రచన— ఇద్దరు సోదరులు ఒక సుందరాంగికై పోరాడి పరస్పరము హత్య గావించుకొనుట, ఈ రచనకు ఇతివృత్తము. సాహితీ దృష్టితో ఈ రచన విలువ కలది. ఆమె రచనలలో శాశ్వతమైన విలువ కలవి ఆమె ఆంగ్ల ఖండ కావ్యాలు. ఈ ఖండకావ్యాలలో కొన్ని ఆమె జీవిత కాలమునందే కలకత్తా రెవ్యూ, బెంగాల్ మ్యాగజీన్‌లలో ప్రకటితమై ఆమె మరణానంతరము పుస్తక రూపమునుగా ముద్రితమైనవి. ఇందులో ప్రహ్లాదుడు, సావిత్రి మొదలైన పౌరాణిక కథలు గలవు. ఈ రచనలు భావ గాంభీర్యానికి, భాషా సారళ్యానికి ఆటపట్టులు. కొన్ని సందర్భాలలో భాష యొక్క దౌర్బల్యాను, క్షమించి భావోద్వేగముతో పరుగెత్తలేని శబ్దజాలము ఆమె రచనలలో కనుపించుచుండును. భావము, భాష యీ రెండింటి దృష్ట్యాకూడ అత్యుదాత్తములైన కొన్ని రచనలుకూడ ఈమె

ఖండ కావ్యాలలో కలవు. **Our Casurina tree** అనునది ఎంతటి గొప్ప కవికైనను కీర్తిని సంపాదించి పెట్ట గలిగిన మనోహర ఖండ కావ్యము. భావి చరిత్రకారుడు ఆంగ్ల వాఙ్మయ చరిత్రను రచించునప్పుడు అందులో తోరూదత్ కొక పుటను ఈయక తప్పదని, సుప్రసిద్ధ కవయిత్రియైన సరోజినీదేవి ఆంగ్ల రచనలను ప్రపంచానికి పరిచయము గావించిన ఆంగ్లేయ సాహిత్య విమర్శకుడు ఈమె పుస్తకానికి వ్రాసిన ఉపోద్ఘాతములో ఉద్ఘాటించి యున్నాడు.

(రేడియో ప్రసంగము)

గాంధీజి సారస్వత మూర్తి

నేడు మనం గాంధీ జయంతి ఉత్సవాలు జరుపుకుంటున్నాము. గాంధీగారు వెళ్ళిపోయి ఇప్పటికి 30 సంవత్సరాలు కావస్తున్నవి. అనగా 40 సంవత్సరాల వయస్సులోపుగా ఉన్న దేశీయులు గాంధీగారిని చూచి ఉండకపోవచ్చును. వారిలో చాలా మందికి ఆయన వ్యక్తిత్వం సరిగా అవగాహన కాకపోవచ్చును. గాంధీగారు మనదేశానికి స్వాతంత్ర్యం సాధించిన జాతిపిత అని మాత్రము అందరికి తెలుసును. కాని ఆయన వ్యక్తిత్వం అంత మాత్రానికే పరిమితంకాదు. గాంధీగారిది మహోన్నతమైన బహుముఖమైన వ్యక్తిత్వం. భారత జాతి సర్వతోముఖాభ్యుదయానికిని, సమస్త మానవజాతి కల్యాణానికిని కృషి చేసిన ఉత్తమ పురుషుడు మహాత్మాగాంధీ. లక్ష్యసిద్ధి ఎంత ప్రధానమైనదో సాధనశుద్ధి కూడా అంతే ప్రధానమైనదని ఆయన వక్కాణించినాడు– జీవితములో నైతిక విలువలను తాను పాటించి ఇతరు లందరిని పాటించవలెనని ప్రబోధించిన ఉదార చరిత్రుడు ఆయన. సత్యానికి, అహింసకు ప్రతినిధిగా నిలిచిన మహనీయ మూర్తి ఆయన. పీడిత ప్రజల సముద్ధరణకు ఆయన ప్రత్యేక ప్రాధాన్యం ఇచ్చినారు. ప్రతి నేత్రయుగం నుండి జారే ప్రతి బాష్పకణాన్ని తుడువడమే తన జీవిత ధ్యేయమని ఆయన ఉద్ఘాటించినాడు. భారతదేశానికి స్వాంతత్ర్యం సాధించి, భారత ప్రజల సముద్ధరణకు మార్గదర్శకుడైన ఆ ఉత్తమ పురుషుడు సమస్త మానవ జాతి సర్వతోముఖ వికాసాన్ని కోరి కృషి చేసిన విమల చరిత్రుడు; ప్రపంచమునంతా తన కుటుంబముగా భావించిన మహానుభావుడు.

గాంధీ మహాత్ముని సంస్మరించే ఈ వారంలో సారస్వత వేదిక మీద కవి సమ్మేళనాన్ని ఏర్పాటు చేయడంలో సందర్భశుద్ధి గోచరిస్తున్నది గాంధీ మహాత్ముని బహుముఖ వ్యక్తిత్వంలో రచనా వ్యాసంగం ముఖ్యమైనది. అందు చేతనే యీ సందర్భములో మనము ఆయన సారస్వతమూర్తిని సందర్శించడం సముచితం కాగలదు. గాంధీజీ తల్లిదండ్రులు పవిత్రమూర్తులు. తల్లిగారు కఠోర వ్రతాలను, నియమాలను పాటించిన సాధ్వీమణి. తండ్రిగారు అనేక శాస్త్ర చర్చలలో నిరంతరము పాల్గొన్న మనీషి. వారి ఇంటికి చిన్నప్పుడు

జైన, వైష్ణవ విద్వాంసులు చాలా మంది వచ్చేవారు. ఈ విధంగా చిన్ననాడే ఆయనపైన జైన, వైష్ణవ మతాల ప్రభావం పడింది. సత్య హరిశ్చంద్ర నాటకం ఆయన హృదయంపై చెరగని ముద్రవేసినది. శ్రవణుని పితృభక్తి బాలకుడగు ఆయనను ఆకర్షించినది. తరువాత విద్యార్థిగా గౌతమబుద్ధుని చరిత్రను చదివి సత్యము అహింసలు ప్రాతి పదికలైన ప్రగాఢ విశ్వాశాలను ఆయన ఏర్పరచుకొన్నాడు. అంతేకాదు క్రైస్తవ మత గ్రంథమయిన బైబిల్‌ను ఇంగ్లండులో విద్యార్థిగా ఉన్నప్పుడు శ్రద్ధగా పఠించినాడు. మొదటినుండి భగవద్గీత ఆయనకు అభిమాన గ్రంథము. ఫలాపేక్షలేని కర్మ అనే గీతాబోధన జీవితాంతం ఆయన పాటించినాడు. తులసిదాసు 'రామచరిత మానస్' ఆయన పదే పదే పఠించినాడు. రామనామాన్ని తారక మంత్రంగా భావించుకున్నాడు. టాల్‌స్టాయ్ రచనలు ఆయన్ను ప్రభావితుణ్ణి చేసినవి. ఆయన వ్రాసిన 'స్వర్గం నీలోనే ఉన్నది' అన్న పుస్తకము చదివి, తాను చెప్పినది తాను ఆచరించే వ్యక్తి, సత్యాన్ని అనుసరించడంలో ఎటువంటి త్యాగానికి కూడా వెనుదీయని వ్యక్తి టాల్‌స్టాయ్ అని గుర్తించినాడు. విద్యార్థి అయిన గాంధీ తరువాత రస్కిన్ వ్రాసిన "Unto the last" అను గ్రంథాన్ని చదివి 'సర్వోదయం' అనే పేరుతో దానిని గుజరాతి లోనికి అనువదించినాడు. ఈ విధంగా అన్ని మతాల సారాన్ని గ్రహించి, ఉత్తమ సాహిత్యాన్ని పఠించి, సర్వోదయ సిద్ధాంతాన్ని రూపొందించి, తన జీవితాన్ని ఆ విధంగా మలచుకొని ఆయన విశ్వమానవుడుగా రూపొందినాడు. ఆయన పాటించిన నియమాలకు, నిర్ణయించిన కార్యక్రమాలకు, బోధించిన ఆశయాలకు వెనుకనున్న సంక్షిప్త కథ ఇది.

ఆయన సారస్వత మూర్తిని తీర్చిదిద్దిన సంఘటనల కథ కూడ ఇదే.

మహాత్మాగాంధీగారి వ్యాసాంగాలలో రచన ముఖ్యమైనది. ఆయనకు మాతృభాష మీద మక్కువ ఎక్కువ. బనారస్ హిందూ విశ్వవిద్యాలయం ప్రారంభోత్సవ సందర్భంలో మాట్లాడుతూ "నా మాతృభాష కాని విదేశ భాషలో మాట్లాడడం నాకు సిగ్గుగా ఉన్నది" అని ఆయన చెప్పినాడు. తరువాత సర్వదా ఆయన మాతృభాష ప్రాధాన్యాన్ని ప్రకటిస్తుండేవాడు. గాంధీగారు గుజరాతీ భాషలో అనేక రచనలు చేసినారు. ఆ రచనలు సమగ్ర జాతీయ జీవనానికి, అంతర్జాతీయ జీవనానికి మార్గదర్శకాలు. గాంధీగారి రచనలు అనేక మార్గాలలో సాగినవి. 'Young India', 'హరిజన్', 'నవజీవన్'

మొదలగు పత్రికలకు సంపాదకుడుగా మానవ ప్రపంచానికి సంబంధించిన సమస్త విషయాలమీద తన అభిప్రాయాలను వెల్లడిచేసినాడు. ఆయన తన ఆత్మకథను ఒక గ్రంథంగా వ్రాసినాడు. సామాజిక, రాజకీయ, ఆర్థిక, తాత్విక విషయాలమీద ఆయన అనేక వ్యాసాలు వ్రాసినాడు. ఆయన రచనలు అనేక సంపుటాలుగా వెలువడినవి. ప్రపంచ మేధావులు అనేకులతో ఆయన జరిపిన ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు చాలావరకు ప్రకటితమయినవి. ఈ విధంగా గాంధీ మహాత్ముడు సమస్త విషయాలమీద వ్రాసిన పుటలు వేనవేలు కలవు. ఈ రచనలన్నియు ఆయనకు ప్రపంచ మహా రచయితలలో ఉన్నత స్థానాన్ని కల్పిస్తున్నవి.

తాను రచయిత కావాలనే ఉద్దేశంతో గాంధీగారు వ్రాయలేదు. లోకానికి ఆయన అభిప్రాయాలను విప్పిచెప్పవలెనని ఆయన వ్రాసినాడు. సారస్వత విషయాలకు మాత్రమే ఆయన రచనలు పరిమితం కాలేదు. మానవ జాతికి సంబంధించిన అన్ని సమస్యలను గూర్చి ఆయన వ్రాసినాడు. ఆయన వ్రాతలన్నీ గొప్పరచనలు. ఆయన శైలి నిరాడంబరమై, శక్తివంతమైనది. గంభీరమైనది. ఎంతటి గొప్ప అభిప్రాయాన్నయినా కొద్దిమాటలలో హృదయానికి హత్తుకుని పోయేటట్లు ఆయన చెప్పగలిగే వాడు.

ఆయన ఉపయోగించే ఉపమానాలు కూడా విశిష్టమైనవిగా ఉండేవి. గోవు ఆయనకు పవిత్రమైనది. గోవును గూర్చి వ్రాస్తూ ఆయన "It is a Poem of Pity" అన్నారు. ఒక విదేశీయ వనిత భారతదేశాన్ని అపనిందలపాలు చేయడానికి ఉద్దేశించి ఒక గ్రంథం వ్రాయగా దానిపై ఆయన It is the drain inspectors' report" అని ఒక మాటలో వ్యాఖ్యానించినాడు. ఆయన ప్రజాహిత జీవనంలో ప్రవేశించిన తొలి రోజులలో బొంబాయిలో ముగ్గురు మహా వ్యక్తులుండేవారు. ఒకరు ఫిరోజ్ షా మెహతా, రెండవ వారు లోకమాన్య బాలగంగాధర్ తిలక్. మూడవ వారు గోపాలకృష్ణ గోఖలే. ఈ ముగ్గురిని ఆయన అభిమానించినప్పటికిని గోఖలే గారిని తన గురువుగా భావించుకున్నాడు. వీరి విశిష్ట వ్యక్తిత్వాలను వివరిస్తూ "ఫిరోజ్ షా మెహతా హిమాలయ పర్వతాల వంటివాడు. ఆ యెత్తును చేరుకోవడం సాధ్యంకాదు. లోకమాన్యుడు సముద్రం వంటివాడు. ఆ లోతును చేరడం కూడా సాధ్యం కాదు. గోఖలే చల్లగా ప్రవహించే నదివంటి వాడు. నది ఒడ్డున ఆడుకోవచ్చును గదా" అని రమ్యంగా చెప్పినాడు.

మహాకవి రవీంద్రునికి మహాత్మునిపట్ల విశేష గౌరవాభిమానాలుండేవి. రవీంద్రుడు ఆయనను "ఇతడు ఉపనిషత్తులలోని పూర్ణపురుషుడు" (**He is the Poorna Purusha of the Upanishaths**) అని సంభావింపగా గాంధీజి రవీంద్రుని గురుదేవుడని పేర్కొనేవాడు. కవయిత్రి సరోజినీదేవికి మహాత్ముని పైన అపరిమితమైన భక్తి. జవహర్‌లాల్ నెహ్రూ మహాత్ముని అడుగు జాడలలో పెంపొందినాడు. రవీంద్రునికి, మహాత్మునికి ఒకేసారి తీవ్ర అభిప్రాయ భేదాలు పొడసూపినవి. విదేశవస్తు బహిష్కారము చేయవలెనని గాంధీ మహాత్ముడు కోరగా రవీంద్రుడు దానిని వ్యతిరేకించినాడు. కవియైన రవీంద్రుడు తన వ్యతిరేకతను లేఖారూపంలో తెలిపినాడు ఆ లేఖ ఒక సాహిత్య శకలము. మహాత్ముడు దానికి సమాధానంగా మరొక లేఖ వ్రాసి రవీంద్రుని నిరుత్తరునిగా చేసినాడు. మహాత్ముని లేఖ భావ గాంభీర్యంలోనూ, భాషాపటిమలోనూ రవీంద్రుని లేఖకన్న ఉత్కృష్టమై ప్రపంచ లేఖా సాహిత్యములో మహోజ్జ్వలంగా ప్రకాశిస్తున్నది. సాహిత్యానికి నోబుల్ బహుమతి పొంది, మహాత్ముని జీవిత చరిత్రను వ్రాసిన ఫ్రెంచి రచయిత రోమారోలా ఈ ఘట్టాన్ని రసవంతగా చిత్రించి మహాత్ముని మహారచయితగా ప్రశంసించినాడు.

ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన మహాత్ముని జీవితములో రసవంతమైన మహావాక్యాలకెన్నింటికో కావలసిన ఇతివృత్తాలు ఎన్నో ఉన్నవి. భారతదేశానికి స్వరాజ్య మీయవలెనని నిర్ణయించిన తరువాత దేశంలోని కొన్ని ప్రాంతాలలో సంఘర్షణలు, దోపిడీలు చెలరేగి రక్తము ప్రవహించినది. బెంగాలులో ఈ హింసాకాండ మరింత చెలరేగినది. అప్పుడు బెంగాలులోని నౌఖాలీ ప్రాంతములో రక్త ప్రవాహములమధ్య మహాత్ముడు పాదచారియై ఒకరిద్దరు అనుచరులతో పర్యటన చేసి శాంతిని స్థాపించినాడు. పంజాబులో 50 వేల సైనికులు చేయలేని పని నౌఖాలీలో మహాత్ముడు సాధించినాడు. "నా 50 వేల సైన్యానికన్నా మహాత్ముడు ఎక్కువ శక్తిమంతుడు" అని అప్పటి గవర్నరు జనరల్ లార్డ్ మౌంట్ బేటన్ ఉద్ఘాటించినాడు. కవీంద్రుడు రవీంద్రుడు, కవయిత్రి సరోజినీదేవి ఈ శాంతి యాత్రలో మహాత్ముని ప్రోత్సాహించి భక్త్యంజలి సమర్పించినారు. ప్రసిద్ధ విజ్ఞానవేత్త ఐన్‌స్టైన్ "ఇటువంటి మహనీయులొకరు ప్రపంచము మీద అడుగుపెట్టి మానవాళికి వెలుగుబాట చూపించినాడని భావితరాల వారు విశ్వసించడం కష్టసాధ్యము కాగలదు" అని వక్కా

ణించినాడు. ఈ విధంగా ఆయన జీవితములో కరుణాలవాలమైన ఘట్టాలు మన కవుల రచనలకు ఇతివృత్తము కాగలిగిన ఘట్టాలు ఎన్నో ఉన్నవి. మన కవులెంతమంది వీనిని స్వీకరించినారు ?

గాంధీజీ జీవితాన్ని ఆయన కృషిని గూర్చి దేశభాషలలో వాఙ్మయము పుష్కలంగా వచ్చినది. తెలుగులో కూడా ఆయనను గూర్చి అనేక గ్రంథాలు ప్రకటితమైనవి. బసవరాజు అప్పారావుగారు ఆయనను వర్ణిస్తూ "వెన్నపూసా మనసు కన్నతల్లి ప్రేమ, పండంటి మోముపై బ్రహ్మతేజస్సు" అని చెప్పిన మాటలు అందరికి తెలిసినవే. వేలూరి శివరామ శాస్త్రిగారు ఆయన ఆత్మకథను చక్కని వచనములో తెనిగించినారు. తుమ్మల సీతారామమూర్తి చౌదరిగారు ఆయన ఆత్మకథను మహాకావ్యంగా వ్రాసినారు. ఇంకనూ రచయితలు, కవులు ఆయనను కీర్తించినారు. స్థాలీపులాక న్యాయముగా మహాత్ముని సారస్వత మూర్తి చిత్రణ ఇది.

(3-10-77 నాడు గాంధీజయంతి సందర్భంలో అవనిగడ్డలో జరిగిన కవి సమ్మేళన అధ్యక్షోపన్యాసము).

జార్జి బెర్నార్డ్ షా

ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి గాంచిన ఆంగ్ల రచయిత జార్జి బెర్నార్డ్ షా కొంత కాలము నుండి అస్వస్థతతోనుండి త్వరలోనే సంపూర్ణముగా ఆరోగ్యము పొంద గలడని ఆశించుచుండగా అకస్మాత్తుగా ఆయన మరణవార్త తెలిసినది. గండము గడచి బయటబడినచో తాను అమరుడను కాగలనని బెర్నార్డ్ షా కొన్ని దినాలకు ముందే తెలిపియుండెను. ఈ మాటల వలన ఆయనగూడ తన అవసాన మును శంకించినట్లే స్పష్టము కాగలదు.

షా ఐర్లండు దేశీయుడు. కాని ఆయన మరణము ఐర్లండు దేశమునే కాక సమస్త ప్రపంచమును గూడ దుఃఖ సముద్రములో ముంచినది.

ప్రపంచ మహా రచయితలలో బెర్నార్డ్ షాకు సమున్నత స్థానము కలదు, నాటక రచయితగా ఆయన జగత్ప్రసిద్ధి గాంచి షేక్స్పియర్ తో సమానమైన రచయితగా మెప్పొందినాడు. షా అనేక నాటకములను రచించెను. తన నాటకము లన్నింటిలో జోన్ ఆఫ్ ఆర్క్ ఉత్కృష్టమైనదని ఆయన అభి ప్రాయమై యుండెను. ఆయన యీ అభిప్రాయమును తెలుపుతు జోన్ ఆఫ్ ఆర్క్ తాను వ్రాయలేదనియు, జోన్ ఆఫ్ అర్క్ యే దానిని వ్రాసినదనియు తెలిపిరి. షా రచనలలో వ్యంగ్యము అధిక్షేపము సమృద్ధిగా కనబడుచుండును. ఎనిమిదవ ఎడ్వర్డు, తాను కోరిన స్త్రీని వివాహము చేసికొనుటకై స్వాతంత్ర్యము లేకపోయినందున రాజ్యపరి త్యాగము చేసినప్పుడు ఆ సంఘటనకు కారణభూతు డైన బాల్డ్విన్ ప్రధాని మొదలైన వారి శీలమును ఆయన ఒక నాటకములో చక్కగా చిత్రించి యుండెను.

షా నాటక రచయితయే కాదు, అనేక యితర విషయాలను గూర్చికూడ ఆయన విలువ గల గ్రంథములను వ్రాసి యున్నారు. అర్థశాస్త్ర రాజకీయ శాస్త్రములు షాకు అభిమానాస్పదమైన విషయములు. ఈ విషయములను గూర్చి ఆయన గ్రంథములను గూడ రచించినాడు. షా గొప్ప విజ్ఞాని, మేధావి, ఫిలాసిఫర్.

మన తెనుగు కవీశ్వరులలో ఒకడు ఎంత బాగుగా రచించి నప్పటికిని సమకాలీనులెన్నటికిని మెచ్చరని తన విచారమును ఆక్రోశమును ప్రకటించెను.

ప్రపంచములో, అందు ముఖ్యముగా ప్రాచ్య ఖండమున సమకాలికుల మెప్పు పొందుట మిక్కిలి కష్టమైన పని. అయితే, యీనాడు పరిస్థితులు కొంచెము మారినవి. ప్రతిభకు ప్రణమిల్లుట మనవారు మెల్ల మెల్లగా నేర్చుకొనుచున్నారు. సమకాలికుల ఆదరము పొందిన రచయితలు కూడ కనబడుచున్నారు. అయితే, బెర్నార్డ్ షా వలె సమస్త ప్రపంచములోని సమకాలికుల గౌరవాదరములు పొందిన రచయిత మరొక్కరు కానిపించరని చెప్పవచ్చును. తన జీవిత కాలములోనే ఆయన పూర్వ కవులతో సమానమైన గౌరవాదరములు పొంద గలిగెను.

షా మంచి వక్త, సంభాషణాచతురుడు, ఛలోక్తి నిపుణుడు. ఏ విషయము గూర్చి యైనను ప్రశ్నించినప్పుడు వెంటనే యే మాత్రము తడుము కొనక చమత్కారముగా సమాధానము చెప్పుటలో షా అద్వితీయుమైన నేర్పు గలిగియుండెను. ఈయన ఛలోక్తి ప్రపంచ ప్రఖ్యాతి పొందినది. ఈ విధముగా తన ఛలోక్తులచేత సమస్త జగత్తును ఆకర్షించిన ఆధునిక రచయిత మరొక్కరు లేరని చెప్పిన అతిశయోక్తి కాజాలదు. షా ఛలోక్తులన్నియు కలిపి ఒక పుస్తకము ప్రకటించినచో అది యొక మంచి రచనగా ఉండగలదు. షా ఛలోక్తులలో సమాధానములలో ఆయన ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము ప్రతిబింబితమగు చుండును. షా సుందరాకారుడు కాడు. ఒకసారి అయిరోపాలో సౌందర్యము నకు ప్రసిద్ధి చెందిన యొక విలాసిని షాను వివాహ మాడగోరి "నన్ను నీవు పెండ్లాడినచో మన సంతానమునకు నా సౌందర్యము నీ మేధా సంపద లభించ గల"దని వ్రాసినప్పుడు షా వెంటనే ఆమెకు "......మన సంతానమునకు నా సౌందర్యము నీ మేధస్సు లభించినచో చాల పశ్చాత్తాపపడవలసి యుండు"నని వ్రాసిన సమాధానము సుప్రసిద్ధమైనది.

షా శాకాహారి, సామ్యవాది. సామ్యవాదమును గూర్చి ఆయన యొక గ్రంథమునుగూడ రచించెను. పుస్తక సమీక్ష సాహిత్య విమర్శలలో ఆయన ప్రత్యేకమైన నేర్పుగలిగి యుండెను. 1925 సంవత్సరములో ఆయన సాహిత్య మునకు నోబుల్ బహుమానము పొందియుండెను. మరణించు వరకు ఆయన వయస్సు 94 సంవత్సరాలు.

షా తీవ్రమైన రాజకీయ అభిప్రాయములు కలిగియుండెను. నిర్భయ ముగా విమర్శించుటలో షాను మొదలు చెప్పి తరువాత ఇతరులను చెప్పవలెను.

యుద్ధమును గూర్చి అభిప్రాయము తెలుపుమని కోరగా "ఈ విషయమై నా అభిప్రాయములో పనియేమి? ఏది యెట్లున్నను నేను విధిగా పన్ను చెల్లించుచున్నాను కదా?" అని ఆయన తెలిపియుండెను. గాంధీ మహాత్ముని మరణము పట్ల సంతాపమును తెల్పుచు "ప్రపంచములో మిక్కిలి మంచివాడుగా నుండుటకూడ యెంత ఉపద్రవ కరమైనదో ఇందువలన వెల్లడి యగుచున్న"దని షా చేసిన వ్యాఖ్యానము ఆయన ప్రత్యేకతకు నిదర్శనము. ప్రపంచ రాజకీయ వేత్త లందరిలో నెహ్రూ, స్టాలిన్‌లమీద షాకు విశేష గౌరవాదరము లుండెను ఆనాటి అంతర్జాతీయ రాజకీయసంఘర్షణలో ప్రపంచముయొక్క ఆశలన్నియును వా రిద్దరిమీదనే ఆధారపడి యున్నవని ఆయన తెలిపియుండెను.

94 సంవత్సరాల వృద్ధ దశయందు షా అస్తమించెను. ఆరమగ్గిన పండు రాలిపోయినది. జీర్ణమైన శరీరమునుండి ఆత్మ యెగిరిపోయినది.

(1952)

మౌలానా అబుల్ కలాం ఆజాద్

మౌలానా అబుల్ కలాం ఆజాద్‌ను తలచుకొన్నప్పుడు రాచఠీవి ఉట్టి పడు ఆ విగ్రహము, పాదుషాలను స్మరింపజేయు ఆ గంభీరమూర్తి మన మనో దర్పణములందు ప్రతిబింబించుచున్నవి. ఆ రాచఠీవి, ఆ గాంభీర్యము ఆయన బాహ్యస్వరూపమునకే కాక ఆంతరంగిక స్వరూపమునకును విలక్షణమైన ప్రత్యేకతలని చెప్పవచ్చును. శక్తిమంతమైన ఆయన లేఖనీ విన్యాసము నందు, వచోవిలాసము నందు ఈ రెండు గుణములు విశిష్టముగా కనుపించుచుండును. దూషణ భూషణములకు రాగద్వేషములకు అతీతముగా కర్తవ్య నిర్వహణము గావించిన ఉదార చరితుడు మౌలానా సాహెబ్

ప్రచండశాసనుడైన మౌలానా దయార్ద్ర హృదయుడు. ఒక్కొక్కసారి ఆయన మాటలు దారుణాఖండల శస్త్ర తుల్యములై నప్పటికిని, హృదయము మాత్రము నవ్యనవనీత సమానము. ఇస్లాం మత సంస్కృతులను గూర్చి మౌలానా సాహెబ్‌ది తుదిమాట. సకల ప్రపంచములోని అరబ్బీ, ఫార్సీ విద్వాంసులలో ఆయనది అగ్రస్థానము. పదునాలుగు సంవత్సరాల చిరుత ప్రాయముననే భారతదేశములో లభించగల అరబ్బీ వాఙ్మయమున పారంగతుడైన మౌలానా, ఈజిప్టు వెళ్ళి Al Azhar విశ్వవిద్యాలయమున విద్యాభ్యాసమును రెండు సంవత్సరాలలో ముగించిన కుశాగ్రబుద్ధి; తరువాత కొన్ని అయిరోపా భాషలను కూడ నేర్చుకొని విశ్వసంస్కృతిని సంపూర్ణముగా ఆకళించు కొనినాడు.

ఉర్దూ వాఙ్మయమున రచయితగా మౌలానా సాహెబ్‌కు మహోన్నత స్థానము కలదు. ఖురాన్‌కు ఆయన వ్రాసిన భాష్యము, తజ్కిరా అను గ్రంథ రూపమున ఆయన ప్రకటించిన రచనలు సర్వదా నిలిచి యుండగలవు. మౌలానా శైలి, ఆయన వ్యక్తిత్వమువలె ప్రత్యేకమైనది. కలకత్తా నుండి 'అల్ హిలాల్' వారపత్రికను ప్రకటించి ఖిలాఫత్ ఉద్యమానికి, భారత జాతీయోద్యమానికి, హిందూ ముస్లిం ఐక్యతకు పట్టుగొమ్మగా నిలిచిన మౌలానా, తరువాత భారత జాతీయ కాంగ్రెసుకు ముమ్మారు మూర్ధాభిషిక్తులై,

దేశస్వాతంత్ర్యోద్యమానికి విజయవంతముగా నాయికత్వము వహించినారు. జాన్‌గంథర్ మౌలానా సాహెబ్‌ను భారత జాతీయ కాంగ్రెస్ మేధానిధిగా వర్ణించినారు. మౌలానా సంపాదకీయాలు, తెలుగువారికి ముట్నూరి కృష్ణా రావుగారి సంపాదకీయాలను జ్ఞప్తికి తెచ్చుచుండును. క్రిప్సురాయబార తరుణమున ఇంగ్లండు మంత్రివర్గ ప్రతినిధులతో సంప్రదింపుల సందర్భమున మౌలానా ప్రదర్శించిన రాజనీతి కౌశలము నిరుపమానమైనది. అత్యంత కఠినమైన అగ్ని పరీక్షలలో అమోఘవిజయాలను సాధించిన నిష్కళంక జాతీయవాది మౌలానా సాహెబ్.

మౌలానాలోని రాచఠీవి, గాంభీర్యములు మోతీలాల్‌ను జ్ఞప్తికి దెచ్చు చుండును; త్యాగము ఔదార్యము చిత్తరంజనదాస్‌ను తలపింప జేయును; ప్రాచ్యవిజ్ఞానము; పారమార్థిక చింతనము లోకమాన్యుని స్మరింపజేయును; మేరుసమాన ధైర్యము, పట్టుదలతో కూడిన సాహసము సర్దార్ పటేల్‌ను స్మృతికి తెచ్చుచున్నవి. కేసరియను బిరుదము లజపత్ రాయ్ యందువలె, మౌలానా యందు కూడ సంపూర్ణముగా సార్థకము. జవాహర్లాల్ యందువలె మౌలానాలో సాహిత్య విజ్ఞానముల సరససమన్వయము గోచరించుచుండును. ఈ మహనీయులందరి వలె, మౌలానా గూడ జాతిపిత గాంధీమహాత్మునిచే ప్రభావితులైన శేముషి సింధువు, త్యాగమూర్తి.

ఆజన్మాంతము మౌలానా వ్యక్తిత్వము సందువలె, అవసాన సమయమున గూడ ఒక విలక్షణమైన ప్రత్యేకత గోచరించుచున్నది. గీతాశ్లోకములను పఠించుచు పరమపదించిన లోకమాన్యునివలె, వైద్యుల పరిచర్యలను ఔషధాలను నిషేధించి, "నన్ను అల్లాకు వదిలివేయుము"ని చెప్పుచు, పరమేశ్వర ధ్యానమున లగ్నమైన హృదయముతో మౌలానాసాహెబ్ పరలోకగతుడైనాడు. దైన్యములేని జీవనము గడిపినమౌలానా ఆయాసము లేని మరణమునే పొందినారని చెప్పవచ్చును. "బలము నీవనాకు, భక్తుండ నీ యెడ; ఆలుబిడ్డలేనియట్టివాడ; కావునన్ను అధిక, కారుణ్యమున; ఇమ్మనుజ్ఞ కమల దళ మనోజ్ఞన యన" యని యోగీశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణమూర్తిని స్మరించి కనులు మూసికొనిన భీష్ముని నిర్యాణమును, మౌలానా అవసానము జ్ఞప్తికి తెచ్చుచున్నది.

(రేడియో ప్రసంగము — మౌలానాసాహెబ్ కీర్తిశేషులైనప్పుడు)

లజపత్ రాయ్

భారతదేశ స్వాతంత్ర్యము నాలుగైదు తరాలకు చెందిన మహనీయులు, త్యాగమూర్తులు నేసిన అపార కృషి ఫలితము. ఒక్కమారు ఈ కృషిని సమీక్షించు కొన్నప్పుడు ఇందులో కొన్ని దశలను స్థూలముగా మనము నిర్ణయించ వచ్చును. ఈదశలలో ఒక్కొక్కదానికి ఒక్కొక్కరు నాయకత్వము వహించి నప్పటికిని, మేధాశక్తిలోను, త్యాగసంపదలోను ఆ నాయకునికి తీసిపోని నాయకమణులు ప్రతిదశలోను కనిపించుచున్నారు. ఈ నాయక శ్రేణిలో లాలాలజపత్ రాయ్ విశిష్ట వ్యక్తిత్వము కలిగిన మహనీయుడు.

కాంగ్రెస్ స్థాపన తరువాత మొదటి దశకు నాయకత్వము వహించిన త్యాగమూర్తి దాదాభాయి నౌరోజీ. మొదటిదశ నౌరోజీ యుగమైనచో, రెండవదశ లోకమాన్యుని యుగము; మూడవదశ గాంధీజీ యుగము; నాలుగవదశ జవాహర్లాల్ యుగము. కాంగ్రెస్ చరిత్రను మనము ఈ నాలుగు యుగాలుగా విభజించవచ్చును దాదాభాయి ప్రభృతులు గావించిన ప్రబోధము దేశములో మంచి జాతీయ వాతావరణము కలిగించినది; ఈ వాతావరణములో లోకమాన్యుడు "స్వరాజ్యము నా జన్మ హక్కు"ని ఉద్ఘాటించినాడు. లోకమాన్యుని పిలుపు నందుకొని, గాంధీజీ భారత జాతీయ కాంగ్రెస్‌కు స్పష్టమైన రూపురేఖలు దిద్ది, తదాశయములను అసందిగ్ధముగా ఉద్ఘాటింప జేసినాడు. గాంధీజీ మార్గదర్శకత్వమున సత్యాహింసల ద్వారా పూర్ణస్వరాజ్యము సాధింపవలెనని నిర్ణయించుకొనిన కాంగ్రెస్, జవాహర్లాల్ నేతృత్వమున, పార్లమెంటరీ ప్రజాస్వామికము, లోకశేయస్సునకు అనుగుణమైన విదేశాంగ సామ్యవాదము అను ఆశయాలను నిర్వచించి, వాని సాధన కొరకు కృషిచేయ వలెనని తీర్మానించినది. ఈ నాలుగు దశలలో రెండవదశయైన లోకమాన్యుని యుగానికి చెందిన పురుషసింహము పాంచాల కేసరి లాలాలజపత్ రాయ్.

లోకమాన్యుని యుగమున ఆసేతుహిమాచలమైన భారతదేశమున ముగ్గురి నామములు ప్రతిధ్వనించినవి. లాల్, బాల్, పాల్, అనునవియే ఈ మూడు నామములు. లాల్ అనగా లాలాలజపత్ రాయ్, బాల్ అనగా బాల

గంగాధరతిలక్, పాల్ అనగా బిపినచంద్రపాల్. త్రిమూర్తులవలె ఆనాడు భారతజాతీయ రంగమున, ఈ ముగ్గురు శోభిల్లిన సంఘటన ఈనాటికిని ఆ రోజులు చూచిన వృద్ధమూర్తులు మహోత్సాహముతో జ్ఞప్తి చేసికొను చుందురు.

లాలాజి పాంచాలకేసరి యని ప్రసిద్ధి గాంచినారు. ఈ బిరుదు సర్వ విధాల ఆయనకు సార్థకమైనది ఆయన ఆకారము, విజ్ఞానము, పరాక్రమము ఆయనకు నాటి నాయకమణులలో సింహమను పేరును సంపాదించినవి. లాలాజి తన రాజకీయాభిప్రాయాలను ఎన్నడు దాచుకొనలేదు; సింహమువలె యెలుగెత్తి తన అభిప్రాయాలను చాటుటకు ఆయన వెనుదీయ లేదు. సహజ ముగా ఆనాటి ఆంగ్ల ప్రభుత్వానికి కంటక ప్రాయమైనదిది. కావున, నిరంత రము గూఢచారుల బాధను ఆయన యెదుర్కొనవలసి వచ్చుచుండెను. ఈ బాధ సహింపరానిదిదా విజృంభించినప్పుడు, లాలాజి అమెరికాకు కొంతకాలము ప్రవా సము వెళ్ళుటగూడ జరిగినది. అమెరికాలో గూడ లాలాజి నిరంతము భారత స్వాతంత్ర్యమును గూర్చి కలలు గాంచుచు కృషి గావించినారు.

కాంగ్రెస్ చరిత్రను అవలోకించినప్పుడు, అధ్యక్ష పీఠము నలంకరించిన మహనీయులలో కొందరికి ఈ గౌరవము చాల తొందరగా లభించినదనియు, మరికొందరికి ఈ గౌరవము చాల ఆలస్యముగా లభించినదనియు వెల్లడి యగు చున్నది. సర్వవిధములైన అర్హతలను హక్కులు కలిగి యుండియు కొన్ని కారణాల వలన కాంగ్రెస్ అధ్యక్షపీఠము నలంకరింపజాలని నిదర్శనాలు గూడ మనకు గోచరించుచున్నవి. ఈ నిదర్శనాలలో లోకమాన్య బాలగంగాధర్ తిలక్ గారి పేరు ప్రత్యేకముగా చెప్పవలసి యున్నది. కాలు దీరిన కాంగ్రెస్ వాదియైనప్పటికిని, లాలాలజపత్ రాయ్‌కు కాంగ్రెస్ అధ్యక్షపదవి నలంకరించు గౌరవము 1920 వ సంవత్సరము వరకు లభించలేదు. అంతకు ముందు రెండు మూడు పర్యాయములు కాంగ్రెస్ అధ్యక్షపదవికి పాంచాల కేసరి పేరు ప్రతి పాదించబడినప్పటికిని, లోకమాన్యుడు ఇందుకొరకు కృషి గావించినప్పటికిని, లాలాజికి ఈ గౌరవము లభించలేదు. 1920 వ సంవత్సరమున లాలాజి ప్రథమ పర్యాయము జాతీయ కాంగ్రెస్ అధ్యక్షులుగా ఎన్నికయైనారు.

లాలాజి తమ రాజకీయ జీవిత ప్రారంభములో అతి వాదులుగా ప్రఖ్యాతి గాంచినప్పటికిని, చివర దశలో వీరి అభిప్రాయాలలో కొంత మార్పు గోచరించి

నది. చివర దశలో లాలాజీ శాసన సభలలో కాంగ్రెస్ వాదుల ప్రవేశానికి సుముఖులుగా నుండిరి. ఇది రాజకీయ వర్గాలలో అసంతృప్తికి కారణభూత మైనది; లాలాజీ నాయకత్వమునకు వ్యతిరేకముగా స్వరాష్ట్రమైన పంజాబులోనే, ఉడుకురక్తము గల యువకులు తిరుగుబాటు చేసినట్లు కాంగ్రెస్ చరిత్ర మనకు తెలుపుచున్నది. లాలాజీ తన రాజకీయ జీవితములో తీవ్రమైన వ్యతిరేకతను కూడ ఎదుర్కొన వలసి వచ్చినది. పాంచాల రాష్ట్రస్థాయిలోనే కాక, అఖిలభారత స్థాయిలో గూడ సింహము వలె విక్రమించిన లాలాలజపత్ రాయ్, స్వరాష్ట్రములో ప్రజల ప్రతి పక్షము యొక్క ప్రతిఘటనను రుచిజూచి నారు. లాలాజీ తన జీవితములో బలవంతులైన మిత్రులనేగాక, బలవంతులైన శత్రువులను కూడ కలిగియుండిరి. ప్రపంచములో శక్తిమంతులైనమహాపురుషుల జీవితాలన్నింటియందును ఈసత్యము గోచరించు చున్నది.

లాలాజీ గొప్ప విద్వాంసుడు. నిజానికి ఆనాటితరము రాజకీయ నాయకుల ప్రత్యేకత ఇది; అది అతిరథమహారథుల యుగము. శారీరకముగానే కాక, మానసికముగాను వామన మూర్తులైనవారి యుగము కాదది. లోకమాన్యుని వంటి విజ్ఞానమూర్తికి సర్వవిధాల యోగ్యుడైన అంతరంగమిత్రుడు లాలాలజపత్ రాయ్, సంస్కృతము, ఉర్దూ భాషలయందు లాలాలజపత్ రాయ్ కూలంకష మైన పాండిత్యము కలిగియుండిరి. రుచులయందు, అభిరుచులయందు లాలాలజపత్ రాయ్‌కు లోకమాన్యునికి మధ్య పోలికలు కనిపించుచున్నవి. ఉభయులు ప్రాచ్యవిజ్ఞానమునందు, సంస్కృత భాషయందును అపారమైన ఆసక్తితో పాటు గాఢమైన ప్రవేశము కలిగియుండిరి.

ఆనాటి కాంగ్రెస్ నాయకులనేకుల వలె లాలాలజపత్ రాయ్ మంచి వక్తయై యుండిరి. నిద్రాణమైన జాతిని మేలు కొలుపుటకు, స్వాతంత్ర్య ప్రబోధముగావించి, చైతన్యము కలుగచేయుటకు, వక్తృత్వశక్తి రచనా శక్తి అత్యంత ఉపయుక్తమైన సాధనములు లాలాలజపత్ రాయ్ ఈ రెండు సాధనములను మిక్కిలి ప్రావీణ్యముతో ఉపయోగించిరి. ఉర్దూ భాషలో లజపత్ రాయ్ ఉత్కృష్టమైన వక్తగా ప్రఖ్యాతి గాంచిరి.

ఉర్దూ సంస్కృతాలతో పాటు లాలాలజపత్ రాయ్ ఆంగ్ల భాషయందు చక్కని వైదుష్యము సంపాదించియుండిరి. ఆంగ్ల భాషలో వారు కొన్ని

ఉద్గ్రంథములను రచించినారు. ఈ సందర్భమున వానిలో రెండింటిని గూర్చి ప్రత్యేకముగా పేర్కొన వలసి యున్నది. ఈ రెండింటిలో మొదటిది **(The causes of India'n Revolt)** ఈ గ్రంథములో భారతీయులు తిరుగుబాటు చేయుటకు గల కారణాలు. భారత స్వాతంత్ర్య ఆవశ్యకతను వారు చక్కగా వివరించినారు. రెండవ గ్రంథము **(Unhappy India)** దురదృష్టవంతమైన భారత దేశము. ఆరోజులలో అమెరికా దేశీయురాలైన మిస్ మేయోకొందరి ప్రోత్సాహము వలన భారతదేశమును గూర్చి ఒక గ్రంథము వ్రాసినది. ఈ గ్రంథములో భారతీయులను గూర్చి, భారతదేశమును గూర్చి చాల అసభ్యము గాను, అవమానకరము గాను చిత్రించుట జరిగినది. అతిశయోక్తులతో అశ్లీలములతో, అసత్యాలతో నిండిన ఈ గ్రంథము సమస్త భారతదేశానికి ఏవగింపు కలుగ జేసినది. శమము, దమము. కలిగిన గాంధీమహాత్ముని యంత వారు ఈ గ్రంథమును గూర్చి వ్యాఖ్యానించుచు ఇది మురికి కూపాలను మాత్రమే పరిశీలించిన మ్యునిసిపల్ అధికారినివేదికయని తెలిపినారు. దీనికి సమాధానముగా భారతీయుల కొందరు ప్రత్యేక గ్రంథాలను వ్రాసియున్నారు. ఇందులో లాలాలజపత్ రాయ్ గారి గ్రంథము అగ్రగణ్యమైనది. ఈగ్రంథములో మిస్ మేయో ఆరోపణలను, అసత్యాలను ఖండించి భారతదేశ స్వరూపమును వెల్లడి చేయుట జరిగినది. ఇంచుమించుగా వేయిపుటలు కలిగిన పెద్ద గ్రంథమిది.

లాలాలజపత్ రాయ్ వ్యక్తిత్వము బహుముఖమైనది. ఆయన భావాలలో అతివాదము కనిపించినప్పటికిని, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము ఆయనను సర్వదా అనుమానించినప్పటికిని ఆయన ప్రభుత్వముతో సహాయనిరాకరణము చేయ వలెనను విధానమును ఎన్నడు గూడ నూటికి నూరుపాళ్ళు బలపరచలేదు. నిజానికి ఆయనను సహాయనిరాకరణ విధానానికి వ్యతిరేకి యని చెప్పినప్పటికిని అతిశయోక్తి కాజాలదు. 1920 వ సంవత్సరమున నాగపురమున జరిగిన కాంగ్రెస్ మహాసభలో గాంధీజీ చేత ప్రభావితుడై, మోతిలాల్ నెహ్రూ ప్రతిపాదించిన సహాయ నిరాకరణ తీర్మానమును ఆయన బలపరచి యుండెను. ఈకాంగ్రెస్ సమావేశము తరువాత గాంధీయుగము ప్రారంభమై గాంధీ రాజకీయాలు దేశములో వ్యాప్తి నొందగా, లాలాజి కొంతకాలము భారత శాసనసభలో పనిజేసెను. కాని మోతిలాల్ నెహ్రూతో అభిప్రాయభేదము కలిగి, స్వరాజ్య వాదులు శాసన సభనుండి నిష్క్రమించుట హిందువులకు

ప్రయోజనకారి కాదని గట్టిగా విశ్వసించి, కాంగ్రెస్ శాసనసభాపతము నుండి రాజీనామా నిచ్చి యుండెను.

స్వామి శ్రద్ధానందునికి సమకాలికుడైన లాలాజీ, పాంచాల రాష్ట్రమున సర్వవిధాల స్వామిజీతో సమానస్థానము నాక్రమించెను. సంఘ సంస్కర్త లాలాజి దయానంద ఆంగ్లోవేద కళాశాల అభివృద్ధికి ముఖ్య కారణ భూతుడై నాడు.

లాలాజి ఆర్య సంస్కృతి యందు అపారమైన ఆదరాభిమానాలు కలిగిన విద్వాంసుడు. భారతీయ సాంస్కృతిక పునరుజ్జీవనము కావలెనని గాఢముగా వాంఛించి కృషి చేసిన మనీషి. పాంచాల రాష్ట్రములో ఆర్యసమాజానికి లజపత్ రాయ్ పెట్టనికోటగా నుండిరి. ఆర్యసంస్కృతి ప్రచారము కొరకు, ప్రబోధము కొరకు, వారు తమవాక్కును, కలమును వినియోగించి యుండిరి.

మహనీయులనేకులకు తుది దశలో కష్టాలు తప్పలేదు. లాలాజి జీవితము గూడ ఇందుకు అపవాదము కాజాలదు. చివరి రోజులలో లాలాజి జీవితము సుఖవంతముగా గడచినట్లు కనిపించదు. మహాత్ములైనవారి నిర్యాణము కూడ విషాదాంతమైన సంఘటనలు ప్రపంచ చరిత్రలో కనిపించుచున్నవి. ఇటువంటి మహనీయుల శ్రేణిలో లాలాజిని గూడ చేర్చవచ్చును. సంకుచిత దృష్టి దురభిమానాలు కలిగి, విద్వేషమునకు ప్రతినిధియైన ఒక ఘాతుకుని లాఠీదెబ్బ లాలాజి మరణమునకు కారణభూతమైనది. ఆ లాఠీదెబ్బతిని రోగగ్రస్తుడై కొద్ది రోజులలో లాలాజి పరలోకగతులైనారు. తన యావజ్జీవితము భారతమాత సేవకొరకు అర్పించిన లాలాలజపత్ రాయ్ నిష్కళంకమైన జాతీయవాది; గొప్ప విద్వాంసుడు, మంచి రచయిత; వక్త; త్యాగమూర్తి; ధన్యజీవి. ఈనాటి తరమునకు సర్వవిధాల మార్గ దర్శకమైనది లాలాలజపత్ రాయ్ జీవితము.

(రేడియో ప్రసంగము)

మహాత్ముని సమకాలికులు

ఏ దేశమందైనా, ఏ కాలమందైనా సమస్త ప్రపంచాన్ని తమ కుటుంబంగా భావించుకున్న మహాపురుషులు సర్వదా కారణ జన్ములు. నిరుపేదలను, నిర్భాగ్యులను ఆత్మీయులనుగా భావించుకొని వారి ఇక్కట్టులను కడగండ్లను తమవిగా భావించుకొని మానవసేవయే మాధవసేవయని భావించిన మహనీయులలో ముగ్గురిని మనము ఒకే తరగతిలో చేర్చవచ్చును. గౌతమ బుద్ధుడు, ఏసుక్రీస్తు, గాంధిమహాత్ముడు ఈ శ్రేణిలోనివారు. కరుణా స్వరూపులైన యీ ముగ్గురిని మనము స్మరించినపుడు మొదటి యిద్దరి సమకాలికులు ఎవ్వరో, వారి ప్రభావము ఈ మహనీయుల మీద ఎంతవరకుండినదో మనకు చాలకొద్దిగా తెలుసును. మూడవవాడైన గాంధీ మహాత్ముని మనము స్వయముగా చూచి ఉన్నందువలన ఆయన చరిత్రను ప్రత్యక్షంగా పరిశీలించినందున, ఆయన సమకాలికుల గూర్చిన సమాచారము తగినంత మన ముందున్నది.

చాల చిన్నతనములో ఆయనను ప్రభావితుని జేసిన వ్యక్తి ఆయన మాతృదేవి. శైశవముననే సదాశయాలకు ఆయన జీవితము తల్లిగారి ఆజ్ఞకే అంకితమైనది.

విదేశాలలో ఉన్నప్పుడు ఆయనపైన పడిన మొట్టమొదటి ప్రభావము రస్కిన్ రచనలు. ఆయన సర్వోదయ ఆదర్శాలు రస్కిన్ చేతనే ప్రేరితమైనవి. అయితే రస్కిన్ ఆయన సమకాలికుడు కాడు. లండన్‌లో బైబిలు పఠనము గాంధీ మహాత్మునిలోని ఉదారాశయాలకు ప్రోత్సహించినది. ఈ పరిస్థితిలో టాల్‌స్టాయ్ రచనలు ఆయనను ఆకర్షించినవి. టాల్‌స్టాయ్ ప్రభావము ఇంచు మించుగా జీవితాంతము మోహనదాసుమీద ఉండినది. టాల్‌స్టాయ్‌తో తరువాత ఆయనకు స్నేహము కలిగి ఉభయుల మధ్య ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు కూడ జరిగినవి. రస్కిన్, క్రీస్తు, గౌతమబుద్ధులతో పాటు భగవద్గీత గాంధీమహాత్ముని జీవితమును సరియైన మార్గములో మలచినది.

స్వదేశ విదేశాలలో మహాత్మునితో కలసి మెలసి పనిచేసిన సహచరులు, ఆయన జీవితాన్ని కొంతవరకు ప్రభావితము చేసిన పెద్దలు, ఆయనను గౌర

వించినవారు, ఆయన గౌరవానికి పాత్రులైనవారు, ఆయనతో అభిప్రాయ భేదాలు కలిగినప్పటికి ఆయన ఆదరానికి పాత్రులైనవారు, ఆయనకు సలహాదారులు, ఆయన ఆశయాలను ఆచరణలో పెట్టిన మిత్రులు, శిష్యులు మన ముందు చాలమంది కన్పించెదరు. వీరిని గురించి ఇప్పుడు మనము ప్రస్తావించు కోవలసి ఉన్నది.

మహాత్ముని సమకాలికులలో స్వదేశీయులు, విదేశీయులు కూడ ఉన్నారని చెప్పినాను. ఆయనను శాకాహార సమస్యలపట్ల శ్రద్ధ తీసుకొనునట్లుగా చేసిన ఇంగ్లీషు మిత్రులు కొందరు ఉన్నారు. ప్రపంచ ప్రఖ్యాత రచయిత అయిన రోమారోల గాంధీజీ జీవిత చరిత్రను రచించి తాను ధన్యుడైనట్లు ప్రకటించుకున్నారు. దక్షిణ ఆఫ్రికాలో జనరల్ స్మట్సుతో గాంధీమహాత్మునికి సంఘర్షణ సంభవించినది. ఆయన సత్యాగ్రహ విధానానికి మొదటి ప్రయోగశాల దక్షిణాఫ్రికా. అహింసాత్మకమైన సంఘర్షణ తరువాత గాంధీ స్మట్సుల మధ్య గౌరవాభిమానములు జీవితాంతము వరకుండినవి. మహాత్ముని సమకాలికులై, అతని సహచరులై ఉండిన యిద్దరు విదేశీయులను మనము ఈ సందర్భములో పేర్కొనవలసి ఉంటుంది. దీనబంధు సి. యఫ్. ఆండ్రూస్ మహాత్ముని అడుగుజాడలలో నడిచి భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమమున పాల్గొనిన త్యాగమూర్తి. మిస్ స్లేడ్ అను ఆంగ్ల వనిత మహాత్ముని ఆశ్రమములో చేరి తన పేరును మీరాబాయిగా మార్చుకొని ఆయన ఆశయాలకనుగుణముగా భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి తన జీవితమును అంకితము చేసినది.

మహాత్ముడు భారత రాజకీయరంగములో అటుగుపెట్టిన కాలమున దిగ్గంతులవంటి వారు, వివిధ రంగాలలో దేశానికి నాయకత్వము వహించి ఉండిరి. భారత మహాపురుషులైన దేవేంద్రనాథ ఠాగూరు, వివేకానందుల పట్ల మహాత్మునికి అపారమైన అదరాభిమానాలుండినప్పటికిని వారిని ఆయన కలసికోవడం జరుగలేదు. దాదాభాయి నౌరోజి వంటి మహామేధావులను, భారత రాజకీయ రంగములో మహాత్ముడు కలసికొన్నాడు. వారిపైన ఆయనకు అపారమైన గౌరవము ఉండినప్పటికిని ఆయన జీవితముపై వారి ప్రభావము హెచ్చుగా పడలేదు. వాస్తవానికి ఆ రోజులలో ఆయనను ప్రభావితము చేసిన వ్యక్తి గోపాలకృష్ణ గోఖలే. యావజ్జీవితము మహాత్ముడు గోఖలేను తన గురువుగా భావించుకున్నాడు. భారత రాజకీయరంగంలో

మహాత్మునికి తొలిశిక్షణ యిచ్చినవాడు గోఖలే. ఆ రోజులలో గోఖలే, తిలక్, ఫిరోజ్‌షా మెహతా భారత రాజకీయ రంగములో ప్రముఖులుగా ఉండిన ముగ్గురు మూర్తులు. ఈ ముగ్గురు పెద్దలను సందర్శించిన మహాత్ముడు తన ఆత్మకథలో కన్నులకు కట్టినట్లుగా వారి వ్యక్తిత్వాలను చిత్రించినాడు. మహాత్మునికి ఫిరోజ్ షా హిమాలయల పర్వతశ్రేణివలెను, లోకమాన్య బాలగంగాధర తిలక్ మహాసముద్రమువలెను, గోఖలే గంగామతల్లివలెను కనుపించినారు. హిమాలయ పర్వతము నధిరోహించుట అసాధ్యమైన ప్రయత్నము. సముద్రములో దిగి ఈదుట భయంకరమైన కార్యము, కాని గంగానదిలో స్నానము చేసి ఆమె ఒడిలో ఆడుకొనుట చాల ఆహ్లాదకరమైన అనుభవము అని - ఈ ముగ్గురి విశిష్ట వ్యక్తిత్వాలను గూర్చి మహాత్ముడు మనోహరముగా వివరించినాడు. భారత భూషణ మదన్‌మోహన మాలవ్యా పండితుడు మహోన్నతమైన వ్యక్తిత్వముగల మహానాయకుడు. ఆయన హిందూ మతాభిమానము నిస్సీమమైనది విద్యా వ్యాసంగములో ఆయన శక్తి అపరిమితమైనది. సంస్కృతము, హిందీ, ఇంగ్లీషు భాషలలో ఆయన వైదుష్యము, వచోవిలాసము నిరుపమానమైనవి. కాశీ విశ్వవిద్యాలయ స్థాపనలోను అనంతరము దాని అభివృద్ధిలోను గాంధీమహాత్ముడు మాలవ్యా పండితునికి కుడిభుజముగా నిలచినాడు. దేశ స్వాతంత్ర్య సాధనకై ఈ ఉభయులు కలసి మెలసి పనిచేసినారు. కాని వారి వ్యక్తిత్వాల మధ్య ఉత్తర దక్షిణ ధృవాల కున్నంత దూరము. అనేక విషయాలలో వా రిరువురికి తీవ్రమైన భేదాభిప్రాయా లుండినవి. అభిప్రాయ భేదాలున్నప్పటికిని గౌరవాభిమానాలకు లోటు వాటిల్లని సమకాలికమిత్రులు మహాత్మునికి చాలమంది. శ్రీనివాసశాస్త్రి, తేజ్‌బహదూరు సప్రూలు ఈ తరగతికి చెందినవారు. శ్రీనివాసశాస్త్రిగారు, గోఖలే శిష్యులు; వారసులు, రాజకీయ రంగములో మితవాదులు. అందుచేత మహాత్ముని విధానాలతో ఆయనకు తీవ్రమైన అభిప్రాయ భేదా లుండినవి. అయితే మహాత్ముడు హృదయపూర్వకముగా శ్రీనివాసశాస్త్రిని గౌరవించి ఆదరించినాడు. శాస్త్రిగారికి మహాత్మునిపట్ల అపారమైన అభిమానము. సప్రూగారు గొప్ప న్యాయవాది. ఆయనకూడ మితవాది. మహాత్ముని తీవ్ర విధానాలను ఆయన ఎన్నడు హర్షించలేదు. అయినప్పటికి మహాత్ముడు ఆయనను అభిమానించి ఆయన సలహాలను తీసికొన్న నిదర్శనాలను చూపించవచ్చును. స్వాతంత్ర్యప్రాప్తి తరువాత రాజ్యాంగ పరిషత్తుకు సప్రూగారిని మహాత్ముడు ఆహ్వానించినాడు.

రాజకీయ రంగములో మహాత్మునితో సన్నిహితముగా పనిచేసిన వారిలో మోతిలాల్, చిత్తరంజన్‌దాస్‌లను మొట్టమొదట పేర్కొనవలెను. మొదట అభిప్రాయ భేదాలను కలిగియుండి తరువాత క్రమక్రమముగా ఆయన కనుచరులై, ఆయన ఆదేశాల ప్రకారము సర్వస్వము త్యాగము గావించిన న్యాయవాద శిరోమణులు మోతిలాల్, చిత్తరంజన్‌దాస్‌లు. చక్రవర్తి రాజ గోపాలచారిని కూడ ఈ శ్రేణిలోనే చేర్చవలెను. ఒకప్పుడు మహాత్ముని పక్షాన నిలచి మోతిలాల్ చిత్తరంజన్‌లతో పోరాడి, విజయము సాధించిన రాజగోపాలా చార్యులు తరువాత కొన్ని సంవత్సరముల పిమ్మట కొన్ని ముఖ్య సమస్యల మీద మహాత్ముని వ్యతిరేకించిన సంఘటనలు మనముందున్నవి. రాజగోపాలా చార్యుల కుశాగ్రబుద్ధిపైన, చిత్తశుద్ధిపైన, ప్రతిభా సంపదపైన మహాత్మునికి అచంచల విశ్వాసము. కండ్లు మూసికొని మహాత్ముని అనుసరించిన వారిలో అబ్దుల్ గఫార్ ఖాన్, రాజేంద్రప్రసాద్, వల్లభాయి పటేల్‌లను పేర్కొనవలసి యున్నది. కాని ఒకే గురువుకు శిష్యులైన యీ ముగ్గురి ప్రకృతులు భిన్న మైనవి. సత్యాహింసలలో అకుంఠిత విశ్వాసము కలిగిన గఫార్ ఖాన్ సత్యా గ్రహ సమర సైనికుడు. అజాతశత్రువైన రాజేంద్రబాబు భారత ప్రజానీకానికి మహాత్మునితో సమానమైన ప్రతినిధి. శ్రీరామునికి హనుమంతునివలె మహాత్మునికి నమ్మినబంటుగా నుండిన సర్దార్ పటేల్ రాజనీతి కోవిదుడై కార్యశూరుడైన పరిపాలనా దక్షుడు. మహాత్ముని ఆదేశాలను మారు మాటా డక శిరసావహించినవారు వీరు. కాని చిత్రమేమనగా వీరిలో ఒక్కరిని గూడ తన రాజకీయ వారసునిగా ఆయన ఎన్నుకొనలేదు. ఆయన రాజకీయ రంగ ములో తన వారసుడని నిర్ణయించిన వ్యక్తి జవహర్‌లాల్. అయితే మౌలానా ఆజాద్‌వలె జవహర్‌లాల్ మహాత్ముని ఆశయాలపట్ల సంపూర్ణమైన విశ్వాస మును కలిగి ఆచరించినవాడు కాదు. కాని "నా మరణానంతరం నా భాష జవహర్‌లాల్ మాట్లాడు" నని మహాత్ముడు చెప్పిన మాటలు తరువాత సత్య మైనవి. చిన్నతనముననే సీమకేగి, విద్యాభ్యాసము అంతా అక్కడనే పూర్తి చేసికొని పడమటి సభ్యతను ఆకళించుకొన్న సామ్యవాది జవహర్లాల్. తూర్పు పడమరల సంస్కృతుల సమన్వయము జవహర్లాల్‌లో మనము చూడవచ్చును. ఇటువంటి చిత్తవృత్తిగల జవహర్లాల్ గాంధేయుడుగా పరిణతి చెందడానికి కొంత కాలము పట్టినది. జయప్రకాశ్ నారాయణ మహాత్మునితో అభిప్రాయ భేదాలు కలిగి తొలిదశలో అహింసలో ఎక్కువ నమ్మకము లేకపోయినప్పటికి

తరువాత క్రమక్రమముగా మానసిక పరిణామము పొంది సర్వోదయానికి గాంధీ వాదానికి ప్రధాన ప్రతినిధిగా నిలచియున్నాడు. మహాత్ముడు తన చేతులార పెంచి పెద్దజేసిన పెంపుడు కూతురు ప్రభావతీదేవిని జయప్రకాశ్ నారాయణకు ఇచ్చి పరిణయము జేసినాడు. సుభాష్ చంద్రబోసు ప్రారంభంలో మహాత్ముని శిష్యుడై తరువాత ఆయనను ధిక్కరించిన నాయకుడు. సుభాష్ చంద్రబోసుపట్ల మహాత్మునికి సర్వదా ప్రేమాభిమానము లుండినవి. సరోజినీదేవి మహాత్ముని కత్యంత సన్నిహితురాలైన విదుషీమణి. మహాత్మునితో ఆమెకు ఉండిన చనువు మరొకరికి లేకుండెను. అనేక పర్యాయాలు మహాత్మునికి సేవచేసే భాగ్యము ఆమెకు లభించినది. తెలుగు వారిలో మహాత్ముని అంతరంగ శిష్యులు చాలమంది - మహాత్ముడు సూత్రకారుడైతే, ఆయన భాష్యకారుడని ప్రఖ్యాతిగాంచిన మేధావి పట్టాభి సీతారామయ్యగారు. మహాత్మునికన్న వయసులో కొన్ని సంవత్సరాలు పెద్దవాడైనా - అనేక పర్యాయాలు ఆయన అభిప్రాయాలను వ్యతిరేకించి ఆయన మార్గాలను అనుసరించనప్పటికిని, మహాత్ముని నాయకత్వానికి గొప్ప నైతిక బలమును సమకూర్చినవాడు రవీంద్రుడు. ఆ ఉభయుల స్నేహము విచిత్రమైనది. రవీంద్రుడు సౌందర్యానికి చిహ్నమైతే, జవహర్లాల్ శాంతికి ప్రతిబింబమైతే, మహాత్ముడు సత్యానికి స్వరూపము. ఈ ముగ్గురి వ్యక్తిత్వాల సమ్మేళనమే భారతీయ సంస్కృతి. రవీంద్రుని మహాత్ముడు గురుదేవుడని పిలిచినాడు. భారత దేశానికి మహాత్ముని యేకైక నాయకత్వాన్ని రవీంద్రుడు బలపరచినాడు. ఆజన్మాంతము వారి మధ్య ప్రేమాభిమానాలు దినదినాభివృద్ధి చెందినవి.

మహాత్ముని ఉదారాశయాలు త్రికరణశుద్ధిగా నమ్మి ఆచరించిన శిష్యులు ముగ్గురు వినోబాభావే, ఆచార్య భాన్సాలీ, కాకా కాలేల్కరులు మహాత్ముని నమ్మిన బంటులు. సంయమీంద్రులైన యీ ముగ్గురు మహనీయులు విజ్ఞాన సముద్రమును ఆపోశనము పట్టిన అగస్త్యులు; గాంధీ మహాత్ముని ఆస్థాన విద్వాంసులు. మహాత్ముని ఆశయాలకనుగుణముగా తమ జీవితమును మలచి కొన్న వ్యక్తులు ఆచార్య కృపలానీ, ప్యారేలాల్, సుశీలానయ్యర్ లు. ఈ ముగ్గురు మహాత్మునితో చాల దగ్గరగా మెలగిన వ్యక్తులు. మహాదేవదేశాయ్ తన జీవితమును మహాత్మునికి అంకితము జేసినాడు. నిజానికి మహాత్ముని హృదయమును ఆయన భాషలోనే విప్పిచెప్పగలిగినవాడు మహాదేవదేశాయ్. మహాదేవదేశాయ్ అకాల మరణము మహాత్మునికి పుత్రశోకము కలిగించినది.

మహాత్ముని జీవితములో పాలుపంచుకొని మొట్టమొదలు కొన్ని విధానా లను ఇష్టపడక తరువాత క్రమక్రమమిగా అన్నింటిలోన సంపూర్ణ విశ్వాసము కలిగి ఆయనను అనుసరించిన సాధ్వీమణి కస్తూరిదేవి. వశిష్ఠునికి అరుంధతివలె మహాత్మునికి కస్తుర్బా తోడునీడ యైనది.

మహాత్ముని సాహచర్యముచేత ప్రభావితుడైనవాడు మౌంట్ బాటన్ - చాల ఆలస్యముగా మహాత్మునితో ఈయనకు స్నేహము ఘటిల్లినప్పటికి మౌంట్ బాటన్‌కు మహాత్మునిపట్ల ఏర్పడిన భక్తి విశ్వాసాలు అద్వితీయమైనవి. మహాత్ముడు నిస్సహాయుడై నౌఖాలిలో శాంతియాత్ర సాగించిన సందర్భములో మౌంట్ బాటన్ చెప్పిన మాటలు ఎల్లప్పుడు మన చెవులలో ప్రతిధ్వనించును. "ఒకవైపు సుమారు అరలక్షమంది సైనికులు సాయుధులై పంజాబు సరిహద్దు మీద రక్తప్రవాహాలను ఆపి శాంతిస్థాపన చేయుచుండగా, మరొకవైపున నిరా యుధులైన యిద్దరు, ముగ్గురు సహచరులతో పాదయాత్ర చేస్తూ బంగాళా ప్రాంతమున గాంధీజీ శాంతిస్థాపన గావించినాడు" ఆ సైనికుల కృషికన్న మహాత్ముని కృషి మహత్తరమైనది. మానవాళికి మార్గదర్శకమైనది. ప్రపంచ కల్యాణానికి వెలుగుబాట యైనది.

మహాత్ముడు పురుషోత్తము డగునో కాదో, ఆ చర్చ యెట్లున్నప్పటికీ, ఆయన ఉత్తమోత్తముడైన పురుషుడని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చును. "హరేరాం హరేరాం" అంటూ అసువుల బాసిన మహాత్ముడు 'బలమునీవ నాకు భక్తుండ నీ యెడ, ఇమ్మనుజ్ఞ కమలదళ మనోజ్ఞ నయన, అన్నట్లుగా పరమేశ్వ రునిలో పరిపూర్ణ విశ్వాసము ఉంచి, తన ధర్మమును నిర్వహించిన ప్రపంచ పౌరుడు, నిష్కామ కర్మయోగి. ఆ మహనీయుని సాహచర్య భాగ్యము కలిగిన సమకాలికులు ఎంత భాగ్యశాలురో, ఎంత ధన్యజీవులో కదా !

(4-4-70, రేడియో ప్రసంగం)

లాల్ బహద్దుర్ శాస్త్రి

స్వర్గీయ లాల్ బహద్దుర్ శాస్త్రి భారతదేశానికి రెండవ ప్రధాన మంత్రి. మొదటి ప్రధాన మంత్రియైన స్వర్గీయ జవహర్లాల్ నెహ్రూ, మూడవ ప్రధాన మంత్రియైన శ్రీమతి ఇందిరాగాంధీలవలె ఆయన ఉత్తరప్రదేశ్ రాష్ట్రానికి చెందినవాడు; విశేషించి లక్నో - అలహాబాదులలో రాజకీయ శైశవమును గడిపినవాడు. మొదటి ప్రధాన మంత్రికి రెండవ ప్రధాన మంత్రికి వయస్సులో పదిహేను సంవత్సరాల వ్యత్యాసమైనచో రెండవ ప్రధాన మంత్రికి మూడవ ప్రధాన మంత్రికి గూడ వయసులో దాదాపు అంతే వ్యత్యాసమున్నది. అన్నిటి కన్న మిన్నగా ఈ ముగ్గురు ప్రధాన మంత్రులు భారత రాజకీయ రంగములో అత్యంత సన్నిహితులుగా మెలగి పరస్పర ప్రభావితులైన వ్యక్తులు, ప్రత్యేకించి జవహర్లాల్ ముద్ర కడమ యిద్దరి మీద ప్రస్ఫుటముగా గోచరించుచున్నది. స్వతంత్ర భారత చరిత్రను పరిశీలించినవారికి ఈ ముగ్గురు ప్రధాన మంత్రులు ఒకే రాజకీయకుటుంబపు సన్నిహితసభ్యులుగా సాక్షాత్కరించుచుందురు. మొదటి ప్రధానమంత్రి సిరిసంపదల మధ్య జన్మించి శైశవదశను, విద్యార్థి దశను రాజ భోగాలతో గడిపి, భారతదేశపు నిర్మకుటసార్వభౌముడుగా ప్రశస్తిగాంచిన మోతిలాల్ నెహ్రూకు రాజకీయ వారసుడుగా భాసించినాడు; తండ్రి వదలిన తత్క్షణమే, జాతిపిత గాంధీజీ ఆశీర్వాదాలతో జవహర్లాల్ కాంగ్రెసు అధ్యక్షపదవిని చేపట్టినాడు. కాని లాల్ బహద్దుర్ కటిక దారిద్ర్యములో జన్మించి, యిక్కట్టులతో పోరాడుచు విద్యాభ్యాసము గావించి "ఇంతింతై వటు డింతయైనట్లు" ఒక్కొక్క మెట్టు పైకెక్కినాడు. జవహర్లాల్ పదునెనిమిది సంవత్సరాలు ప్రధానమంత్రి పదవిని నిర్వహించగా లాల్ బహద్దుర్ పదునెనిమిది నెలలు మాత్రమే ప్రధానిగా పనిజేసి నప్పటికిని భారతదేశ చరిత్రలో జవహర్లాల్ వెనుక నిలువగలిగిన వ్యక్తిగా తన స్థానమును సుస్థిరము గావించుకొనినాడు. రామాయణములో శ్రీరామచంద్రునికి హనుమంతునికి గల సంబంధము వంటిదే అధునిక భారతములో జవహర్లాల్ నెహ్రూ లాల్ బహద్దుర్ ల సంబంధము.

గాంధీ మహాత్ముడు అవతరించిన పవిత్రదినమునాడే ౨ అక్టోబర్ ౧౯౦౪ ఒక నిరుపేద కుటుంబములో లాల్‌బహద్దుర్ జన్మించినాడు. ఇక్కట్టులు ఒక్కటిగా రావన్నట్లుగా శైశవముననే తండ్రి మరణించగా మాతృదేవి పర్యవేక్షణలో లాల్‌బహద్దుర్ మాతామహుల యింట పెరిగినాడు. చిన్నప్పుడు ఒక జతబట్టలతో మాత్రమే ఆయన అనేక మాసాలు గడుపవలసి వచ్చినదని చెప్పినచో అప్పటి ఆయన పరిస్థితిని మనము ఊహించుకొనవచ్చును. పేదతనములో నున్న పెద్ద కుటుంబమును పోషించవలసిన బరువు బాధ్యతలు తనపై నున్నప్పటికిని విద్యార్థిగా నున్నప్పుడే ఆయన గాంధీజీ పిలుపు నందుకొని సహాయ నిరాకరణోద్యమములో దుమికినాడు. మొట్టమొదట తిలక్ ప్రభావము తరువాత గాంధీజీ ప్రభావము ఆయన రాజకీయ జీవితానికి రూపురేఖలు దిద్దినవి. ఆంగ్ల విద్యకు స్వస్తిచెప్పి అప్పుడే ప్రారంభింపబడిన కాశీ విద్యాపీఠములో ఆయన విద్యార్థిగా ప్రవేశించినాడు. అప్పుడు కాశీ విద్యాపీఠానికి భారతరత్న స్వర్గీయ భగవాన్‌దాస్ ప్రధానాచార్యుడు; భగవాన్‌దాస్ మహావిజ్ఞాని; గొప్ప పండితుడు; భారత తత్త్వశాస్త్రసముద్రమును ఆపోశనము పట్టిన అగస్త్యుడు. ఆ మహాపురుషుని శుశ్రూష లాల్‌బహద్దుర్ జీవిత సౌధానికి గట్టి పునాదులు వేసినది. అదే కాలములో ఆచార్య నరేంద్రదేవ్, అక్కడ అధ్యాపకులుగా నుండిరి. ఆచార్య నరేంద్రదేవ్ ఆదర్శపాత్రమైన జీవనము, సౌజన్యము, విజ్ఞానము లాల్‌బహద్దురును ఆకర్షించినవి. 'శాస్త్రి' పరీక్షలో లాల్‌బహద్దుర్ ప్రథమ శ్రేణిలో ఉత్తీర్ణుడైనాడు. విద్యార్థిగా నున్నప్పుడే ఆయన టాల్‌స్టాయ్, రామకృష్ణ పరమహంస, వివేకానందుల గ్రంథాలతో పాటు లెనిన్ సిద్ధాంతాలను గూడ ఆకళించుకొనినాడు. అప్పుడే ఆయన తన జీవితమును నియమబద్ధముగా, నిరాడంబరముగా గడపవలెనని ప్రతిజ్ఞచేసి దానిని ఆజన్మాంతము పాలించినాడు. విద్యాభ్యాసము పూర్తికాగానే కుటుంబములో పెద్దల కోరిక ప్రకారము ఆయనకు వివాహము జరిగినది. అనసూయవంటి మాతృమూర్తి ఆశీర్వచనము, సీతమ్మవంటి అర్ధాంగి సాహచర్యము ఆయన వ్యక్తిగత జీవితములో రెండు అత్యంత అదృష్టకరమైన సంఘటనలు. భారతీయసంస్కృతికి సజీవచిహ్నములైన యీ సాధ్వీమణులు లాల్‌బహద్దుర్ గృహమును సత్యసందీప్తము కావించినారు. తరువాత కొంత కాలానికి లాల్‌బహద్దుర్ అలహాబాదు ప్రవేశించి తమ కుటుంబము యెదుర్కొనుచుండిన డబ్బు ఇబ్బందులనుసైతము లెక్కచేయక తీవ్రమైన రాజకీయ ఉద్య

మానికి, దేశదాస్యశృంఖలా విమోచనానికి అంకితమైనాడు. అనేక పర్యాయములు ఆయన కారాగారానికి వెళ్ళవలసి వచ్చినది. అతి సామాన్యుడైన కార్యకర్తగా, హరిజన సేవకుడుగా దేశసేవను ప్రారంభించి క్రమక్రమముగా, నిస్స్వార్థసేవానిరతితో ఆయన అత్యున్నతమైనస్థానమును ఆక్రమించగలిగినాడు. ౧౯౨౮ లో అలహాబాద్ మ్యునిసిపాలిటి అధ్యక్షుడుగాను, ౧౯౩౭ వ సంవత్సరములో ఉత్తరప్రదేశ్ శాసనసభ్యుడుగాను, ౧౯౪౭ లో ఉత్తరప్రదేశ్ హోం మంత్రిగాను ఆయన పనిచేసినాడు. ౧౯౫౧ లో లాల్‌బహద్దుర్‌కు అయాచితముగా లభ్యమయిన అఖిల భారత కాంగ్రెస్ కార్యదర్శి పదవి ఆయన జీవితములో ఒక పెద్ద మలుపువంటిది; ఆ పదవిలో ఆయన జవహర్లాల్ రాజకీయ అంతరంగానికి తన ప్రజ్ఞాబలముచేత అతిసన్నిహితుడు కాగలిగినాడు. ౧౯౫౨ సాధారణ యెన్నికలలో కాంగ్రెసు సంస్థ వ్యవహారాల నిర్వహణ బాధ్యతను జవహర్లాల్ శ్రీ శాస్త్రికి అప్పగించినాడు. ఈ బాధ్యతను అత్యంత ప్రతిభావంతముగా నిర్వహించి రాష్ట్ర రాజకీయరంగపు పరిమితపరిధులను దాటి లాల్‌బహద్దుర్ అఖిల భారత రాజకీయరంగపు విశాల వేదిక మీద అడుగు పెట్టినాడు. తరువాత ఆయనకు కేంద్ర మంత్రివర్గములో అనేక శాఖలు లభ్యమైనవి; మంత్రి పదవులను ఆయన తృణప్రాయముగా చూచి నప్పటికిని ఆయనను మాత్రము ఆ పదవులు వరించుట మానలేదు. అయితే ఆయన కుటుంబపు ఆర్థిక పరిస్థితులు మెరుగుపడలేదు; సొంతమును గూర్చి ఆయన యెన్నడు ఆలోచించిలేదు. అందుకు ఆయనకు వ్యవధియే లేకుండెను. ౧౯౫౬ లో రైలు ప్రమాదాలు హెచ్చుగా సంభవించినందున ఆయన తన రైల్వే మంత్రి పదవికి రాజీనామా యిచ్చి ఒక ఉత్తమ పార్లమెంటరీ సంప్రదాయానికి మార్గదర్శకుడైనాడు. ౧౯౫౭, ౧౯౬౨ సంవత్సరాలలో జరిగిన సాధారణ యెన్నికల సందర్భమున కాంగ్రెసు వ్యవహారాలకు తిరిగి నాయకత్వము వహించి భారత రాజకీయ నాయకులలో లాల్‌బహద్దుర్ కీలకమైన స్థానమును అలంకరించుట జరిగినది. ౧౯౬౧ మార్చి నెలలో మహామేధావి, గొప్ప పరిపాలనాదక్షుడు, అత్యంత ప్రతిభావంతుడైన పార్లమెంటేరియన్‌గా ప్రఖ్యాతి గాంచిన గోవిందవల్లభ్‌పంత్ అస్తమించగా ఆ స్థానమును లాల్‌బహద్దుర్‌కు జవహర్లాల్ అప్పగించుట ఆయన సమర్థతకు ఉత్తమ ఉదాహరణము. ౧౯౬౩లో కామరాజ్ పథకము క్రింద లాల్‌బహద్దుర్ ప్రభుత్వము నుండి నిష్క్రమించి

నప్పటికిని తిరిగి కొద్దికాలములోనే "తాను చేయుచున్న పనులన్నింటిని నిర్వహించు" కొరకని శ్రీ నెహ్రూ ఆయనను తన మంత్రివర్గములో చేర్చుకొనుట ఆయన యోగ్యతకు మరొక మంచి తార్కాణము. ఈ సంఘటనయే ఆయన జవహర్లాల్ నెహ్రూకు రాజకీయ వారసుడని నిరూపించినది.

౧౯౬౪ మే నెలలో శ్రీ జవహర్లాల్ అస్తమించిన తరువాత ప్రధానమంత్రి పదవికి లాల్ బహద్దుర్ ఏకగ్రీవముగా ఎన్నికయై ౧౯౬౬ జనవరి పదకొండు వరకు అత్యంత ప్రతిభావంతముగా, చరిత్రాత్మకముగా దేశ పరిపాలనా రథానికి సారథ్యము వహించినాడు. ప్రధానమంత్రిగా మన పొరుగు దేశాలయిన బర్మా, సిలోన్, నేపాల్, అఫ్ఘనిస్తాన్, జపాన్ వంటి దేశాలతోనే గాక కెనడా, యుగొస్లేవియా, అరబ్ రిపబ్లిక్‌ల వంటి సుదూర దేశాలతో గూడ ఆయన మన సంబంధాలను పటిష్ఠము గావించినాడు. అంతేకాదు రష్యా, అమెరికా, ఇంగ్లండులతో మన దేశానికి ఉండిన సుహృత్సంబంధాలను ఆయన అభివృద్ధి చేసినాడు. ౧౯౬౫ సెప్టెంబరులో పాకిస్తాన్ దాడి చేసిన సందర్భమున ఆ దురాక్రమణను అపూర్వమైన ధైర్య సాహసాలతో ఎదుర్కొని భారత దేశానికి విజయమును సంపాదించి భారత దేశ చరిత్రలో శాశ్వత స్థానము సంపాదించినాడు. తరువాత తాష్కెంట్‌లో పాకిస్తాన్ అధినేతతో శాంతి ఒప్పందము చేసుకొనుటలో గూడ ఆయన నిరుపమానమైన ప్రజ్ఞను, నిశ్చలమైన శాంత్యభిలాషను ప్రదర్శించినాడు. యుద్ధము, శాంతి యీ రెండింటికి సంబంధించిన సమస్యలను ఎదుర్కొని పరిష్కరించుటలో లాల్ బహద్దుర్ చూపిన రాజనీతి నేతృత్వము, అద్వితీయమైనది. "మెత్తని పులి ధర్మరాజు" అని తిక్కన చెప్పిన మాట లాల్ బహద్దుర్ శాస్త్రికి సంపూర్ణముగా అన్వయించుచున్నది.

బహు గ్రంథావలోకనము గావించి, బహు దేశబుధులతో భాషించి, బహుగ్రంథ రచయితయైన జవహర్లాల్ వలె లాల్ బహద్దుర్ కళోపాసకుడు కాదు. మోతీలాల్, చిత్తరంజన్‌దాస్‌ల వలె ఎంతటి మేధావినైనను పల్టీలు గొట్టించగలిగిన ప్రతిపాది భయంకరుడైన న్యాయవాది కాడు ఆయన. తిలక్, మాలవ్యాలవంటి మహాపండితుడు కాడు ఆయన. గోపాలకృష్ణ గోఖలే, లజపత్ రాయ్‌ల వంటి విజ్ఞాని ఆయన కాడు. సురేంద్రనాథ్ బెనర్జీ, బిపిన్ చంద్రపాల్‌ల వంటి మహావక్త కాడు. రాజగోపాలాచార్యులవలె సంభాషణలో ఎదుటి

వారిని మంత్రముగ్ధులను చేయగలిగిన వచోవిలాసము ఆయనకు ఉండలేదు. సుభాష్ చంద్ర బోస్, జయప్రకాశ్ లవంటి విప్లవ వీరుడు కాడాయన. అయినప్పటికిని దిగ్దంతులైన యీ మహాపురుషుల శ్రేణిలో చేరదగిన సాధు సత్తముడు లాల్ బహద్దుర్. ఇందుకు ఆయనకుగల యోగ్యత ఒక్కటే; అదియే ఆయన శీలసంపద. ఉత్తమ పురుషుడైన గాంధీజీ అడుగు జాడలలో ఆయన తన శీల సంపదను దిద్ది తీర్చుకొనినాడు.

లాల్ బహద్దుర్ శాస్త్రి జీవితము త్యాగశోభితమైనది. ఆయన ఆకారము వలె వేషభాషలు గూడ నిరాడంబరమైనవి. పదవుల కోసము ఆయన ఎన్నడు ప్రాకులాడలేదు. తనను వెదకుకొని వచ్చిన పదవులను అవసరమైనప్పుడు వదలి వేయుటలో ఆయన ఎన్నడు సంకోచించలేదు. రాజకీయ అధికార ప్రపంచములో తామరాకు మీద నీటిబొట్టు వలె ఆయన వ్యవహరించినాడు. చిత్తశుద్ధి, నీతి, నియమపాలనము ఆయన జీవిత వైభవానికి ప్రధాన ప్రాతి పదికలు. ఆస్తి సంపాదనను గూర్చి ఆయన ఎన్నడును ఆలోచించలేదు. తన కుటుంబానికి కొడుకులకు, కూతుండ్రకు, అల్లుండ్రకు సుఖజీవితము కల్పించు కార్యక్రమాలపట్ల ఆయన యెన్నడు శ్రద్ధ తీసికొనలేదు. ఆయన మాతృదేవి గాని, సహధర్మచారిణిగాని యీ విషయములో ఆయన మీద ఎటువంటి ఒత్తిడిని తెచ్చినట్టు కానరాదు. తుదకు సొంత గృహమైనను ఆయన నిర్మించు కొనలేదు. ప్రపంచ రాజకీయ చరిత్రలో, ఉన్నతోన్నతమైన రాజకీయ పదవులను నిర్వహించిన వారియందు నిలుచుటకు నీడయైనను సంపాదించుకొనని యేకైక వ్యక్తి. ఉదార చరిత్రుడు లాల్ బహద్దుర్. తిలక్, గాంధీలచే ప్రభావితుడై భగవాన్ దాస్, నరేంద్రదేవ్ ల శుశ్రూష కావించి, రాజర్షి పురుషోత్తమదాస్ టాండన్ అడుగు జాడలలో రాజకీయ రంగమున శిక్షణ పొంది, తరువాత జవహర్లాల్ నెహ్రూ ఆశయాలచేత, కార్యక్రమాలచేత, వ్యక్తిత్వముచేత ఉత్తేజము పొంది, ఆయనకు అత్యంత సన్నిహితుడై, అతి విశ్వసనీయుడైన అనుచరుడుగా నుండి భారత రాజకీయ గగనములో ప్రకాశించిన దివాకరుడు లాల్ బహద్దుర్.

భారత రాజకీయాలలో గాంధీ యుగమున మహానాయకులనేకులు ఉద్భ వించినారు. ఈ నాయకుల పోలికలు అనేకము లాల్ బహద్దుర్ వ్యక్తిత్వములో మేలికలయిక నొంది మనకు కనిపించుచున్నవి. రాజేంద్రబాబు వలె లాల్

బహద్దుర్ అజాత శత్రువు; హితభాషి - మితభాషి. ఉక్కుమనిషియైన సర్దార్ పటేల్ వ్యవహారదక్షత, నిర్వహణ కౌశలము గూడ లాల్ బహద్దుర్ లో నిబిడీకృతమైనవి. కుసుమమువలె మృదువై నప్పటికిని అవసరమైనప్పుడు వజ్రమువలె కఠోరము కాగలిగినది ఆయన వ్యక్తిత్వము. రాజాజీ, గోవిందవల్లభ్ పంత్ ల వలె యుక్తియుక్తముగా వాదించు నేర్పు, రాజనీతి కౌశలము. ఎత్తుకు పైయెత్తు వేయగల చాతుర్యము లాల్ బహద్దుర్ లో మనకు గోచరించుచున్నవి. త్యాగము చేయవలసి వచ్చినప్పుడు అరనిముసము గూడ ఆలోచించక ముందుకు అడుగు వేయుటలో ఎవరికిని తీసిపోనివాడు లాల్ బహద్దుర్. భారతదేశ సర్వతోముఖాభివృద్ధి ఆయన జీవిత లక్ష్యము. సామ్యవాద సిద్ధాంతాల పట్ల ప్రజాస్వామిక సంప్రదాయాల మీద అచంచలమైన విశ్వాసము, ఆయనకు జవహర్లాల్ తో గల దగ్గర చుట్టరికానికి ప్రధాన కారణాలు. ఈ కారణాలే జవహర్లాల్ కు లాల్ బహద్దుర్ పట్ల సంపూర్ణమైన విశ్వాసమును కలిగించినవి.

భారతదేశానికి మీ జీవితకాలములో స్వాతంత్ర్యము వచ్చినచో మీరే బాధ్యతను స్వీకరింపదలచినారని ఒకమారు బాలగంగాధర తిలక్ ను ఎవరో ప్రశ్నించినారట; అందుకు సమాధానముగా ఆయన అరనిమిషము గూడ ఆలోచించక "ఫెర్గుసన్ కళాశాలలో గణితశాస్త్ర అధ్యాపక పదవి నాకు కావలెన" ని చెప్పినారట. కాని ఆయనకు అటువంటి అవకాశము లభించలేదు. జాతిపిత గాంధీమహాత్ముడు దేశస్వాతంత్ర్యము వచ్చిన పిదప ఏ పదవిని కాంక్షించలేదు. తనకు అత్యంత సన్నిహితులైన అనుచరులు దేశ పరిపాలనా బాధ్యతను స్వీకరించగా గాంధీమహాత్ముడు కాలినడకన నౌఖాలిలో పర్యటించి శాంతిస్థాపన కృషికి ఆత్మార్పణ కావించినాడు. ఈ యిద్దరిచేత ప్రబోధితుడై సొంతమును గూర్చి యెన్నడు యోచించని లాల్ బహద్దుర్ శాస్త్రి ప్రధాన మంత్రిపదవిని స్వీకరించిన సందర్భమున "జీవితములో ఏమి వచ్చినను రాకపోయినను, ప్రాణము ఉన్నను పోయినను, లాల్ బహద్దుర్ దేశకల్యాణము కొరకు ఆత్మార్పణము చేయవలసి యుండును అదియే నా కోరిక" అని ఆయన మాతృదేవి ఆశీర్వదించినది. సాధ్వీమణుల వచనములు సత్యసామీప్యములు—అమోఘమైన ఆమె వాక్కులు అక్షరాలా నిజమైనవి. లాల్ బహద్దుర్ ధన్యజీవి; సత్యమూర్తి; త్యాగశీలి.—

(1969)

గాలిబ్ జీవితవిశేషాలు

ఒకవేయి ఎనమన్నూట అరువదితొమ్మిది సంవత్సరము ఫిబ్రవరి 17 వ తేదినాడు ఉర్దూకవులలో ప్రథమగణ్యుడైన గాలిబ్ పరలోకగతుడైనాడు. ఈ సంఘటన జరిగి నూరు సంవత్సరాలు గడచిపోయినందున గాలిబ్‌కవి నూరవ వర్ధంతి అఖిల భారత స్థాయిలో వైభవంగా జరిగినది. భారతదేశములోనేకాక ఇంగ్లాండు, రష్యా, పాకిస్తాన్, అమెరికా మొదలైన దేశాలలో గాలిబ్ శత వర్ధంతి ఉత్సవాలు జరిగినవి. ఈ విధముగా విశ్వసాహితికి గాలిబ్ పరిచయము కలిగినది. వివిధ భాషలలో గాలిబ్ రచనలు అనువదించుటకు ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నవి, ఈ ప్రయత్నాలు సఫలమైతే మానవాళికి గాలిబ్ సందేశము సువిదితము కాగలదు. నిజానికి గాలిబ్ సమస్త ప్రపంచమును తన కుటుంబ ముగా భావించుకొనినాడు. మతము, ప్రాంతము, జాతి అను భేదాలను పాటించని గాలిబ్ విశ్వజనీనుడైన మహాకవి. ఒకానొక స్నేహితునికి ఉత్తరము వ్రాయుచు "... ... ఎవరేమనుకొన్నప్పటికిని మానవులందరిని వారు ఎక్కడ నున్నను, ఏ మత మవలంబించినను నా సోదరులుగా భావించుకొను చున్నాను" అని ఆయన వ్రాసినారు. ఆయన రచనలలో ఇందుకు ఉదాహరణలు అనేకములు—

గాలిబ్ తండ్రి, తాతలు మధ్య ఆసియాలలోని సల్జూఖ్ రాజ కుటుంబా నికి చెందిన తురుష్కులు. రణతంత్రములో ఆరితేరిన యోధులు. వీరు సుమారు మూడునూర్ల సంవత్సరాలు మధ్య ఆసియాను పరిపాలించిన తరువాత క్షీణ దశను ఎదుర్కొని తత్ఫలితముగా కుటుంబము వివిధ భాగాలై ఆసియాలలోని అనేక ప్రాంతాలకు వలసవెళ్లుట పట్టించినది. పదునెనిమిదవ శతాబ్ది మధ్య కాలములో ఈ విధముగా వలస వెళ్ళిన ఒక కుటుంబ విభాగానికి చెందిన గాలిబ్ తాతగారు భారతదేశానికి సమర్కండ్ నుండి బయలుదేరి అప్పుడు ఢిల్లీ పరిపా లించుచున్న షా ఆలంను ఆశ్రయించినాడు. అయితే అప్పటికే ఢిల్లీలోని మొగల్ సామ్రాజ్యము పతనావస్థలో ఉండెను. అందుచేత ఆయన తరువాత జయపూర్ మహారాజా ప్రభృతులను కూడ ఆశ్రయించి జీవనోపాధిని గడించి తుట్టతుదకు ఆగ్రాలో స్థిరపడినాడు. ఈయన కుమారుడు మిర్జా అబ్దుల్లా బేగ్

ఆగ్రాలోని ఒక ఉన్నత వంశానికి చెందిన యువతిని వివాహమాడినాడు. ఈ యువతీ, యువకుల జ్యేష్ఠపుత్రుడే మహాకవి మిర్జా అసదుల్లాఖాన్ గాలిబ్. ఈయన 27వ డిసెంబర్ 1769 నాడు జన్మించినాడు. ఈయనకు సోదరి సోదరులు ఇద్దరు ఈ ముగ్గురు చాలా చిన్నవారుగా నున్నప్పుడే తండ్రిగారు మరణించినందున పినతండ్రి అసదుల్లాబేగ్ వీరిని చేరదీసినాడు. కాని దురదృష్ట వశాత్తు పినతండ్రి గూడ త్వరలోనే మరణించినందున చాలా చిన్నవయసులో వీరు ఆర్థికమైన ఇబ్బందులను ఎదుర్కొనవలసి వచ్చినది. ఇంచుమించుగా ఈ ఇబ్బందులు గాలిబ్‌ను ఆజన్మాంతము వెంబడించినవి. గాలిబ్ పినతండ్రి బావ మరదియైన నవాబ్ అహమద్ బఖ్ష్ ఖాన్ ఈ కుటుంబమును ఆదరించి ఈస్టిండియా కంపెనీ నుండి కొంత పెన్షన్ ఇప్పించి యుండెను. ఇందులో గాలిబ్ వంతుకు దొరికిన పెన్షన్ సంవత్సరానికి ఏడునూర్ల ఏబది రూపాయలు. ఆజన్మాంతము ఆయనకు ఈ పెన్షనే నికరమైన ఆదాయము.

గాలిబ్ బాల్యమంతయు ఆగ్రాలోనే గడచినది. గాలిబ్‌కు పద మూడవ సంవత్సరమున నవాబ్ అహమద్ బఖ్ష్ ఖాన్ బంధువర్గములోని ఒక బాలికతో వివాహము జరిగినది. ఆదాయము లేకపోయినప్పటికిని గాలిబ్ చిన్నప్పటి నుండియు జాగీర్దారి కుటుంబాల పిల్లలతో కలసిమెలసి ఆ వాతావరణములో మెలగినందున డాబు, దర్పాలతో, ఆట పాట లతో ఆయన తిరిగినాడు. ఆయన విద్యాభ్యాసము సక్రమమైన పద్ధతిలో జరగలేదు కావ్యరచనలో ఆయనకు గురువెవ్వరును లేరు. స్వయం కృషివలన గాలిబ్ ఫారసీ, ఉర్దూ భాషలలో అసాధారణమైన పాండిత్యము గడించినాడు. ఆయన ధారణాశక్తి అనన్య సామాన్యము. ఒకసారి చదివిన విషయము స్మృతి పథములో అల్లే నిలచిపోయెడిది. సహజ ప్రతిభయే ఆయన సాహితీ వ్యాసంగ మునకు మూలకారణము. ఆయన మాతామహుడు సాహిత్య ప్రియుడు. మామగారు సుప్రసిద్ధ కవి. విద్వాంసులు, కవులు వీరిద్దగి చుట్టుచేరి కవితా చర్చలు, విద్వద్గోష్ఠులు గావించెడి వారు. ఈ ప్రభావానికి లోనై చిన్నారి పొన్నారి చిరుత కూకటినాడే గాలిబ్ కావ్యరచనకు ఉపక్రమించి పదునేడవ యేట ఢిల్లీ చేరుకొనినాడు. గాలిబ్ ప్రాథమిక రచనలు కఠిన శైలిలో నుండి నందువలన సామాన్యుల కర్థముగాక పరిహాసమునకు గురియైనాడు. తరువాత ఆయన సులభశైలి అవలంబించి విశిష్టమైన రచనలు గావించినాడు. ఏది

వ్రాసినను గాలిబ్ బాగుగా ఆలోచించి కొద్దిగా, చక్కగా వ్రాయువాడు. కావుననే అతని కవితలో ఆవేశము, ఉద్వేగముకంటె నిదానము, ఆలోచన యెక్కువగా కన్పించు చున్నవి. ఈ విధముగా సాహితీరంగములో అడుగు పెట్టిన గాలిబ్ తన కుటుంబ సంప్రదాయము నుండి పితృ, పితామహుల వృత్తి నుండి విడిపోయి సంపూర్ణముగా భిన్నమార్గములో సంచరించినాడు. పితృ, పితామహులు కత్తితో కసరత్తు గావించగా గాలిబ్ కలముతో కసరత్తు జేసినాడు. పితృ, పితామహులది తాత్కాలికమైన కీర్తిమాత్రమే. కాని గాలిబ్ యశస్సు ఆచంద్రతారార్కమైనది.

మొట్ట మొదలు ప్రస్తావించినట్లుగా గాలిబ్ శ్రీమంతుల యింటిలో జన్మించినప్పటికిని అతనికి వారసత్వముగా సంక్రమించినవి, ఋణము, దారిద్ర్యము మాత్రమే. కాని ఆయన స్థిరచిత్తముతో సడలని ధైర్యముతో జీవితయాత్ర గావించినాడు. అడుగడుగున పోరాటమే ఆయన జీవితము. ఈ కథ ఒక విషాదగాథ. స్వేచ్ఛగా డబ్బు ఖర్చుచేయుటకు అలవాటుపడిన గాలిబ్ పొదుపరితనమును అలవరచుకొనలేక పోయినాడు. కావుననే జీవితాంతము అప్పులబాధ ఆయనకు తప్పలేదు. ఈ బాధ భరించలేక చిత్తశాంతి కొరకు జూదమాడుటకు అలవాటుపడిన గాలిబ్ తుదకొక పర్యాయము ఖైదుకు వెళ్ళుట గూడ తటస్థించినది.

గాలిబ్ వ్యక్తిత్వము విశిష్టమైనది, స్వాభిమానము, అహంకారము ఆయనలో మూర్తీభవించి యుండెను. పేదరికపు పోరు నుండి తప్పించుకొను ఉద్దేశ్యముతో గాలిబ్ ఉద్యోగ ప్రయత్నము గావించినాడు. ఆ కాలమున ఈస్టిండియా కంపెనీ స్థాపించిన ఢిల్లీ కళాశాలలో ఫారసీ అధ్యాపకుని స్థానము ఒకటి ఖాళీ కాగా, దానికి గాలిబ్ దరఖాస్తు పంపగా, ఆయనను ఇంటర్వ్యూకు రమ్మని పిలుపు వచ్చినది. ఈ పిలుపు నందుకొని ఆయన కళాశాల అధికారుల వద్దకు ఒక పల్లకీలో ఎక్కి ఆస్థానకవి తరహాలో వెళ్ళగా ఆయనకు ఆ స్థాయిలో ఆదరణ జరగలేదు. కళాశాలపక్షాన యెవరో వచ్చి తనకు స్వాగతమిచ్చి లోనికి తీసికొనిపోవుదురని గాలిబ్ భావించెను. కాని అటువంటి స్వాగతము ఆయనకు లభించనందున, సాధారణ అభ్యర్థులవలెనే ఆయనను చూచినందువలన "ఈ ఉద్యోగము లేకున్న మానె. నా గౌరవానికి భంగము మాత్రము సహించను." అని భావించి గాలిబ్ గృహోన్ముఖుడైనాడు. తరువాత ఆక్నో

నవాబును ఆయన ఆశ్రయించగా అక్కడ గూడ తనకు స్థానము దొరకనందున స్వాభిమానముతో గాలిబ్ ఆ ఆశ్రయమునుగూడ వదులుకున్నాడు. ఆ రోజులలో మొగలు వంశానికి చెందిన తుదిరాజైన బహదూర్ షా ఢిల్లీని పరిపాలించు చుండెను. గాలిబ్ ఆయనను ఆశ్రయించుటకు ప్రయత్నించెను. కాని యీ ప్రయత్నము గూడ సులభముగా జయప్రదము కాలేదు. బహదూర్ షా స్వయముగా కవియై యుండెను. ప్రసిద్ధుడైన జౌఖ్ ఆయన ఆస్థాన కవిగా నుండెను. జౌఖ్ బహదూర్ షాకు ఆస్థాన కవియేగాక, కవితా గురువు. జౌఖ్ బ్రతికి యుండగా గాలిబ్‌కు ఆస్థానకవి పదవి లభించు అవకాశము లేకుండెను. ఆ పదవి దొరకిననేతప్ప గాలిబ్ రాజాస్థానములో అడుగుపెట్టుటకు ఇష్టపడ లేదు. జౌఖ్ మరణించిన తరువాత బహదూర్ షా ఆదరము కొంత గాలిబ్‌కు లభించినది. తైమూరు వంశచరిత్ర ఫారసీ భాషలో వ్రాయు పనిగూడ గాలిబ్‌కు జఫర్ అప్పగించెను. లక్నోలో నవాబు వాజిదలీషా అధికారము లోనికి వచ్చిన తరువాత ఆయన ఆదరము గూడ మన కవీశ్వరునికి కొంత లభించినది. కాని ఆ మంచి రోజులు ఎక్కువకాలము నిలువలేదు. 1856 లో వాజిదలీషా పదవీచ్యుతుడైనాడు. 1857 లో సిపాయీల తిరుగుబాటు సందర్భమున బహదూర్ షా జఫర్ బంధితుడైనాడు. ఈ రెండు సంఘటనల ఫలితముగా గాలిబ్ తిరిగి నిరుద్యోగియై యథాప్రకారము దీనస్థితికి గురియైనాడు. ఆ పిమ్మట ఆయన రాంపూర్ నవాబును ఆశ్రయించినప్పటికిని యేదో ఒక సాహిత్యచర్చ సందర్భములో అభిప్రాయ భేదాలు వచ్చినందున ఆయనకు ఆ ఆశ్రయము గూడ త్వరలో తొలగిపోయినది. 'భగవంతుడు నా నుదుట కష్టాలు వ్రాసిపెట్టినాడు' అని ఆ సందర్భమున ఆయన చెప్పుకొన్నాడు. అప్పుడు హైద్రాబాద్‌నుండి ఆయనకు దివాన్ చందూలాల్ వద్దనుండి ఆహ్వానము వచ్చినప్పటికిని అప్పటి చిత్తవృత్తితో ఆయన వెళ్ళలేదు. ఢిల్లీలో ఆంగ్ల ప్రభుత్వము స్థిరపడినది. అందుచేత తనకు పెన్షన్ లభించగలదని గాలిబ్ ఆశించెను. ఆయన కలకత్తాకు వెళ్ళి ఇంగ్లీషువారిని ఆశ్రయించినాడు. విక్టోరియా రాణిమీద ప్రశంసా పద్యాలు వ్రాసినాడు. కాని ఆ ప్రయత్నము గూడ ఆయనకు ఎక్కువగా లాభించలేదు. మొత్తముమీద చాల ప్రయత్నము చేసిన తరువాత ఆయనకు కొంత పెన్షన్ లభించినది. అయితే యీ పెన్షన్‌వల్ల ఆయన అప్పులు తీరలేదు; అవస్థలు తీరలేదు. క్రమక్రమంగా ఆర్థికబాధలతో ఆయన చితికి

పోయి 1869 లో పరలోకగతుడైనాడు. జీవితాంతము ఆయన కష్టాలతో గడపినాడు. ఆయన మరణానంతరమే ఆయనకు గణ్యత, కీర్తి లభించినవనిన చో సత్యమునకు తలవంపులు కలుగజాలవు. మన దేశములో అరాజకత్వము, అధికారముకోసము పెనుగులాట విజృంభించిన కాలములో ఇంగ్లీషువారు, మహారాష్ట్రులు భారతదేశ పరిపాలన హస్తగతము గావించుకొనుటకు సంఘర్షణ పడిన రోజులలో గాలిబ్ జీవించినాడు. అప్పటి రాజకీయ పరిస్థితులు కవి పండితుల పోషణకు అనుగుణముగా లేకుండెను. బహదూర్ షా జఫర్ స్వయముగా కవి, రసికుడు, సారస్వతాభిమాని యైనప్పటికిని చాలినంత అర్థబలము గాని, అంగబలముగాని లేనివాడు. ఈ కారణాలవలన గాలిబ్ కు తగిన ఆదరణ లభించలేదు.

గాలిబ్ కు ఫారసీ భాషపట్ల అత్యధికమైన అభిమానము. ఆయన తాను వ్రాసిన ఉర్దూ కవిత్వానికన్న తన ఫారసీ కవిత్వము మేలైనదని ఉద్ఘాటించెడివాడు. 'ఫారసీ నా స్వభావానికి సరిపడిన భాష' అని ఆయన ఒకసారి చెప్పియుండెను. ఈ ఫారసీ వ్యామోహము వలన సాహిత్యరంగములో ఆయనకు చాలమంది శత్రువులైనారు. కాని చిత్రమేమనగా ఆయన ఫారసీ కవిత్వము ఈనాడు ప్రచారములో లేదు. ఫారసీ భాషలో ఆయన రచనలు ప్రామాణికములైనవని సాహితీ విమర్శకులు అంగీకరించినప్పటికిని ఆయనకు శాశ్వతమైన కీర్తి తెచ్చిపెట్టినది. ఆయన ఉర్దూ కవితయే. ఉర్దూ భాషలో గాలిబ్ కవితకున్న ప్రభావము మరెవ్వరి కవితకు లేదు. ఉర్దూ వాఙ్మయములో ఉత్తమోత్తమమైనది గాలిబ్ కవిత్వము — ఉర్దూ కవులలో ఉన్నతోన్నతుడు గాలిబ్. ఉర్దూ సాహిత్యములో గాలిబ్ ఎంత గొప్ప కవియో అంత గొప్ప వచన రచయిత. నిజానికి ఆధునిక వచనరచనకు ఒరవడి పెట్టినవాడు గాలిబ్. గాలిబ్ తాను వచనరచయితనని యెన్నడు అనుకోలేదు. ఆయన ఉద్దేశ్యపూర్వకముగా వచన రచన గావించలేదు. ఆయన కొందరు మిత్రులకు వ్రాసిన జాబులే వచన రచయితగా ఆయనకు ఉర్దూ వాఙ్మయములో ఉత్కృష్టస్థానము లభింపజేయుచున్నవి. ఆయన వ్యక్తిత్వము, ప్రజ్ఞా ప్రభావము మనము ఈ జాబులలో చూడవచ్చును. ఈ జాబులలో ఆయన ఉపయోగించిన శైలి సహజ సుందరమైనది; సరళ మనోహరమైనది. ఇటువంటి వచన శైలి యింతకు ముందెవ్వరు వ్రాయలేదని విజ్ఞుల అభిప్రాయము. ఆయన తర్వాత వచన

రచయితలుగా సుప్రసిద్ధులైన హాలీ, షిబ్లీ, సర్ సయ్యద్ అహమద్‌లకు గాలిబ్ శైలి ఒరవడియైనది. ఉర్దూ వాఙ్మయములో అన్నిటికన్న రసవంతమైన కవిత గజల్. ఈ గజల్ రచనలో సర్వోత్తముడు గాలిబ్ మహాకవి. ఆయన ఉర్దూ గజల్‌కు ఒక విశిష్టత గలిగించినాడు. ఉర్దూ కవితాసామ్రాజ్యానికి గాలిబ్ నిర్మకుట చక్రవర్తి. ఆ రంగములో ఆయనతో సమానులు మరొకరు లేరు. ఆధునిక ఉర్దూ కవులలో అగ్రగణ్యుడైన ఎక్బాల్ మీద గాలిబ్ ప్రభావము స్పష్టముగా కనిపించును.

గాలిబ్ మహాకవిని తలచుకొన్నప్పుడు ఆంధ్రకవి సార్వభౌముడు శ్రీనాథుడు మనకు వెంటనే జ్ఞప్తికి వచ్చును. భాషా ప్రౌఢిమలో, భావ గాంభీర్యములో శ్రీనాథుని కవిత్వము గాలిబ్ కవిత్వమును జ్ఞప్తికి తెచ్చును. ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులు ఈ ఉభయుల రచనలలో గోచరించుచు శక్తివంతమైన వారి వ్యక్తిత్వమును ప్రతిబింబింప జేయును. శ్రీనాథునివలె గాలిబ్ గూడ విలాస ప్రియుడు. జీవితములోని మంచిని పూర్తిగా అనుభవించవలెనను అభిప్రాయము గలవాడు. ఎవ్వరికిని యెన్నడును జంకని స్వతంత్రుడు. శ్రీనాథుని వలె గాలిబ్ గూడ అనాటి జమీందారులను ఆశ్రయించి సుఖ జీవనమును గడపుటకు ప్రయత్నించినాడు. కాని శ్రీనాథునివలె పాపము గాలిబ్ కృతార్థుడు కాలేకపోయినాడు. శ్రీనాథుడు చరమదశలో సకల కష్టాలు అనుభవించగా గాలిబ్ జీవితమంతయును ఇక్కట్టులతో, ఇబ్బందులతో గడపినాడు.

గాలిబ్ వ్యక్తిత్వము మిక్కిలి ప్రత్యేకమైనది. ఆయన జీవితమునందును, భావములయందును, శైలియందును ఈ ప్రత్యేకత గోచరించును. గాలిబ్ శైలిని తరువాతవారు అనుకరించి అపజయము పొందిన తార్కాణములు ఈ సత్యమును ఋజువుచేయు చున్నవి.

జీవితకాలములోనే ఆయన రచనలు రెండుమారులు ప్రచురితమైనవి. ఆయన చనిపోయిన తరువాత అనేక పర్యాయములు ఆయన రచనలు విశేషించి దీవాన్ ఎ-గాలిబ్ అను ఉర్దూ కవితా సంపుటము కొన్ని నూర్ల పర్యాయములు ముద్రితమైనది. ఒక్కొక్క ప్రతి నూట ఏబది రూపాయలవరకు అమ్ముడుపోయిన ఉదాహరణలున్నవి. 1928 లో ప్రచురితమైన సంపుటములో

చొఘ్తాయివంటి ఉత్తమ చిత్రకారుడు. ఆయన రచనలకు వ్యాఖ్యానములైన మంచి చిత్రాలను చేర్చినాడు. సైగల్ వంటి గాయకుడు ఆయన గీతాలను గానముచేసి రసికులను ఆనందింప జేసినాడు. హాలీవంటి గొప్ప సాహిత్యవేత్త గాలిబ్ కవి జీవితచరిత్రను వ్రాసినాడు. ఈ విధముగా ఒక చిత్రకారుడు, ఒక గాయకుడు, ఒక సారస్వతవిమర్శకుడు గాలిబ్ మహాకవిని అజరామరమైన మూర్తినిగావించి ఉర్దూ సారస్వతములో ఆయన అద్వితీయమైన స్థానమును స్థిరీకరింపజేసినారు.

భారతదేశ చరిత్రలో నాటినుండి నేటివరకు ఎన్నియో రాజవంశములు పరిపాలించినవి. ఈ రాజవంశాలను గురించి చెప్పవలసిన మంచి చెడ్డలు చాల గలవు, బాబర్ నుండి బహదూర్ షా వరకు పరిపాలించిన మొగలాయి రాజుల పరిపాలన సుదీర్ఘమైనది - ప్రత్యేకమైనది. ఈ పరిపాలనను గురించి యెవరు ఏమి చెప్పినప్పటికిని ఒక సత్యము మాత్రము అంగీకరించక తప్పదు. ఈ పరిపాలనలో నిర్మితమైన ఉత్తమ కళాఖండము తాజ్‌మహాల్. ఈ పరిపాలన తుది రోజులలో అవతరించిన గాలిబ్ మహాకవి ఉర్దూ సాహిత్య ప్రపంచానికి సూర్యునివంటివాడు. స్వతంత్ర భారత అవతరణకు కారణభూతుడై, స్వరాజ్య సాధనకు అనేక త్యాగాలు గావించిన మహాపండితుడు, మహామేధావి, ఉత్తమ రచయిత, ఉదాత్త సంస్కృతీ పరుడునైన మౌలానా ఆజాద్ తన మీద గాలిబ్ ప్రభావము ఉన్నదని స్వయముగా చెప్పినాడు. ఆయనను ప్రభావితుని జేసిన గాలిబ్ కవిత్వము, వ్యక్తిత్వము, ఎంతటి ప్రతిభావంతమైనవో సులభముగా ఊహించుకొనవచ్చును.

(రేడియో ప్రసంగం 16-7-69)

చిలకమర్తి రచనలు

ఆంధ్ర వచన వాఙ్మయ చరిత్రలో చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహ కవి గారిది సమున్నత స్థానము. తెలుగు ప్రబంధ కవులలో ముక్కుతిమ్మన్న యెట్టివాడో నవ్యాంధ్ర వచన రచయితలలో చిలకమర్తి అట్టివారు. ఆధునిక వచనమునకు జనకుడైన. వీరేశలింగము పంతులు గారికి ప్రియశిష్యులు చిలకమర్తి లక్ష్మీ నరసింహముగారు. ఉభయులు కూడ గోదావరి తీరవాసులే.

ఆధునిక అవసరాలకు అనుగుణముగా ఆంధ్ర వచన రచన దిద్దితీర్చిన యుగకర్త గద్యతిక్కన వీరేశలింగము పంతులుగారు. వీరేశలింగముగారి ఒరవడిని అనుసరించి, తెలుగువచన రచనకు మెరుగుపెట్టి వచన వాఙ్మయ వీధులన్నింటి యందును స్వైరవిహారము గావించినది, చిలకమర్తి కోకిలము. వీరి వచన శైలి వీరేశలింగముగారి శైలికన్న లలితమైనదని చెప్పవచ్చును. ఆంగ్ల భాషలోని గద్యవాఙ్మయ విశేషములను తెలుగున ప్రవేశపెట్టిన వారిలో చిలకమర్తివారికి ప్రత్యేక స్థానము కలదు.

వ్యాసము, ప్రహసనము, చిన్నకథ, నవల, అనువాదము, స్వీయచరిత్ర, జీవితచరిత్ర, పత్రికారచన అనునవి ఆధునిక వచన వాఙ్మయ విశేషములు. ఈ యన్నిటికిని మార్గదర్శకులు వీరేశలింగముగారే. ఆయన చూపించిన మార్గమున పురోగమించి, రాచబాటను వేసినవారు చిలకమర్తి లక్ష్మీ నరసింహము గారు. వీరేశలింగముగారి వలె చిలకమర్తి వారు సంఘ సంస్కర్తలు. ఈ సంఘ సంస్కరణాభిలాష వీరి రచనలలో ప్రతిబింబించు చుండును. తమ రచనలలో చిలకమర్తివారు వీరేశలింగము గారివలె హాస్య మును బహుళముగా ఉపయోగించినారు. కందుకూరి హాస్యముకన్న చిలకమర్తి హాస్యము సున్నితమైనది. కొన్ని సందర్భాలలో వీరేశలింగముగారి హాస్యము కొంత పేలవముగా నుండును. అటువంటి దోషము లక్ష్మీనరసింహముగారి రచనలలో కనిపించదు.

వీరేశలింగయుగమున వచన వాఙ్మయాభివృద్ధికి కృషిచేసినవారిలో ప్రముఖులైన పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు చిలకమర్తివారి

సమకాలికులు. ఆధునిక వచన వాఙ్మయమునకు పానుగంటి చిలకమర్తి కవీశ్వరులు సూర్యచంద్రుల వంటివారు. పానుగంటివారి శైలి సూర్యునివలె తీక్ష్ణమైనది. చిలకమర్తివారి శైలి చంద్రునివలె చల్లనిది. పానుగంటివారి వచనమును పఠించునప్పుడు ఆరితేరిన యోధుడు అవలీలగా జేయు కత్తిసాము జ్ఞప్తికి వచ్చును. చిలకమర్తివారి రచనలు చదివినప్పుడు వెన్నెలలో విహరించి నట్లుండును; పన్నీరు చిలికినట్లుండును. పానుగంటి వారి హాస్యము కొంత కరకుగానుండి అప్పుడప్పుడు మనస్సుకు నొప్పి కలిగించు చుండును; సభ్యత హద్దులుదాటిన నిదర్శనాలు కూడ పానుగంటి రచనలలో కనుపించుచున్నవి. చిలకమర్తి రచనలలో ఇటువంటి గుణము కనిపించదు. మనస్సుకు నొప్పి కలిగించని మృదువైన హాస్యము చిలకమర్తి సొమ్ము. పూర్వవాఙ్మయమున, కవిత్రయమని ప్రసిద్ధిగాంచిన నన్నయ, తిక్కన శంభుదాసులకెటువంటి స్థానము కలదో, ఆధునిక వచన వాఙ్మయమున కందుకూరి చిలకమర్తి పానుగంటి కలవులకు అటువంటి స్థానములే, కలవని నిస్సంశయముగా చెప్ప వచ్చును. పానుగంటివారు సాధించినది వ్యాసము మరియు విమర్శ. చిలకమర్తి వారు దిద్దితీర్చినది నవల మరియు జీవిత చరిత్ర.

నవలారచనకు చిలకమర్తివారు ఉపక్రమించుటకు పూర్వము కనిపించు తెలుగు నవల రాజశేఖరచరిత్ర యొక్కటే. స్వకపోలకల్పితములగు చిత్ర వచన కావ్యములను అనేకము రచించి; చిలకమర్తివారు తెలుగుదేశమున వచనమునకు బహుళ ప్రచారము కలుగజేసినారు. వీరి నవలలు మూడు తరగతులకు జెందినవి. మొదటి తరగతి నవలలు చారిత్రక నవలలు. ఈ నవలలో అహల్యాబాయి, హేమలత మొదలైనవి పేర్కొనదగినవి. రెండవ తరగతికి చెందిన నవలలు సాంఘిక నవవలు, వీనిలో రామచంద్ర విజయము, గణపతి పేర్కొనదగినవి. గణపతి హాస్యరసమునకు ఆలవాలమైన నవల. మూడవ తరగతికి చెందిన సౌందర్యతిలక, కర్పూర మంజరి చిలకమర్తి వారి రచనలలో పెద్ద నవలలు. ఇవి అద్భుత కథా సంవిధానమునకు ఆటపట్టులు; సుధాశరచ్చంద్రము రమేశచంద్రదత్తు సాంఘిక నవలకు అనువాదము. ఈ నవలలు ఆధునిక యుగమున ఆంధ్ర పాఠక ప్రపంచమునకు సారస్వతాభి రుచిని, గ్రంథపఠనాసక్తిని కలిగించి, వాఙ్మయ ప్రచారమునకు మిక్కిలిగా

తోడ్పడినవి. చిలకమర్తి అడుగుజాడలలో నవలా రచన గావించినవారు ఆంధ్రదేశములో తరువాత మరికొందరు బయలుదేరిరి.

చిలకమర్తి వచనరచనలలో ప్రహసనములు ప్రత్యేకముగా ఒక సంపుటము. ఈ ప్రహసనములలో సంఘ సంస్కరణాభిలాష అడుగడుగున కనిపించుచుండును. గడచిన శతాబ్దాంతమున ఆంధ్రదేశములో వ్యాపించియుండిన సాంఘిక దురాచారములు ఈ ప్రహసనములందు ప్రతిబింబించుచున్నవి. హాస్యమును మిక్కిలి సున్నితముగా ఈ ప్రహసనాలలో లక్ష్మీనరసింహముగారు పోషించినారు; స్వేచ్ఛగా వ్యావహారిక భాషను ఉపయోగించినారు. లక్ష్మీనరసింహముగారు వ్రాసిన చిన్న కథలుకూడ చాల కలవు. ఈ కథలు అనేక తరగతులకు చెందినవి. ఆంధ్రదేశమున వాడుకలోనున్న అనేక కథలను వీరు సంపుటీకరించి యున్నారు. కొన్ని కథలకు వినోదమే ముఖ్యోద్దేశము. వీరి కథలలో కొన్ని పెద్దవి మరికొన్ని చిన్నవి కూడ కలవు. సమకాలిక సమాజమును దైనందిన సంఘటనలను చిత్రించు నేటి చిన్నకథల వంటివి చిలకమర్తివారి కథలు కావు. కథాకథనమే ప్రధానోద్దేశముగా కలిగినవి. చిలకమర్తివారి కథలు, చమత్కారమంజరి, రాజస్థాన కథావళి, వినోదములు మొదలైనవి వీరి కథలలో చెప్పదగినవి.

చిలకమర్తి వచన రచనలలో జీవిత చరిత్రలుకూడ ముఖ్యమైనవి. గౌతమబుద్ధుడు, గురుగోవిందుడు, నానక్ మొదలైన మహాత్ముల చరిత్రలను మనోహరముగా వీరు వ్రాసియున్నారు. గడచిన శతాబ్దమున మనదేశమున ఉదయించి వివిధరంగాలలో అనేక ఉద్యమాలకు నాయకత్వము వహించి, దేశాభివృద్ధికి కృషి జేసిన రాజరామమోహనరాయ్, ఈశ్వరచంద్ర విద్యాసాగర్, దేవేంద్రనాథటాగోరు మొదలైన మహానుభావుల జీవితాలను చిలకమర్తి రమణీయమైన శైలిలో చిత్రించినారు. నవభారత నిర్మాతలను గూర్చి వివరముగా తెలుసుకొన కుతూహలపడు ఆంధ్ర పాఠకులకు ఈ జీవిత చరిత్రలు అత్యంత ఉపయుక్తములు. ఈ రచనలలో చిలకమర్తి అభిరుచులు, అభిప్రాయాలు, గాఢ దేశాభిమానము అడుగడుగున మనకు వెల్లడి యగుచుండును.

పత్రికారచనలో ఆ కాలమున చిలకమర్తివారు అందె వేసిన చేయి; స్వయంగా మనోరమ, దేశమాత అను పత్రికలకు సంపాదకత్వము వహించిరి.

రాజమహేంద్రవరములోని పత్రికలతో వారికి గాఢమైన సంబంధము. వీరేశలింగముగారు కూడ పత్రికా రచయితలే. కాని చిలకమర్తివారు వీరేశలింగము పంతులుగారివలె పత్రికద్వారా తీవ్రవాదోపవాదములందు పాల్గొని రచ్చకెక్కి రణరంగము గావించలేదు. బహుశః వీరేశలింగముగారిలోని తీవ్రత చిలకమర్తి వారిలో లేకపోవుటకు కారణము వారి శారీరక దౌర్బల్యమేమో! చిలకమర్తి వారి వచనరచనలో స్వీయచరిత్రము మిక్కిలి ముఖ్యమైనది. తెలుగు భాషలో స్వీయచరిత్రలు వ్రాసికొనిన పెద్దలు విశేషించి, కవి పండితులు మిక్కిలి తక్కువ. ఇట్టివారిలో తిరిగి మొట్ట మొదటివారు వీరేశలింగముగారే. చిలకమర్తివారు తమ స్వీయచరిత్రను మిక్కిలి చక్కని శైలిలో వ్రాసి ఆంధ్రదేశమునకు ఆంధ్ర భాషకు గొప్ప ఉపకారము గావించినారు. ఇటీవలి ఆంధ్రదేశ చరిత్రను తెలుసుకొనుటకు భావిచరిత్రకారునికి ముఖ్యమైన ఆధారముగా చిలకమర్తివారి స్వీయచరిత్ర ప్రకాశించుచున్నది. ఇందులో వారు సమకాలిక సమాజము, అందలి సంఘటనలు, వానికి సంబంధించిన వ్యక్తులు, వారి శీలము చక్కగా చిత్రించనారు. వీరేశలింగముగారి స్వీయచరిత్ర, చిలకమర్తివారి స్వీయ చరిత్ర మరియు చిలకమర్తివారికి అత్యంత ప్రేమాస్పదులైన టంగుటూరి ప్రకాశం పంతులుగారి స్వీయచరిత్ర అను మూడుగ్రంథాలు ఒకచోట సంపుటీకరించినచో అది గడచిన శతాబ్దము యొక్క రెండవ అర్ధభాగము మరియు ఈ శతాబ్దము యొక్క మొదటిభాగమునకు సంబంధించిన ఆంధ్రదేశ చరిత్రకాధారము కాగలదని చెప్పిన అతిశయోక్తి కాజాలదు.

చిలకమర్తివారి శైలికి ప్రత్యేకమైన విన్నాణము సొగసు కలవు. వారు ఉపయోగించు శబ్దజాలము మిక్కిలి సరళమైనది; బహులలితమైనది. చక్కదనమునకు మారుపేరని చెప్పదగిన చిలకమర్తివారి వచనశైలి ఆంధ్ర విద్యార్థులకు అవశ్య పఠనీయమైనది ఆంధ్ర వచనమునకు సారళ్యము సమకూర్చిన వారిలో వీరేశలింగముగారి తరువాత ఎన్నదగినవారు చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము గారు.

(రేడియో ప్రసంగము - 1956)

ప్రకాశం స్వీయచరిత్ర

ఒకదేశ చరిత్రగాని జాతిచరిత్రగాని తెలుసుకొనవలెనన్నచో ఆ కాలమున నివసించిన మహాపురుషుల జీవిత చరిత్రలను తెలుసుకొనుట అవసరం. మహాపురుషులే చరిత్ర నిర్మాతలు. అందుచేత వారి జీవిత వివరాలు చరిత్రకు అత్యవసరమైన సామగ్రి. ఆ సామగ్రిలేక యే దేశచరిత్రగాని యే జాతి చరిత్రగాని లేదు.

మన దేశమున జీవితచరిత్రలను దేశచరిత్రలను వ్రాయు అలవాటు తక్కువ. విశేషించి పూర్వకాలమున ఈ పద్ధతి బొత్తిగా లేకుండెను. ఆధునిక కాలమున ఈ పద్ధతి మనదేశములో వ్యాప్తికి వచ్చినది. దేశచరిత్ర నిర్మాతలైన మహనీయులు కొందరు ఆత్మకథలను రచించినారు. తెలుగు దేశమున ఇట్టి మహనీయులలో ఆయిదుగురు ముఖ్యులుగా కన్పట్టుచున్నారు. మొదటివారు వీరేశలింగము పంతులుగారు. రెండవవారు చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు. మూడవవారు టంగుటూరి ప్రకాశంగారు. నాలుగవవారు దేశభక్త కొండా వెంకటప్పయ్య పంతులుగారు. అయిదవవారు అయ్యదేవర కాళేశ్వర రావు గారు. నవ్యాంధ్ర నిర్మాతలలో వీరు అగ్రగణ్యులు. అందుచేత గడచిన శతాబ్దమున ఆంధ్రదేశ చరిత్రకు ఈ జీవిత చరిత్రలు ముఖ్యప్రాతిపదికలై యున్నవి. ప్రకాశంగారి ప్రజాహిత జీవనమునకు అరువది సంవత్సరాలకు పైగా వయసు కలదు. ఒక యేబది సంవత్సరాల ఆంధ్రరాజకీయాలలో ప్రకాశంగారు ప్రధాన పాత్రను నిర్వహించినారు. ఈదృష్టితో నవ్యాంధ్రనిర్మాణమును గమనించినప్పుడు అడుగడుగున ప్రకాశంగారి త్యాగము, పట్టుదల అగుపడుచున్నవి. 19 శతాబ్దములోని మొదటి సగమున ఆంధ్రదేశములో అవతరించిన ఉద్యమాలన్నింటి యందును ప్రకాశంగారు ప్రధాన పాత్రను నిర్వహించియున్నారు.

మానవ జీవితమొకయాత్ర. అందు అనేక మజిలీలు ఉన్నవి; అందు కంటక పథములు కలవు, గండశిలలు కలవు. కొండలను ఎక్కవలసి యుండును; దిగవలసి యుండును; నదులను దాటవలసి యుండుము; ఒడుదొడుకులను ఎదు

రొక్కానవలసి యుండును. కష్టసుఖములను అనుభవించవలసి యుండును. ఇవన్నియును ప్రకాశంగారి జీవిత చరిత్రలో కనిపించుచున్నవి. అందుచేత ఈ పుస్తకానికి 'నా జీవితయాత్ర' యను నామకరణము సార్థకముగా నున్నది. పంతులుగారు ఈ గ్రంథములో 1872 సంవత్సరము నుండి 1922 సంవత్సరము వరకు అనగా ఒక అర్ధశతాబ్దమున జరిగిన సంఘటనలను సమీక్షించి యున్నారు. ఈ సమీక్షలో ఈ కాలమున ఆంధ్రదేశమున నందలి సాంఘిక రాజకీయ పరిస్థితులు అద్దమునందు మూర్తివలె చక్కగా ప్రతిఫలించుచున్నవి.

ఏమాత్రము శ్రద్ధతో పరిశీలించి నప్పటికిని, ప్రకాశం పంతులుగారి జీవితము బహుముఖమైనదని ప్రస్ఫుటము కాగలదు. ప్రకాశం పంతులుగారు స్వయంకృషిచే పైకివచ్చిన మహావ్యక్తి. ఆయన జన్మించినదొక మధ్య తరగతి కుటుంబము. చిన్నతనముననే ఆయన బీదరికముతో పోరాటము చేయుట జరిగినది. బాల్యమున జరిగిన ఈ పోరాటములో ఆయన ప్రదర్శించిన ధైర్య సాహసములు, పట్టుదల తరువాత ఆయన జీవితంలో అడుగడుగున అగుపడు చున్నవి. ఎన్నికష్టాలు వచ్చినను చలించక ప్రకాశం పంతులుగారు తమ విద్యాభ్యాసమును ముగించి న్యాయవాద వృత్తిని అవలంబించి నేలకు వేలు గడించిరి.

చిన్నతమున రాజమహేంద్రవరములో ఆయన అనేక నాటక ప్రదర్శనాలలో పాల్గొని అన్ని రకాలైన వ్యక్తులతో సహవాసము చేయుట జరిగినది. ఆరోజులలో శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారికి ప్రకాశంగారి మీద ప్రేమ కుదిరినది. లక్ష్మీనరసింహముగారి నాటకాలలో ప్రకాశం పంతులుగారు వేషాలు వేయుట జరిగినది. ఆనాటి ప్రకాశం పంతులుగారి మూర్తిని శ్రీ చిలకమర్తి వారు.

"ఈగవాలిన గాని వేగ జారెడు నట్లు,
మవ్వంపు కురులను దువ్వినాడు"

అను సీసపద్యములో కనులకు గట్టినట్లుగా వర్ణించి యున్నారు. పంతులుగారి నాటకరంగానుభవము ఆనాటి నాటక ప్రదర్శనాల పరిస్థితిని చక్కగా వర్ణించుచున్నది. కొన్ని సందర్భాలలో బాహుబల ప్రదర్శనాలు, వీర విహారాలు కూడ అవసరమై యుండెను. పంతులుగారు అందులో ఆరితేరిన జగజెట్టులని వారి జీవిత యాత్రనిరూపించుచున్నది. వారిది పౌరుషజీవనము. చిన్నప్పుడు "రాజ

మంత్రి కోర్టులలో ప్లీడర్లు లాంగుకోట్లు వేసుకొని తిరుగుతూ డబ్బు సంపాదిస్తూంటే" పంతులుగారికి కూడ ప్లీడరీ వృత్తిమీద లాంగ్‌కోటుమీద ప్రేమ కుదిరినది. ఈ వృత్తిలో వారు విజయము పొందినారు. ఆరోజులలో రాజమహేంద్రవరమున న్యాపతి సుబ్బారావు పంతులు, మోచర్ల రామచంద్రరావు పంతులుగార్లవంటి వారు న్యాయవాదవృత్తిలోనుండిరి. ఆ పెద్దలతో ప్రకాశంగారికి సంబంధము ఏర్పడినది. కాని ఆ పెద్దలత్రోవ వేరు; ప్రకాశంగారి త్రోవ వేరు. వారు మితవాదులు. ప్రకాశంపంతులుగారు స్వభావసిద్ధముగా అతివాదులు, అందుచేత ఆ పెద్దలతో పంతులుగారికి సంఘర్షణ తప్పలేదు. సంఘర్షణలకు జంకుట ప్రకాశంగారి ప్రకృతికి విరుద్ధము. న్యాయవాద వృత్తితో పాటు మునిసిపల్ రాజకీయాలలో ప్రకాశంగారు అడుగుపెట్టిరి. వృత్తియందే కాక మునిసిపల్ రాజకీయాలలో కూడ ప్రకాశంగారు స్వతంత్రముగా వ్యవహరించిరి. అవసరమైనప్పుడు అధికారులతో, పెద్దలతో సంఘర్షణలుపడి, ఆ సంఘర్షణలలో తమ పట్టుదలలను నెగ్గించుకొని విజయము పొందిరి. ప్రకాశంగారి జీవితంలో ఏ ఘట్టమును చూచినను ఈ గుణమే ప్రధానముగా కనిపించుచుండును, ఆ రోజులలో సంఘసంస్కరణోద్యమము నందుకూడ ప్రకాశంగారు సానుభూతిని జూపిరి. ఈ ఉద్యమముతో పాటు ప్రకాశం పంతులుగారికి వీరేశలింగముగారితో పరిచయము ఏర్పడి క్రమక్రమముగా సన్నిహితత్వము కలిగినది. అయితే ఒకానొక సందర్భంలో వీరేశలింగము గారినికూడ ధిక్కరించి వారికి వ్యతిరేకముగా వ్యవహరించిన సంఘటన యొకటి ఈ జీవితయాత్రలో కనిపించుచున్నది. ప్రకాశం పంతులుగారి స్వభావ పరిశీలన గావించిన వారికి ఈసంఘటన ఆశ్చర్యము కలిగించునది కాదు. అవసరమైనచో ఎంతటి వారిపైనను గూడ తిరుగుబాటు చేయుటకు వెనుకాడని సాహసులు ప్రకాశం పంతులుగారు.

విద్యాధికవృత్తులలో, స్వతంత్ర వృత్తులలో న్యాయవాద వృత్తి ప్రముఖమైనది. అందుచేతనే పంతులుగారు ఈ వృత్తివైపు ఆకర్షితులైనారు. కాని పంతులుగారి ప్రజ్ఞా విశేషమునకు రాజమహేంద్రవరానికన్న యెక్కువ విశాల రంగము అవసరమైయుండెను. ఆ రోజులలో బారిష్టర్లకుండిన గణ్యత సాధారణ దేశీయ న్యాయవాదులకు లేకుండెను. ఎవరో ఒకరు ప్రకాశంగారు బారిష్టరు కారని అనినారట. వెంటనే రెక్కలు కట్టుకొని లండన్ వెళ్ళి బారి

స్టర్ పట్టభద్రులై మద్రాసు నగరములో బల్లగట్టినారు ప్రకాశం పంతులుగారు. అప్పుడు చెన్నపట్టణములోని న్యాయవాదుల ప్రపంచమునకు మైలాపూర్ మేధావులు తలమానికములై యుండిరి. వీరందరును అతిరథ మహారథులు, ఈ అతిరథ మహారథుల మధ్య ప్రవేశించిన ప్రకాశంగారు అతి తర్వలో మద్రాసు న్యాయ వాదులలో అగ్రగణ్యులుగా ప్రవేశించిరి. ఆరోజులలో మద్రాసు నగరమున తెలుగు న్యాయవాదుల సంఖ్య తక్కువ. ప్రకాశంగారు ఆనాటి మద్రాసు న్యాయవాదులలో టి. వి. శేషగిరి అయ్యర్. శంకరన్ నాయర్, సుబ్రహ్మణ్య అయ్యర్, సుందర అయ్యర్, భాష్యం అయ్యంగార్, వి. కృష్ణ స్వామి అయ్యర్ మొదలైన మేధావులు ఉండిరి. ఆ మేధావులను గూర్చి ప్రకాశంగారు తమ జీవితయాత్రలో చక్కని వాక్చిత్రాలను రచించినారు. వై పెద్దలతో పాటు శ్రీనివాసయ్యంగార్, అల్లాడి, టి. ఆర్. వేంకటరామశాస్త్రి మొదలైన వారు ఆనాడు ప్రకాశం గారికి సమకాలికులైన యువక న్యాయ వాదులు. వీరందరి మధ్య ప్రకాశంగారు ప్రముఖన్యాయవాదిగా పేరుపొంది లక్షల డబ్బును సంపాదించిరి. ఆనాటి న్యాయవాదుల ప్రపంచమునుగూర్చి అనేక విషయాలను చాల చక్కగా పంతులుగారు తమ జీవిత యాత్రలో వెల్లడించి నారు. మన దేశమున న్యాయమూర్తులకు కూడ హడలుగానుండిన మిక్కిలి కొద్దిమంది న్యాయవాదులలో ప్రకాశంగారికి ప్రత్యేక స్థానము కలదు. పంతులు గారి జీవితంలోని అన్ని రంగాలు ఒక యెత్తు; రాజకీయాలు ఇంకొక యెత్తు పంతులుగారి రాజకీయ జీవితము మ్యునిసిపల్ రాజకీయాలతో కాదు, నాటక రంగ రాజకీయాలతో ప్రారంభమైనదని చెప్పవచ్చును. ఈ రాజకీయాలలో పంతులుగారు తమ వ్యక్తిత్వమును ప్రదర్శించినారని చెప్పవచ్చును. బారిస్టర్ చదువు కొరకు లండన్ వెళ్ళిన సందర్భమున పంతులుగారికి ప్రముఖ కాంగ్రెస్ నాయకులతో పరిచయమేర్పడినది. పంతులుగారిని బెంగాలులో విప్లవకారులు పశ్చిమ దేశంలో తిలక్ మహాశయుడు, ఉత్తరదేశంలో లజపతిరాయ్ బాగుగా ఆకర్షించినారు. గోఖలే ప్రభృతులు పంతులుగారిని ఆకర్షించలేదు. ఇందులో కూడ పంతులుగారి ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము ప్రస్ఫుటమగుచున్నది. లండన్‌లో ఉన్నప్పుడు దాదాభాయి నౌరోజీగారి పార్లమెంటు ఎన్నికలో పంతులుగారు పనిజేసిరి; శ్యాంజీ కృష్ణవర్మతో పరిచయము కలిగించు కొనిరి.

పంతులుగారు తమ రాజకీయ జీవిత ప్రారంభములోని దేశ పరిస్థితులు ఇందులో చక్కగా వివరించిరి. ఆనాటి ఉద్యమాలు, ఆ ఉద్యమాల నాయకులు;

వారి స్వభావాలు పంతులుగారు చక్కగా వివరించినారు. చూడండి యీ మాటలు,.........హనుమంతరావు నాయడిగారి శుశ్రూష, రాజమహేంద్రవరంలో వీరేశలింగం పంతులు గారి సంస్కరణోద్యమమూ కొంతవరకు నాలో రాజకీయభిలాషలు రేకెత్తించాయి. అప్పటికి 1857 సంవత్సరంనాటి స్వతంత్రయుద్ధపు కథలు ఇంకా ప్రచారములోనే ఉన్నాయి. ఏమైనా మహదాశయాలు ఇదమిత్థమని ఏర్పడకపోయినా, నాలో ఇతర లౌకికాభిలాషలతో పాటు, దేశసేవ చెయ్యాలనే అభిలాష కూడ ఉండేది......వివేకానందస్వామి ఉపన్యాసాలు నాకుకొంత ఉత్తేజము కలిగించాయి...... ప్రజలు 1858 విప్లవానంతరం కొంత నిరుత్సాహ పడినా, సక్రమమైన ఆందోళన సాగుతూ ఉండాలని కూడ గ్రహించారు. దీని ఫలితమే కాంగ్రెస్ సృష్టి అని నా అభిప్రాయము. కొంతమంది ఆంగ్లమిత్రులు, కేవలం ధర్మబుద్ధితో కాంగ్రెస్ స్థాపనకి ప్రోత్సహించినమాట సత్యమైనను మొత్తంమీద ఆంగ్ల రాజనీతిజ్ఞులు ఈ సక్రమాందోళనా సంస్థని ప్రోత్సహించడంలో కొంత స్వార్థం కూడ లేకపోలేదని నమ్మకం ....నాకు గోఖలే అన్నా ఆయన రాజకీయాలన్నా ఒకవిధమైన అయిష్టం బయలు దేరింది.........కాంగ్రెస్ రాజకీయాలు నన్ను అప్పట్లో అకర్షించకపోవడానికి, గోఖలే ప్రభృతుల నాయకత్వం, ఒక కారణం. ఆనాటి కార్యక్రమంలో గాని నాయకత్వంలోగాని నన్ను ఉత్తేజ పరిచినది ఏమిలేదు." ఈ మాటలు రాజకీయంగా ప్రకాశంగారి మన స్తత్వ నిరూపణకు ఉపయోగ పడుచున్నవి. మితవాదానికి మొదటినుండియు ప్రకాశంగారు వ్యతిరేకులు. స్వభావ సిద్ధముగా వారు అతివాదులని పై మాటలు నిరూపించు చున్నవి.

లక్షలు సంపాదించు కాలమున, న్యాయవాద వృత్తిని అవలీలగా విడిచి వేసి, రాజకీయాలలో లంఘించిన త్యాగమూర్తులు ప్రకాశం పంతులుగారు ఈ జీవిత యాత్రలో 1922 వరకు జరిగిన సంఘటనల వివరణ మాత్రమే ఉన్నందు వలన ప్రకాశపంతులు తీవ్ర రాజకీయ జీవనచిత్రము ఇందులో కనుపించుటలేదు. ఈ జీవితయాత్రలోని రెండవ భాగములో అట్టి వివరణ జరుగవలెను.

మద్రాస్‌లో బిపిన్ చంద్రపాల్ గారి ఉపన్యాసాల అధ్యక్షతతో పంతులు గారు తీవ్రరాజకీయాలలోనికి లంఘించిరి. ఆనాడు మద్రాసులోని హేమాహేమీలు బిపిన్ చంద్రపాల్ ఉపన్యాసాలకు అధ్యక్షత వహించుటకు నిరాక

రించగా పంతులుగారు అందుకొరకై ముందుకువచ్చిరి. త్యాగసమయమున అరనిమిషముకూడ ఆలోచించు స్వభావము పంతులుగారిది కాదని ఇందువలన స్పష్టమగు చున్నది. తరువాత సూరత్ కాంగ్రెస్‌కు వెళ్ళుటతో, పంతులు గారికి కాంగ్రెస్ రాజకీయాలతో సన్నిహిత సంబంధము యేర్పడినది. బిసెంటమ్మ హోంరూలు ఉద్యమమును కూడ పంతులుగారు శ్రద్ధతో పరిశీలించి నారు. ఇవన్నియును పంతులుగారి రాజకీయ నాటకానికి నాందీ ప్రస్తావనలు గావించినవి. 1961 లో గాంధీమహాత్ముడు సత్యాగ్రహ ప్రమాణాలు చేయించినప్పుడు, పంతులుగారు ప్రమాణ పత్రముమీద సంతకముచేసి తమ రాజకీయ జీవితనాటకములోని మొదటి అంకమును ప్రారంభించినారు. అందు చేత పంతులుగారి తీవ్ర రాజకీయ జీవితానికి గాంధీమహాత్ముడే ప్రధాన కారకుడని చెప్పవచ్చును. ప్రజాహిత జీవనమున పంతులుగారు అడుగుపెట్టని రంగము లేదు. నాటకాలు, సంఘ సంస్కరణతో పాటు పంతులుగారు పత్రికా రచనారంగమునందు కూడ కృషిని గావించిరి. దేశ స్వాతంత్ర్య ఉద్యమానికి పెట్టని కోటగా నుండ వలెనను సంకల్పముతో పంతులుగారు, శ్రీ రాజగోపాలా చారి, డాక్టర్ పట్టాభి సీతారామయ్యా, స్వర్గీయ ముట్నూరి కృష్ణారావు, స్వర్గీయ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగార్ల ప్రోత్సాహముతో స్వరాజ్య అను ఆంగ్ల పత్రికను స్థాపించి నడిపిరి. ఇది సహాయ నిరాకరణోద్యమా నికి బలమైన అండగా నుండెను. అప్పటివరకే పంతులుగారు, చిత్తరంజన్ దాస్, మోతీలాల్ నెహ్రూలతో పాటు న్యాయవాదవృత్తిని విసర్జించి, రాజకీయ రంగములోనికి లంఘించిరి. ఈ పత్రికను గూర్చి పంతులుగారి "1921 వ సంవత్సరంలో కాంగ్రెస్ విధానం పూర్తిగా నిర్వర్తించడానికి కంకణం కట్టుకొని బయలుదేరిన పత్రిక స్వరాజ్య ఒకటేనని పైన వ్రాశాను. "స్వరాజ్య, అహమదాబాదు కాంగ్రెస్‌లో చేసిన తీర్మానాల ప్రకారం కాంగ్రెస్ వారినీ ప్రజలనీ బ్రహ్మాండంగా ఉద్బోధించింది". ఆ తరువాత కూడ అట్లాగే ప్రబో ధిస్తూ వచ్చింది" అని వ్రాసినారు. ఇందువలన పత్రికారచనద్వారా కూడ పంతులుగారు దేశానికి అమూల్యమైన సేవ గావించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. నిజానికి ఆ రోజులలో స్వరాజ్య పత్రిక అనేకులకు త్యాగదీక్షాకంకణము గట్టినది.

ఈ జీవిత యాత్రలో పంతులుగారు అన్ని సంగతులు దాపరికము లేక చెప్పినారు. మంచి చెడ్డలు రెండింటిని కూడ గ్రహించుటకు అనువుగా ఈ

జీవిత యాత్ర రచన జరిగినదని చెప్పవచ్చును. పంతులుగారు లండన్‌కు వెళ్ళిన సందర్భంలో "......ముఖ్యంగా ఈ దేశంలో, లండన్‌లో స్త్రీల స్వేచ్ఛని గురించి, తాగుబోతుతనాన్ని గురించి, వ్యాపించిఉన్న అల్లిబొల్లి కథలవల్లనూ, నా చిన్ననాటి చర్యలవల్లనూ, ఇక్కడ ఈ విషయాల్లో నాకు కొంత బలహీనత ఉండిన కారణంవల్లనూ, అందరూ నేను పూర్తిగా పాడై పోతానని అనుకున్నారు. కాని నిజానికి ఆ దేశం జీవితమే నన్ను మానసికంగా కొంత ఆ బలహీనతనుంచి తప్పించి, మంచి మార్గానికి మళ్ళించింది." అని చెప్పినప్పుడు యథార్థ కథనము విషయములో పంతులుగారు ఎట్టి శ్రద్ధవహించిరో స్పష్టము కాగలదు. పౌరుషానికి పర్యాయపదము ప్రకాశం. పట్టుదలకు మారుపేరు ప్రకాశం. ధైర్యసాహసాలకు రూపాంతరము ప్రకాశం. మూర్తీభవించిన త్యాగము ప్రకాశం. ఈ విధముగా ప్రకాశంగారు ఈ పుటలలో మనకు ప్రత్యక్ష మగుచున్నారు.

చాలచక్కని మనోహరమైన శైలితో కూడిన వ్యావహారిక భాషలో ఈ జీవిత యాత్ర రచన జరిగింది. ఇటువంటి రచనలకు ఈ శైలి ఆదర్శప్రాయమైనదని చెప్పవచ్చును. ఈ గ్రంథమును పరిశీలించినప్పుడు ప్రకాశం పంతులు గారికి తెలుగు వచనరచయితలలో ఒక మంచిచోటు కలదని స్పష్టమగుచున్నది.

(రేడియో ప్రసంగము - 1956)

మార్గదర్శి లక్ష్మణరావు

చిన్నతనంలో సిరిసంపదలతో తులతూగే గారాబంగాని, అన్ని సదుపాయాలతో చదువుకొనే అవకాశంగాని ఆయనకు లభించలేదు. కారణం తండ్రిగారి అకాలమరణం. అందుచేత విద్యాభ్యాసమంతా యించుమించుగా ఆంధ్రదేశానికి దూరంగా ఉన్న మహారాష్ట్ర ప్రాంతంలోని నాగపూరులో అక్క-బావల యింట జరిగినది. సహజంగా కర్తవ్యపరాయణుడైన ఆ బాలకుడు ఆనాటి పద్ధతి ప్రకారం ఇంగ్లీషు ద్వార ఎం. ఏ. పట్టభద్రుడై యింటికి వచ్చినాడు. అప్పుడు స్వర్గీయులైన తన తండ్రిగారి పలుకుబడివలన సంస్థానంలో దివాన్‌గిరి ఉద్యోగం లభించినది. ఇటువంటి జీవిత ప్రారంభము సారస్వత కృషికి అంత అనుకూలమైనది కాదు. అయినప్పటికిని తన జీవిత సర్వస్వాన్ని ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికి అంకితం చేసినాడంటే కొంత ఆశ్చర్యం కలిగి తీరుతుంది. ఆ మహనీయుడే స్వర్గీయ కొమర్రాజు వేంకట లక్ష్మణరావు.

కేవలం ఇంగ్లీషు చదువుతో తృప్తిపడక హిందీ, బెంగాలీ, కన్నడము, మహారాష్ట్రము మొదలైన భాషలలో ఆయన ప్రావీణ్యము సంపాదించిరి. విశేషించి మహారాష్ట్రభాషలో ఆయన పాండిత్యము మిక్కిలి గొప్పది. ఆ రోజులలో మరాఠీలో వెలువడే పత్రికలలో అనేక విషయాల మీద మహారాష్ట్ర విద్వాంసులతో వాదోపవాదాలు గావించి మరాఠీలో మంచి రచయితగా పేరు పొందిన ఆంధ్ర మేధావి ఆయన ఒక్కడేనేమో !

తెలుగు సారస్వత రంగంలో వీరేశలింగం విజృంభించిన కాలమది. ఆయన సమకాలికుడుగా లక్ష్మణరావు ఆంధ్రభాషా రంగంలో అడుగుపెట్టి, వీరేశలింగారికి పరమాప్తుడైనాడు. తెలుగులో అప్పటివరకు విజ్ఞానవాఙ్మయము లేదు. చరిత్ర పరిశోధన తగినంత జరుగలేదు. వచనరచన వికాసము పొంద లేదు; వ్యాసానికి సరియైన స్వరూపము ఏర్పడలేదు. ఈ లోటులను గమనించి వానిని తీర్చడానికి కంకణబద్ధుడై లక్ష్మణరావు ముందడుగు వేసినాడు. జీవించి నది కొద్దికాలమైనప్పటికి, తన ఆశయాల సాధనలో చాలమట్టుకు ఆయన కృత

కృతుత్యుడైనాడని, ఈనాడు మనముందున్న ఆయన రచనలు వేనోళ్ల చాటుతున్నవి.

లక్ష్మణరావు ఇంటిపేరు కొమర్రాజు. విజయనగర సామ్రాజ్యాన్ని పాలించిన కృష్ణరాయలకు సమకాలికుడైన కొమర్రాజు అనే మహాశయుని వలన ఈ కుటుంబానికి ఈ పేరు కలిగినది. లక్ష్మణరావు జన్మించినవారి స్వగ్రామమైన పెనుగంచిప్రోలు, నందిగామ తాలూకాలో ఉన్నది; వీరి పూర్వికులు సాహిత్యములోను, శాస్త్రాలలోను మంచి అభినివేశము కలిగినవారు. ఆయన తండ్రిగారు కొమర్రాజు వెంకటప్పయ్య, తల్లిగారు గంగమాంబ, అక్కగారు సుప్రసిద్ధ విదుషీమణి అచ్చమాంబగారు. అబలా సచ్చరిత్రమాల ఈమె రచించిన గ్రంథమే. సోదరీ సోదరులు సాంస్కృతిక రంగములో పరస్పర ప్రభావితులు. లక్ష్మణరావుకు చిన్నప్పటి నుండియే భాషా సంస్కృతులు అభిమాన విషయాలు. స్వయంగా మేధావి. అందుకు బహుభాషా పరిచయము, బహు గ్రంథావలోకనము తోడైనది. మహారాష్ట్రభాషలో మోరోపంతు రచించిన భారతప్రతిని పరిశీలించి, పాఠాలను నిర్ణయించి, లక్ష్మణరావు పత్రికలలో ప్రకటించినారు. ఆ విధంగా ఆయన సారస్వతో పాసన ప్రారంభమైనది. ఈ పరిశోధన మహారాష్ట్ర విద్వాంసుల ఆదరణ పొందినది. తరువాత వారితో వాదోపవాదాలు జరిపి ఆ రోజులలో భారతదేశానికి నాయకమణి, మహామేధావియైన బాలగంగాధర్ తిలక్ దృష్టిని ఆకర్షించి, రామాయణంలో పేర్కొనిన పర్ణశాల తెలుగుదేశములోని భద్రాచలంలోనిదేనని, నాసిక్ వద్దది కాదని లక్ష్మణరావు ప్రతిపాదించగా బహుజనామోదము పొందినది.

తెలుగుదేశానికి వచ్చి ఉద్యోగ బాధ్యత స్వీకరించిన తరువాత మునగాల రాజా గారితో ఆయనకు గాఢమైత్రి ఏర్పడినది. ఆ మైత్రి ఫలితంగా నిజాం రాష్ట్ర ఆంధ్రులతో సన్నిహిత సంబంధాలు ఏర్పడినవి. లక్ష్మణరావు వేషభాషలలో మహారాష్ట్ర సంస్కృతీ ప్రభావం కొట్టవచ్చినట్లుండేది. అందుచేత ఆనాటి నిజాం రాష్ట్రంలో సమష్టికుటుంబంగా ఉన్న ఆంధ్ర మహారాష్ట్ర కర్ణాటకులకు లక్ష్మణరావు ఆప్తబంధువైనాడు.

నిజాం రాష్ట్రాంధ్రులతో ఏర్పడిన స్నేహ సంబంధాల ఫలితంగా మునగాల రాజాగారి ప్రోత్సాహంతో, మిత్రుడైన రావిచెట్టు రంగారావుగారి సహా

కారంతో ౧ సెప్టెంబరు ౧౯౦౧ నాడు శ్రీకృష్ణదేవరాయాంధ్ర భాషానిలయం స్థాపనతో లక్ష్మణరావు కార్యరంగంలోనికి దిగినాడు. తరువాత కొన్ని సంవత్సరాలకు హనుమకొండలోని రాజరాజనరేంద్ర భాషానిలయము, వరంగలులోని శబ్దానుశాసన ఆంధ్రభాషానిలయము స్థాపితమైనవి. ఈ విధంగా గ్రంథాలయోద్యమానికి లక్ష్మణరావు నాయకత్వం వహించి, గాడిచర్ల హరి సర్వోత్తమరావు, మాడపాటి హనుమంతరావు మొదలైన వారికి మార్గదర్శకుడైనాడు. తెలుగు దేశములో గ్రంథాలయోద్యమము జాతీయోద్యమేగదా !

ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన పరిశోధకుడూ పండితుడూ రచయితా అయిన లక్ష్మణరావుకు గ్రంథాలయోద్యమ వ్యాప్తితో తృప్తి కలుగలేదు. అందుచేత విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమండలిని మొట్టమొదట హైద్రాబాదులో స్థాపించి, అప్పటి రాజకీయ పరిస్థితుల వలన మద్రాసుకు మరలించి గ్రంథ ప్రకటనకు పూనుకొనినాడు. చరిత్ర పరిశోధన, విజ్ఞాన వికాసము అనే రెండు ఆశయాలతో లక్ష్మణరావు సారస్వతయాత్ర సాగినది. వారికి పెట్టనికోటగా ఉండినారు. మునగాలరాజా నాయని వేంకటరంగారావుగారు. మహారాష్ట్ర సంస్కృతి ప్రభావము వలన కాబోలు లక్ష్మణరావు శివాజీ చరిత్రను ప్రామాణికముగా తెలుగులో రచించినారు. తరువాత హిందూమహాయుగము, మహమ్మదీయ మహాయుగములను రచించి, చరిత్ర రచనలకు ఒరవడి పెట్టినారు. శాసనాలను సేకరించి వానిలోని లిపులను అన్వయించుకొని, అవసరమైన సామగ్రిని అంతా సమకూర్చుకొని సత్యాన్వేషణ దృక్పథముతో లక్ష్మణరావు చరిత్ర పరిశోధన కొనసాగినది. స్వర్గీయ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ, లక్ష్మణరావు వద్ద శిక్షణ పొందిన పరిశోధకాగ్రణి. స్వర్గీయ ఆదిరాజు వీరభద్రరావు లక్ష్మణరావు వద్ద పనిచేసి, భాషారంగములో తొలిపాఠాలను నేర్చుకొన్నారు. ఆంధ్రుల చరిత్రను వ్రాసిన స్వర్గీయ చిలుకూరి వీరభద్రరావు మీద లక్ష్మణరావు ప్రభావమున్నదని చెప్పక తప్పదు. వీరి ఆంధ్రులచరిత్ర విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమండలి పక్షాన ప్రకటితమైనది.

లక్ష్మణరావుది విజ్ఞానదృక్పథమని గూడ చెప్పినాను. అందుచేతనే తన గ్రంథమాలకు విజ్ఞానచంద్రిక అని పేరు పెట్టినారు. ఈ గ్రంథమాలలో దేశ చరిత్రలు, జీవిత చరిత్రలే కాక తర్కశాస్త్రము, పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము, రసాయనశాస్త్రము, జంతుశాస్త్రము, భూగర్భశాస్త్రము, అర్థశాస్త్రము మొద

లైన వానికి సంబంధించిన గ్రంథాలు వెలువడినవి. ఆనాటి విద్యార్థులను దగ్గరకు దీసి, వారిచేత ఈ గ్రంథాలను లక్ష్మణరావు వ్రాయించినారు. అంతే కాక సాహిత్యములో చరిత్రలో, ప్రకృతిశాస్త్రములో పోటీ పరీక్షలు పెట్టి బహుమతులను ఇప్పించినారు.

తెలుగుభాషలో విజ్ఞాన సర్వస్వమును ప్రకటించవలెనని లక్ష్మణరావుకు సంకల్పము కలిగి అందుకై కృషిని వెంటనే ప్రారంభించినాడు. ఆలోచనకూ ఆచరణకూ మధ్య ఆలస్యమును సహించే స్వభావము లక్ష్మణరావుది కాదుకదా! అందుచేత ఆయన జీవితకాలంలోనే విజ్ఞానసర్వస్వము మూడు సంపుటలుగా ప్రకటితమైనది. ఈ మూడు సంపుటాలలోని, రెండువేల పేజీలలో వేయి వ్యాసాలవరకు ఉన్నవి. ఈ వ్యాసాలలో స్వయంగా లక్ష్మణరావు వ్రాసినవి ముప్పైయైదు. ఈ ముప్పయిఅయిదు వ్యాసాలను పరిశీలించినప్పుడు ఆయన సర్వతోముఖమైన విజ్ఞానము మనకు స్పష్టమవుతున్నది. ఎందుకనగా ఈ వ్యాసాలు భాష, గణితము, ధర్మశాస్త్రము, జ్యోతిషము, చరిత్ర, ప్రకృతి శాస్త్రము, రాజకీయ శాస్త్రము, తర్కశాస్త్రము, కళలు, సాహిత్యము మొదలైన అనేక విషయాలకు సంబంధించినవిగా ఉన్నవి. ఈ వ్యాసాలు ఆయన అద్వితీయమైన మేధాశక్తికీ, అపూర్వమైన వైదుష్యానికి ఉత్తమమైన నిదర్శనాలు. ఇంతేకాక చరిత్రకు సంబంధించిన అనేక విషయాలను గూర్చి పరిశోధకుల సందేహాలను తన ప్రజ్ఞాపాటముచేత తీర్చినాడు. అణువు నుండి అజాండము వరకు సమస్త విజ్ఞానము ఆయనకు సుపరిచితం. దేనిని గూర్చి వ్రాసినా సమగ్రతలేనిదే ఆయన తృప్తిపడలేదు. ప్రామాణికత ఆయన పాటించిన క్రమశిక్షణలో ప్రముఖమైనది. తెలుగులో కొత్తపదాలు కొన్నింటిని రూపొందించవలసిన అవసరం ఆయనకు కలిగినది. యూనివర్సిటీ అంటె - విశ్వవిద్యాలయము; ఎడ్యుకేషన్ అంటే - శిక్షణ, ఎడిటర్ అంటే సంపాదకుడు, ఫలాన అంటే అముక; అనే పదాలు ఆయన రూపొందించినవే.

ఒక దీపము అనేక దీపాలను వెలిగించగలదు. కాని సొంతకాంతి మాత్రం తగ్గించుకోదు. లక్ష్మణరావు జీవితము ఇందుకు గూడ నిదర్శనము. తన సొంత శక్తిని, వైదుష్యాన్ని ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికి ఉపయోగించడమేగాక విద్యార్థులైన యువకులను ఆహ్వానించి, వారిచేత తెలుగు సరస్వతికి పూజాప్రసూనాలు

అర్పింపజేసినారు. ఇటువంటి ఔదార్యము గల పెద్దలు మనదేశములో కొద్ది మంది మాత్రమే ! గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావు వంటి దేశభక్తుని, సాహిత్య వేత్తను గ్రంథాలయోద్యమాభిమానిని ఆయన దగ్గరకు దీసి తోడ్పడినాడు. అభినవాంధ్ర కవిత్వానికి ఆచార్యులైన రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారికి ఆయన ఆదరము లభించినది. చిలుకూరి వీరభద్రరావు, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ, ఆది రాజు వీరభద్రరావు గార్లను గూర్చి యిదివరకే ప్రస్తావించినాను. ఒకసారి విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమండలి ప్రచురణలను పరిశీలించితే ఆనాడు యువకులై తరువాత అనేక రంగాలలో నాయకత్వము వహించి దేశానికి వన్నె తెచ్చిన వారి రచనలను మనము పోల్చుకోవచ్చును. డా. ఆచంట లక్ష్మీపతి, కట్టమంచి రామలింగారెడ్డి, డా. భోగరాజు పట్టాభి సీతారామయ్య, అయ్యదేవర కాళే శ్వరరావు మొదలైన వారు ఈ శ్రేణిలో చేరుతున్నారు. ఇంతమంది మేధా వులను ప్రోత్సహించిన ఉదారగుణ భూషణుడు లక్ష్మణరావు. దేశోద్ధారక నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు తరువాత విజ్ఞాన సర్వస్వమును సిద్ధముచేసే పనికి పూనుకొని లక్ష్మణరావుగారి రెండు సంపుటాలు పునర్ముద్రణ గావించినారు. నాగేశ్వరరావు పంతులుగారిమీద లక్ష్మణరావు ప్రభావము కొంత ఉండక తప్పదు.

భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యము వచ్చిన తరువాత దేశభాషలకు ప్రాధా న్యము హెచ్చినది. అధికార స్థాయిలో దేశభాషలకు సముచిత స్థానము లభింప జేయడానికి కృషి జరుగుతున్నది. ఇందుకు అనుగుణంగా మన ప్రభుత్వము తెలుగును అధికారభాషగా ప్రకటించినది. ఉన్నత విద్యాబోధన తెలుగులో జరిపించడానికి అవసరమైన కృషి జరుగుతున్నది. జాతీయస్థాయిలోను, అంతర్జా తీయస్థాయిలోను తెలుగుకు కావలసిన పరిగణన సంపాదించడానికి ప్రయత్నాలు జరుగుతున్నవి. తెలుగు భాషను సంపన్నము చేయవలెననే ఉద్దేశముతో బహు ముఖమైన వ్యాసంగం జరుగుతున్నది. ఇదంతా ఆనాడు లక్ష్మణరావు ఊహించి ప్రారంభించిన కార్యక్రమాలకు అనుగుణమైనదే కదా ! ఆ రోజులలో ఈనాటి అవసరము ఊహించి ముందడుగువేసిన ఆయన దృష్టిమనకు ఆశ్చర్యము కలి గిస్తున్నది కదా ! ఆత్మ అనేది ఉంటే యీనాటి కృషిని ఆయన యెక్కడి నుంచో పరిశీలిస్తూ ఆనందిస్తున్నారేమోనని అనుకోవచ్చుగదా !

సంచార విజ్ఞానసర్వస్వము అయిన లక్ష్మణరావు ఒకవ్యక్తి కాదు; మహా సంస్థ; వాస్తవానికి నవ్యాంధ్ర సంస్కృతీ ప్రవర్తకుడు. ఆయన నిర్యాణ సందర్భములో ఒక కవీశ్వరుడు వ్రాసిన పద్యము ఈ సందర్భములో జ్ఞప్తికి వస్తున్నది.

"తెలుగును నాట్యరంగమున దివ్యులు మెచ్చ ప్రధానపాత్రగా
నిలచి విమర్శగీతములనిందితరీతిని పాడుచుండగా
కలిగిన కాలమృత్యువను కాండపటంబును జారనన్న వా
రలు గనలేరు నిన్ను కొమరాజకులాగ్రణి లక్ష్మణాగ్రణీ"

(15-9-75)

శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావు

"ఏ ప్రఫుల్ల పుష్పంబుల నీశ్వరునకు
పూజ సలిపితినో యేను పూర్వమందు
కలదయేని పునర్జన్మకలుగు గాక
మధుర మధురమైన తెనుగు మాతృభాష"

అని తమ ఆకాంక్షను తెలుపుకొనిన ఆధునికాంధ్ర కవీశ్వరులు శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు. ఈ దృక్పథముతోనే రమ్యాలోకము నందు 'భాష కంటె నవ్యులకు తపస్సు లేదు అని చెప్పుట జరిగినది. సుబ్బారావుగారు కవితా రంగమున అడుగు బెట్టిన కాలమున సకల భారతమునందు వలెనే ఆంధ్ర దేశమునందు కూడ జాతీయోద్యమము గాఢముగ వ్యాపించి యుండెను. ఆంధ్రోద్యమము కూడ అవతరించి అన్ని పక్షాల ఆమోదమును పొందియుండెను. ఈ రెండు ఉద్యమాల ప్రేరణతో వీనికిబలమైన అండగా సుబ్బారావుగారి వాణి తెలుగు దేశమును ఉత్సాహ తరంగితము కావించినది. ఆనాడు పెన్నానదీ తీరమున జరిగిన ఆంధ్ర సభలలో పెద్దలు అభిప్రాయ భేదాలతో ఐకమత్యమును విడనాడగా యువకులైన సుబ్బారావుగారు ఆంధ్ర ప్రబోధ పద్యాలు వ్రాసి వానిని చదువుటకు జంకుచుండగా ఆ పద్యాలను తీసుకొని ఆంధ్ర రత్న గోపాల కృష్ణుడు ఆ వేదిక నుండి తనసహజ గంభీర ధోరణిలో పఠించగా ఆ సభలోని పెద్దలు, పిన్నలు, అందరు ఒక్కసారి తమ కక్షలను విస్మరించి కర్తవ్య పరాయణులైన ఆ ఉజ్జ్వల ఘట్టము ఆధునికాంధ్ర చరిత్రలో బహు రమణీయమైనది. ఆనాడు పెద్దలముందు వేదిక మీదనుండి పద్యాలను చదువుటకు జంకిన యువకవియే తరువాత అభినవాంధ్ర కవితా నిర్మాతయైనారు. ఆ పద్యాలే ఆంధ్రప్రబోధ వాఙ్మయము నందు ఉత్తమ స్థానమును ఆక్రమించి తరువాత కవుల రచనలకు ఒరవడి యైనవి.

గడచిన నూరు సంవత్సరాల తెలుగు సారస్వతమును సవిమర్శముగా పరిశీలించినపుడు వివిధ వాఙ్మయ వీధులలో నూతనత్వము, ప్రత్యేకత, విశిష్టత

స్పష్టముగా గోచరించు చున్నవి. ఆధునికాంధ్ర కవిత్వము మీద అధునాతన ముద్రవేసిన వారిలో శ్రీ సుబ్బారావుగారిది అగ్రతాంబూలము. నేటి కాలపు కవిత్వమున క్రొత్తపోకడలకు మార్గదర్శకులు శ్రీ రాయప్రోలు వారని చెప్పినచో సత్యమునకు తలవంపులు కలగజాలవు. శ్రీ వీరేశలింగంగారు ఆంధ్ర కవిత్వమునకు సారళ్యము సమకూర్చినప్పటికిని నవ్యతాముద్ర వేయలేదు, ఈ నవ్యతా ముద్రను భావము, భాష మొదలగు సకల విషయములందు స్పష్టముగ ప్రవేశపెట్టినది సుబ్బారావుగారే. ఆంధ్ర సారస్వతమున స్వీయ భావప్రధానమైన ఖండకావ్య రచనకు దేశభక్తి ప్రబోధకమగు కవిత్వమునకు మార్గదర్శకులు శ్రీరాయప్రోలు కవి. కావ్య కథన పద్ధతిలో వర్ణనా ధోరణియందు, భావ ప్రకటనావిధానమున సుబ్బారావుగారు క్రొత్తదారులను జూపించినారు. ఈ క్రొత్త దారులు అభినవాంధ్రకవికుమారులకు అనుసరణీయములైనవి. అమలిన శృంగార సిద్ధాంతమును ప్రతిపాదించి, అందుకు అనుగుణముగా ఒక ఖండకావ్యమును, ఒక లక్షణ గ్రంథమును, ఒక రూపకమును శ్రీ సుబ్బారావుగారు రచించినారు, తెనుగుతోట, జడకుచ్చులు, తృణకంకణము, స్వప్నకుమారము మొదలయిన కావ్యనామకరములందు కూడ సుబ్బారావుగారు నవ్యతను, సౌందర్య రక్తిని ప్రదర్శించినారు. రచనలయందేగాక వేషభాషలందు కూడ సౌందర్యరక్తి వీరియందు అడుగడుగున ప్రత్యక్షమగుచుండును. "ఆ నీల నగరిలో అందాలవాడ—అందాలవాడలో అతి తెల్లమేడ" అను మాటలను జ్ఞప్తికి తెచ్చు కవిగారి గృహాంగణము సర్వదా సౌందర్య శోభతో కలకలలాడుచుండును.

సుబ్బారావుగారు ప్రకృత్యుపాసకులు. "మామిడికొమ్మ మీద కల మంత్ర పరాయణుడైన కోకిలస్వామికి మ్రొక్కి ఈ అభినవధ్వనిధారణ కుద్యమించితిన్" అని వారు ప్రకృతిని ఇష్టదేవతగా ఉపాసించినారు. తమ ఇంటి ముందు ప్రేమతో పెంచుకొన్న ఆ అందమైన మామిడి చెట్టు ఈ సత్యమునే ఉద్ఘాటించు చున్నది. కావుననే కాబోలును "ఆ వేద బుక్కులన్— ఆ మంత్ర వాక్కులన్, అంది అందకయున్న యజ్ఞ పూరుష రేఖ''ను అందుకొను ప్రయత్నమున "తంత్రిజాడ నెరుంగ తల్లి చల్లని కొంగు" పట్టినానని ఒక సందర్భములో తమ అభిప్రాయమును వివరించినారు.

తను ఆంధ్రత్వమును గూర్చి ఉప్పొంగి పోవువారు సుబ్బారావుగారు. నిజానికి ఆంధ్రుల యశోగానము కావించిన కవులందరికి వీరే మార్గదర్శకులు. అంతేగాదు. ఆంధ్ర ప్రాభవమును అతి ఉదాత్తముగ, బహు మనోహరముగ కీర్తించిన నవ్యకవులలో సర్వవిధాల వీరికి ఉత్తమ స్థానము. రాయప్రోలువారి ఆంధ్రాభిమానము భారతదేశాభ్యుదయమునకు, జగత్కల్యాణమునకు పరిపోషకమైనదే కాని ప్రతిబంధకమైనది కాదు. ఆంధ్రదేశ చరిత్రలోని ఉజ్వల ఘట్టములను, మహాపురుషుల ఉదార చరిత్రలను వీరు భావించి ప్రశంసించినారు. "చావలేదు చావలేదు ఆంధ్రుల మహోజ్వల చరిత్ర" యనిజ్ఞప్తికి దెచ్చినారు. ఒకనాడు ఆంధ్ర సంతతికే మహితాభిమాన దివ్యదీక్షాముఖస్ఫూర్తి వరించి యుండెనో తిరిగి యీనాడు ఆ మహావేశ మర్థించి యాంధ్రులార! చల్లు డాంధ్రలోకమున అక్షతలు అని ఉద్బోధించినారు. ఈ కవి వాణియే "వేద శాఖలు పెరిగె నిచ్చట, ఆది కావ్యం బందె నిచట, బాదరాయణ పరమ ఋషులకు పాదు సుమ్మిది చెల్లెలా" అని తెలిపి "పొగడరా నీతల్లి భూమి భారతిని, నిలుపరా నీజాతి నిండు గర్వమును" అని ఆదేశించినది. వీరు కృష్ణరాయ నాగేశ్వరుల భాషాసేవను ఎంత గాఢముగ ప్రస్తుతించినారో, సరోజనీ రవీంద్రుల వాఙ్మయసేవను అంత గాఢముగా కీర్తించినారు. వేదాంత వేత్తయైన ఆచార్య రాధాకృష్ణులను ఎంత హృదయ పూర్వకముగా కీర్తించినారో భారతదేశ ఆత్మయైన జవహర్ లాల్ నెహ్రూగారిని అంతే హృదయ పూర్వకముగా ప్రశంసించి నారు. కృష్ణాగోదావరి నదుల నెంత ప్రేమతో ఆరాధించి నారో గంగామతల్లినిగూడ అంత భక్తితో పూజించినారు. స్వరాష్ట్రాభిమానము, భారత జాతీయతకు ప్రతిబంధకము కాదనియు దానిని భాషోన్మాదముగా భావించుట సహేతుకము కాదనియు, ఆంధ్ర సాహిత్యము సుబ్బారావుగారి కవిత్వము స్పష్టీకరించు చున్నవి. తన తల్లిని ప్రేమించనేరని వాడు పినతల్లికి ప్రియము గావించుట అసంభవము.

సుబ్బారావుగారికి ఆర్ష సంప్రదాయముమీద అభిమానము మెండు. ఉదారచరితులయిన ఋషులను వీరు పునఃపునః ప్రస్తుతించి యున్నారు; ఆది కావ్యమును, ఉపనిషత్తులను తలచుకొని ఉప్పొంగి "సూత్రయుగముల శుద్ధ వాసన, క్షాత్రయుగముల శౌర్యచండిమ, చిత్రదాస్యముచే చరిత్రల, చెఱిగి పోయెనె చెల్లెలా !" అని ప్రబోధించినారు. అయితే సంఘ సంస్కరణకు

కాలానుగుణ్యమైన మార్పులకు కొందరు సనాతనులవలె సుబ్బారావుగారు వ్యతిరేకులుకారు. అంతేకాదు వారు సంఘసంస్కరణను హర్షించి, ఆమోదించిన నిదర్శనాలు స్నేహలత మొదలయిన ఖండకావ్యాలలో కన్పట్టు చున్నవి. కుల, మత, వర్గవిచక్షణలను కూడ వీరు తీవ్రముగ నిరసించి యున్నారు. "కులము దడవక, పొలిమేర గోలపడక, బోయవలె తల్లి పల్లకీ మోయుమాంధ్ర" అను మాటలు సుబ్బారావుగారి విశాల దృక్పథమునకు ఉజ్వలోదాహరణలు. అస్పృశ్యతను కూడ వీరు అసందిగ్ధముగ నిరసించి యున్నారు. తెనుగు తోటలో "ప్రేమవృత్తికి చండాలభేదమేల, బ్రాహ్మణాగ్రహారమునందు పవలు రేలు, విసరు పవనుండు కడజాతి వీటియందు, తాక లేక వీచెనే పక్షతంత్ర జడిమ ?" అని తెలిపి యున్నారు. ప్రాచీన సంస్కృతి పైన, ఆర్ష సంప్రదాయముపైన అభిమానము కాలానుగుణ్యముగు దేశావృద్ధికి నిరోధకము కాదని కవివాణి స్పష్టీకరించు చున్నది.

సుబ్బారావుగారి కవిత్వమును పరిశీలించినపుడు వారికి తెలుగుసీమమీద, తెలుగుసీమ సొగసుమీద, తెలుగువారి ఇంటి ఆచారాల సొంపుమీద, తెలుగు మీరిన గర్వంపు తీరులమీద అత్యంత అభిమానమని స్పష్టమగు చున్నది. అందుకే "ఎరుపంచుల పట్టుచీరెలను," "పసుపద్దిన గళ్ళ రవికెలను" ధరించి "అత్తవారంపిన తొలి లాంఛనములతో" వరలక్ష్మి వ్రతము కావించు "క్రొత్త కోడలిని" "పసుపు కుంకుమ పూవులు కొసరి చల్లి, చిన్న కర్పూరహారతి చేపట్టి" పాట పాడు ఆడబిడ్డలను కవిగారు తమ కవితాదర్పణమున సుందరముగా ప్రతిబింబింపజేసినారు. ఆంధ్ర కన్యల అభిమాన క్రీడలయిన కోలాటము మొదలైన వానిని బహుకోమలముగా ప్రదర్శించినారు.

"చిన్ని బంగారు పూసల చెండ్లవంటి
జొన్న కంకులు పండిన సొగసు చేల
ఎక్కడెక్కడి నుండియో చక్కవచ్చి
వ్రాలు చున్నవి పిట్టలు వేలువేలు"

అని చెప్పునపుడు తెలుగుసీమసొగసు కడు రమణీయముగ చిత్రితమైనది. "కష్టకమల"లో పల్లెటూరిలోని మధ్యతరగతి తెలుగువారి సంసార సౌందర్యము ఎంత మనోహరముగ చిత్రితమైనదో చూడుడు; అది యొక పల్లెటూరు; ఆ పల్లె

టూరిలో ఒకానొకచోట మల్లెపందిలి; మల్లెపందిలికి కొంత దూరాననున్న నొక తాళ దళీ కుటీరము. దానికి చుట్టుపక్కల కందిచాపులు, చంద్రకాంతపు మొక్కలు, మరికొంత దూరాన తీగబచ్చలి పందిరి, దానికి సమీపాన గుగ్గుగోరంట పొదలు, పచ్చ చేమంతి మడులు, బంతిపూల కుదురులు, ఇంకొకవైపు చేదుడు నూయి, ఆ నూయి ప్రక్కన పచ్చి పసుపు నూరెడు ఒక బ్రహ్మణ సాధ్వి—తలంటుకొరకై ఆమె కూతురు. "చెవులకమ్మలు పెట్టని చెలువుకొంత, ముక్కు పుడకలు దీసిన బోసికొంత, చిన్నబోయిన ఆ కన్నె వన్నెకొంత" తనకు చెలువు గూర్చగా జారుముడితోడ వింత సింగార మొలకగా కనుపించు దృశ్యమెంతో రమణీయ మైన ఘట్టము! అదే సందర్భమున దగ్గరగ నున్న చిన్న దానిమ్మ చెట్టుపై కూర్చున్న చిలుక దోరగా పండిన పండు కొరికి మొలక కెంపులవంటి గింజలను రాల్చుట ఎంత మనోహరమైన దృశ్యము? ఈ సందర్భమున ఆ బ్రాహ్మణి మోముమీది పండువంటి బొట్టునుకూడ కవిగారు వర్ణించక విడువలేదు. ఆడపిల్లలు గోరంటరసమును హస్తములకు అలంకరించు కొనుట, సాయంకాల సమయమందు పురాణపఠనము కావించుట, ప్రదోషమైనంతనే దానికి స్వస్తి చెప్పుట మొదలయిన ఆచారాలను సుబ్బారావుగారెంతో సుకుమారముగ చిత్రించినారు. కన్నులకాటుకతో, వేణిలోజడకుప్పెతో, కంఠాన కాసుల దండతో సుబ్బారావుగారు కథానాయికను అలంకరించి అచ్చమైన తెనుగు కన్నెగా మనకు చూపించినారు అరగదంచిన సన్నబియ్యపు అన్నము, నేతి పోపు పెట్టిన పొట్లకాయకూర, పేరబెట్టిన మీగడపెరుగుతో గూడిన కమ్మని శుద్ధాంధ్రభోజనమును రాయప్రోలు వారి కమలమ్మ ఆరగించినది. తెలుగు సీమ సౌందర్యమును ఇంత చక్కగా చిత్రించిన అభినవాంధ్ర కవి మరొక్కరు లేరని చెప్పవచ్చును.

భాషా విషయమున కూడ తెలుగుపదాల మీదనే సుబ్బారావుగారికి ఎక్కువమక్కువ యైనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. "జీవన్నవనీతమౌ తెనుగు పాలసముద్రమును పుక్కిలించిన" తిక్కన్న మీద సుబ్బారావుగారికి అభిమానము. "ఆ యగ్ని వేదికన్—ఆ శబ్దఘోషలో—ఆ శిష్ట భాషలో—ఉడికింది ఆ చిల్క మిడికింది కడునల్క". అని తెలుగుభాషను ఒక చిల్కగా భావించి అట్లు ఉడికిపోయిన ఆ చిలుకను తిక్కన్న అందుకొని గారాబముగ పద్యము చెప్పినట్లు కవిగారు భావించినారు. తెలుగు పదాల సొగసు సుబ్బారావుగారి

కవిత్వము ప్రత్యేకత. ఈ పదాలను కూర్చుటలో వారి కలమునకు మంచి విన్నాణము కలదు. పదాల కూర్పు చెవికి ఇంపుగా నుండవలెనని రాయప్రోలు కవీంద్రుని ఆశయము. శ్రవణ కఠోరమైన పదజాలము వారికి ఇష్టము కాదు. శ్రవణ సౌభాగ్యము కొరకు వ్యాకరణ నియమాలను ఉల్లంఘించిన నిదర్శనాలు, అలంకార శాస్త్ర నియమాలను పాటించని ఉదాహరణలు కూడ కొన్ని వారి కవిత్వమునందు కన్పించుచున్నవి. భావోత్తరీయము పరచుట, కవితకు పెండ్లిపందిళ్ళు కప్పించుట, జారుచెమ్మట ముత్యాల జంపుసరులు, దానిమ్మ పువువంటి తరుణికెమ్మోవి, గుత్తపు కడియాల కరము, కడుపులో తేనెలు గల కన్నె పువ్వు, వెన్నెలన్ పేరని పన్నీటి పువ్వువంటి చక్కని పదజాలము వీరి కవిత్వములో సమృద్ధము. సుబ్బారావుగారికి తమ పినతల్లి మీద మిక్కిలి భక్తి. వారిని ఉత్తేజితులను గావించినవారిలో ఆ చల్లని తల్లికి ప్రత్యేక గౌరవస్థానము కలదు, ఉదాత్తమైన సంస్కృతి కల ఆ సాధ్వి ప్రభావము సుబ్బారావుగారు ఉపయోగించు పదజాలము మీదనేకాక, వారు స్వీకరించిన కథా వస్తువుమీద వర్ణనలమీద కన్పట్టుచున్నది.

ప్రకృత్యుపాసకులైన సుబ్బారావుగారు ప్రకృతిని వర్ణించుటలో కూడ ప్రత్యేకతను చూపించినారు. గోరంటలు, బంతిపూలు, మల్లెపూలు, పాడియావులు వారికి ప్రేమాస్పదము లైనవి.

> "పచ్చగిల్లిన వసుమతీ భాగ్యసీమ
> నెల్ల యెడల కన్విందుగా నుల్ల సిలుచు
> పసుపు పూసిన ముత్తైదువల మొగాల
> ననుకరించి గుమ్మడి పువ్వు లందమయ్యె."

అనునది వారి ప్రకృతివర్ణనా శక్తికి మచ్చు తునక. ప్రకృతిలోని ఒకానొక సంఘటనను తిలకించి అందుండి ఒక ఉదాత్త మైనభావమును ప్రతిపాదించు నేర్పు సుబ్బారావు గారి ప్రకృతి వర్ణనలో మరొక ప్రత్యేకతగా కన్పించు చున్నది.

> "పూల బిడ్డల ప్రీతి నుయ్యాల లూపు
> పవను డెరుగడు తొడిమలు వదలు ననుచు
> తలపులకు విరుద్ధము లగు ఫలితములకు
> బాధ్యులెవ్వరో, పుణ్య పాపమ్ము లేవొ ?"

అని కొద్దిమాటలలో గొప్ప అర్థమును వివరించు ఈ పద్యము ఇట్టి వర్ణనల కొక మంచి నిదర్శనము.

సుబ్బారావుగారు శృంగారమును బహు సుకుమారముగ చిత్రించినారు.

"హేమ పాత్రల చందన మెండి పోయె
ద్వారములు మోయు చున్నవి, హారములను
సానలందింకె స్నాన కషాయ గంధ
మబల ! యెవని కోసము సగమయి తపింతు ?"

"చెక్కుచెదరని పాపట చిక్కువడియె
వేణి బంధము శిథిలమై పిడుదు లొలసె
కరగి చెరగిన తిలక రేఖలను తుడువ
పతివ ! యెవడాహరించె నీ యార్ద్రహృదిని ?"

అనునది ఆంధ్రవాఙ్మయమందలి విరహ వర్ణనలలో విశిష్టమైనది-బహుమనోహరమైనది.

సుబ్బారావుగారి కవిత్వములో తెలుగుదనము మూర్తీభవించినది - భారత సంస్కృతి యందలి ఉదాత్తత ఈయన రచనా ప్రవాహమున అంతర్వాహినిగా నున్నది. అభినవాంధ్ర కవిత్వమునకు మార్గదర్శకులైన సుబ్బారావు గారి రచనల ప్రవాహము తరువాత నవ్యకవుల మీద స్పష్టముగా కనుపించు చున్నది. రవీంద్రుని సాన్నిధ్యము గోపాలకృష్ణుని సాహచర్యము లక్ష్మణరావు సహవాసము ముప్పిరిగొని సుబ్బారావుగారి వ్యక్తిత్వమునకు ఒక ప్రత్యేక శోభను సమకూర్చినది. అక్కడక్కడ ముఖ్యముగా స్వప్న కుమారమున గూఢత గోచరించుచున్నది. భావగాంభీర్యముతోపాటు భాషాసౌకుమార్యము వీరి కవిత్వములో సరసముగా సమ్మేళనమైనది

(రేడియో ప్రసంగము 1954

నే నెరిగిన అనంతకృష్ణ శర్మ గారు

శ్రీమాన్ రాళ్ళపల్లి అనంత కృష్ణ శర్మగారిని కన్నడ సీమలో సన్మానించే పూనిక సముచితమైనది; ప్రశంసనీయమైనది. శర్మగారు మైసూరులోనే తమ ఉద్యోగ జీవనము పూర్తిగా గడపినారు. ఆ పిమ్మట తిరుపతిలో వారు కొంతకాలము ఉద్యోగము చేసినప్పటికిని, పదవీ విరమణ తరువాత బెంగుళూరులో విశ్రాంతి తీసుకుంటున్నారు. తెలుగు కన్నడముల చుట్టరికము పురాతనమైనది. ఈ చుట్టరికానికి శర్మగారు ఉత్తమ ప్రతినిధిగా ఉన్నారని చెప్పితే అతిశయోక్తి కాజాలదు. ఈ రెండు రాష్ట్రాలలోని సాంస్కృతిక వర్గాలు వారిని సమానంగా గౌరవిస్తున్నవి. శర్మగారిలోని ఈ విశిష్టత జాతీయ సమైక్యతకు ఉత్తమ చిహ్నము. సంగీత సాహిత్యాలు రెండును తెలుగు కన్నడములవలె, ప్రాకృతసంస్కృతముల వలె, ప్రాచీనాధునిక సాహిత్య సంప్రదాయాలవలె శర్మగారి సారస్వతమూర్తిలో సరసముగా సమ్మిళితమైనవి. హృదయశక్తి, మేధాశక్తి రెండింటి మేలికలయికను శర్మగారిలో మనము చూడవచ్చును. కావుననే కవులుగా, సాహితీవిమర్శకులుగా వారు అగ్రశ్రేణిని అలంకరిస్తున్నారు.

శర్మగారి సారస్వత మూర్తితో నాకు చిరకాల పరిచయము. నేను కళాశాలలో విద్యార్థిగా ఉన్న కాలములో అనుకుంటాను వారు వ్రాసిన నిగమశర్మ అక్క అనే సాహిత్యవిమర్శనవ్యాసాన్ని భారతిలో సుమారు నలుబది సంవత్సరాల క్రింద చదివే అవకాశం లభించింది. ఆ వ్యాసము నన్ను అత్యంతంగా ఆకర్షించింది. నిజానికి తెలుగు సాహిత్య విమర్శలో నాకు అభిరుచి కలిగించింది యీ వ్యాసమేనని చెప్పవచ్చును. ఆ వ్యాసము Cutting తీసుకొని ఆ రోజులలో నేను పదేపదే చదువుకొనేవాడిని. ఇట్లా చదువుకున్నవారు తెలుగు వారిలో ఇంకా అనేకులుండవచ్చును. అనంత కృష్ణశర్మగారి వలె వచనము వ్రాయవలెనని ఆకాంక్ష నాకు ఉండేది. తరువాత అనంత కృష్ణశర్మగారి ఇతర రచనలు చదువవలెననే కుతూహలంతో, వారి వ్యాసాల కొరకు అన్వేషించి రాయల నాటి రసికత, రాయల వైదుష్యము, నాచన

సోముని నవీన గుణములు మొదలైన వ్యాసాలు చదువుకున్నాను, ఆపైన వేమన ఉపన్యాసాలు తెప్పించుకొని తనివిదీర చదువు కున్నాను - బహుశా ఆ రోజులలో నేననుకుంటాను వారి నాటకోపన్యాసాలు భారతిలో ప్రకటితము కాగా ఎంతో శ్రద్ధతో ఆ వ్యాసాలను భద్రపరచుకొని పలుమారు చదివినాను. ఈ విధంగా నాలుగు దశాబ్దాల క్రింద అనంతకృష్ణ శర్మగారి రచనలు నా హృదయము మీద చెరగని ముద్ర వేసినవి. ఆ చిన్న వయస్సులో వారిపైన నాకు కలిగిన అభిమానము దినదినాభివృద్ధి నొంది వారిని సందర్శించవలెననే ప్రబలమైన కోరిక కలిగినది. కాని 1957 వరకు అనగా 20 సంవత్సరాల గడిచేవరకు ఆకోరిక నెరవేరలేదు.

ఇంచు మించుగా వారి వచనరచనలతో పరిచయము కలిగినప్పుడే వారి కవిత్వముతో కూడా నాకు పరిచయము కలిగినది. ఆ రోజులలో స్వర్గీయ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు నిజాం కళాశాలలో తెలుగు అధ్యాపకులుగా ఉండే వారు. నాకు అనంతకృష్ణశర్మగారి పట్ల ఉన్న గౌరవాభిమానాలు వారికి తెలియ జేయగా, అవి సరియైనవని వారు హర్షించి అనంతకృష్ణ శర్మ గారు వ్రాసిన పెనుగొండను గూర్చిన కవితను నాకు వినిపించినారు వీరరసపు ముద్దయైన ఆ కవిత నా రక్తాన్ని ఉడికించినది. శాలివాహన గాథాసప్తశతికి శర్మగారు చేసిన కొన్ని అనువాదాలను కూడా అదే సందర్భంలో సీతారామయ్యగారు నాకు చదివి వినిపించి శర్మ గారి పట్ల నా అభిమానాన్ని ద్విగుణీకృతము చేసినారు.

స్వర్గీయ సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు నాకు ఆప్తులుగా ఉండేవారు. వారికి అనంతకృష్ణశర్మగారి పైన అపారమైన గౌరవము. తెలుగు సాహితీ విమర్శకులలో అనంతకృష్ణ శర్మగారిది అగ్రస్థానమని నాకు ప్రతాపరెడ్డిగారు చెప్పుతుండేవారు. 1950లో ప్రతాపరెడ్డి గారి సాంఘిక చరిత్ర నాతో గాఢ సంబంధము కలిగిన ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు పక్షాన ప్రకటితమైనది. ఆ గ్రంథాన్ని అనంతకృష్ణశర్మగారికి ప్రతాపరెడ్డిగారికోరిక ప్రకారం పంపించగా శర్మగారు ఆ గ్రంథము పైన చక్కని విమర్శ గావించి విలువగల అనేక సూచనలు చేసినారు. ఆ సూచనలనన్నింటిని ప్రతాపరెడ్డిగారి ఆమోదముతో రెండవ ముద్రణలో క్రోడీకరించనైనది. తరువాత కొంతకాలానికి వారి అగ్రజులైన గోపాలకృష్ణమాచార్యులవారితో నాకు పరిచయము కలిగి క్రమ

క్రమంగా వారికి మిక్కిలి సన్నిహితుడను కాగలిగిన సదవకాశము లభించినది. గోపాల కృష్ణమాచార్యులవారు వారిసోదరుని గూర్చి మా సంభాషణలలో ప్రస్తావించేవారు.

1957 వ సంవత్సరమున ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమి అవతరించినది అనంతకృష్ణశర్మగారు సాహిత్య అకాడమి సభ్యులైనారు. అదే నాకు వారితో వ్యక్తిగతమైన తొలిపరిచయము. ఆ మొదటి పరిచయములోనే వారి పట్ల నాకు అంతకు ముందున్న గౌరవాభిమానాలు పదింతలు పెరిగినవి. సాహితీవరులుగా వారి కీర్తి ఎంత విశిష్టమైనదో సుందరమైన వారి మూర్తి కూడ అంత విశిష్టమైనదిగా నన్ను ఆకర్షించినది. సాహిత్య అకాడమి సమావేశాలు జరుగుతుంటే విలక్షణమైన వ్యక్తిగా కవి పండితుల చూపులు వారిపైన ప్రసరించేవి. తెల్లని ఉత్తరీయము, తీర్చిదిద్దిన ఊర్ధ్వ పుండ్రములు, మృదువైన హాసము, మధురమైన వాక్కు, సుందరమైన ఆకారముతో మూర్తీభవించిన సరస్వతి వలె యెంతటి విద్వత్సభకైనను మార్గదర్శి కాగలిగిన మహోన్నతులు వారు. నాటినుండి నేటి వరకు శర్మగారితో నా పరిచయం క్రమక్రమంగా అభివృద్ధి పొందినది. అందుకు కారణము నా యోగ్యతకాదు; వారి సౌజన్యమే. ముత్యాలసరమువంటి వారు అక్షర పంక్తి వారి సుకుమార సరస హృదయానికి మేలిదర్పణము. అనంతకృష్ణశర్మగారి జాబులు సారస్వతశకలాలు. వారు వ్రాసిన లేఖల పఠనము హృదయాహ్లాదకరమైన వ్యాసంగము.

శాలివాహన గాథాసప్తశతిని వారు అనేక సంవత్సరాల క్రిందట తెనిగించి, అందులో కొంత భాగము ప్రకటించినారు. కాని పది సంవత్సరాల క్రిందటి వరకు ఆ గ్రంథము పూర్తిగా ప్రచురణ కాలేదు. సమగ్రంగా ఆ గ్రంథాన్ని ప్రకటించే అవకాశం నా జీవితంలో గాఢముగా పెనవేసుకొనిన ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తుకు లభించినది మరొకమారు శర్మగారు మా అందరికీ, సారస్వతపరిషత్తుకు దగ్గరగా వచ్చినారు. అది మా అందరికీ గర్వకారణం.

నా నలుబది సంవత్సరాల ప్రజాహిత జీవనంలో వివిధ రంగాలలోని చాలా మంది గొప్ప వారితో పరిచయం, స్నేహం లభించినవి. నిజానికి ఎందరో మహానుభావులు. వీరిలో కొందరు త్యాగమూర్తులైన దేశనాయకులు;

మరి కొందరు మేటి పరిపాలకులు; ఇంకా కొందరు గొప్ప విద్యావేత్తలు; ఆ పైన కొందరు ఉన్నతాధికారులు; వేరొక కొందరు ఉద్దండులైన పండితులు; ప్రతిభావంతులైన కవులు - ఇందరిలో నా హృదయాన్ని ఎక్కువగా ఆకర్షించిన వారు అనంతకృష్ణ శర్మగారు.

కొందరిపైన అపారమైన గౌరవాభిమానాలు మనకు ఉండవచ్చును. కాని వారితో ఎక్కువ సేపు కాలక్షేపము చేయజాలము; కొందరి ప్రతిభ ఎంత గొప్పదైనను వారు తొందరగా మన దగ్గర నుండి వెళ్ళిపోతే బాగుండుననిపిస్తుంది. కాని అనంత కృష్ణశర్మగారి సహవాసములో ఎంతకాలము గడపినప్పటికిని మరికొంత సేపు గడపవలెనని కోరిక కలుగుతుంది. వారితో సహవాసము, సంభాషణ విజ్ఞానదాయకమైనవి; రసాత్మకమైనవి. వారి సమక్షము పన్నీటి చిలుకరింపు, మల్లెపూల మైమరపు — ఎవరినీ నొప్పించే పరుషవాక్కు వారి నోటినుండి వెలువడదు. ఏ భావమునైనను రమణీయముగా ఆహ్లాదకరముగా చెప్పుటలో అనంత కృష్ణశర్మగారు అద్వితీయులు. సాహిత్య రంగములో వారు ఎంతటి యెత్తునైనను అందుకోగలరు; ఎంతటి లోతునైనను చేరుకోగలరు. పాండిత్యము, కవిత్వము, సాహిత్యము, సంగీతము తెలుగు కన్నడము, ప్రాకృతము, సంస్కృతము, ప్రాచ్యపాశ్చాత్య సాహితీ సంప్రదాయాలు వారికి కరతలామలకములు. తెలుగు వారిలో ఇంతటి మహనీయమైన సారస్వతమూర్తి మరియెవ్వరిది ? తెలుగు విద్వన్మణి మండలిలో దివ్యమణి శ్రీ అనంతకృష్ణ శర్మగారు.

(శ్రీ అనంతకృష్ణశర్మ సన్మాన సంచిక అనంతరాగంలోని వ్యాసము 1977)

నా దృష్టిలో విశ్వనాథసాహితీ వ్యక్తిత్వము

ఈ శతాబ్దాదిలో తెలుగు దేశమున రచనావ్యాసంగము చేసిన ప్రతిభావంతులు అనేకులు ఉన్నారు; వారిలో కొందరు వైతాళికులుగా నిలచినారు; మరి కొందరు కొన్ని వాఙ్మయ ప్రక్రియలలో మార్గదర్శకులైనారు; ఇంకొక కొందరు ఒక్కొక్క రంగములో అగ్రగణ్యులుగా ప్రకాశించినారు. కాని సమష్టిగా బహుముఖ ప్రజ్ఞ చూపినవారు మిక్కిలి కొద్ది మంది. వాస్తవానికి ఏ భాషలోనైనా ఇటువంటి వారి సంఖ్య స్వల్పమే. తెలుగు భాషలో ఇటువంటి వారిని పేర్కొనవలసి వచ్చినప్పుడు శ్రీ విశ్వనాథ సత్యనారాయణ గారిని నిస్సంకోచముగా మొట్టమొదలు చెప్పక తప్పదు.

కందుకూరి వలె ఆయన నవయుగ ప్రవక్త కాక పోవచ్చును; తిరుపతి వేంకట కవులవలె ఆయన తన కవితచే ఆబాలగోపాలమును రంజింపక పోవచ్చును. గురజాడ వలె వైతాళికుడు కాక పోవచ్చును. రాయప్రోలు వలె కవితా మార్గ సంస్కర్త కాక పోవచ్చును; కాని పరిమాణమును బట్టియే గాక ప్రమాణమును బట్టి కూడ విశ్వనాథ సృజించిన సాహిత్యము అందరికన్న ఎక్కువగా నున్నదని నిస్సందేహముగా చెప్పవచ్చును. నవలా రచయితగా, నాటకకర్తగా, కథానికా రచయితగా, విమర్శకుడుగా, ఉపాధ్యాయుడుగా ఉపన్యాసకుడుగా ఆయన స్థానము అద్వితీయమైనది. వాఙ్మయరంగములో ఆయన సాధించక విడిచిపెట్టిన ప్రక్రియ లేదని చెప్పితే అతిశయోక్తి కాదు. పట్టిన దాని నెల్ల బంగారము చేసినాడని చెప్పితే సత్యానికి తలవంపులు కలుగజాలవు.

సత్యనారాయణ గారు తమ సారస్వత జైత్రయాత్రను ప్రారంభించిన రోజులలో ఆసేతుహిమాచలమైన భారతదేశములో గాంధీ మహాత్ముని నాయకత్వమున భారత స్వాతంత్ర్యోద్యమము విజృంభించినది. భాషారాష్ట్రాల నేర్పాటు చేయవలెనను ఉద్యమము కూడా తలఎత్తినది. ఆంధ్రోద్యమము జాతీయోద్యమానికి అనుకూలముగా ముందడుగు వేసినది. ఈ ఉద్యమాల ప్రభావము సత్యనారాయణగారి మీద మనకు కనిపించుచున్నది. నా దేశము, నా భాష, నా సంస్కృతి గొప్ప అనే భావము ఆ రోజు సమస్త భారత

ప్రజానీకమును ఉత్సాహతరంగితము గావించినది. ఈ ఉత్సాహము, ఈ ఆవేశము ఆయన రచనలందు మనకు స్పష్టముగా గోచరించును. ఖద్దరు, స్వదేశీ ఉద్యమాలను సత్యనారాయణగారు అభిమానించినారు. సత్యనారాయణగారు కల్తీలేని జాతీయవాది.

విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు నూటికి నూరుపాళ్ళు తెలుగువారు. ఆంధ్రావేశము ఆయనలో మూర్తీభవించినది; ఆంధ్రుల పూర్వ రాజ్యాలు ఆనాటి సంస్కృతి తలంచుకొన్నంతనే ఆయన హృదయము ఉప్పొంగినది. ఎన్ని జన్మములనుండియో కదా నాతనువున ఆంధ్ర రక్తము ప్రవహించుట అని ఆయన తలపోసినాడు. "ఆంధ్రప్రశస్తి" సత్యనారాయణగారి రచనలో సకలాంధ్ర దేశమును ఉఱ్ఱూతలూగించిన కావ్యము. కిన్నెరసాని పాటలు తెలుగు భాషకు అపూర్వమైన అలంకారము. తెలుగు భాష నిలిచియున్నంత కాలము కిన్నెరసాని పాటలు తెలుగు వారి నాలుకలపైన తాండావమాడక తప్పదు. కవిత్వములో విశ్వనాథగారి కలము పోయినన్ని పోకడలు మరి యే కవికలం పోలేదని నిస్సంశయముగా చెప్పవచ్చును. సంస్కృత సమాసాల నుపయోగించుటలో సత్యనారాయణగారు ఎంత నైపుణ్యము ప్రదర్శించినారో తీయని తెలుగుపదాల పొందికలో కూడ అంతే ప్రజ్ఞను చూపినారు. తెలుగు దేశము, తెలుగు పల్లెలు, తెలుగు ప్రజల ఆచారాలు వీరి రచనలలో కనిపించింత పుష్కలముగా చాల తక్కువ మంది రచనలలో కనిపించునని చెప్పవచ్చును. గేయము, ఒకే రీతిగా నడిపించగలిగిన ప్రజ్ఞా సమన్వితుడు సత్యనారాయణగారు. నన్నయ, తిక్కన పోతనాది మహాకవుల అడుగు జాడలలో సత్యనారాయణగారు మహాకావ్య రచనకు ఉపక్రమించి, రామాయణ కల్పవృక్షమును వ్రాసి ధన్యులైనారు. ఆ మహాకావ్యమును ఆయన చదివినప్పుడు విని అశేషాంధ్రజనము ఆనంద సముద్రములో మునిగి తేలినారు. సత్యనారాయణగారి కవిత్వము ఎంత రమణీయమైనదో వారి కంఠము, చదివే పద్ధతి కూడ అంత వీనులవిందు గావించునది. కవిత్వము వీరి చేతులందలి క్రీడాకందుకము, ఆరితేరిన క్రీడాకారుడు టెన్నిస్ కోర్టులో బంతి విసిరినట్లుగా సత్యనారాయణగారు కవితారంగమున విజృంభించినారు. పండితులకు గూడ దురవగాహమైన శైలిని వాడుటలో అయన ఎంత దిట్టయో సామాన్యజనులు కూడ అర్థము చేసుకొను శైలిని ఉపయోగించుటలో కూడ

ఆయన అంతే సమర్థుడు. ప్రాచీనులలో ప్రాచీనుడు, ఆధునికులలో ఆధునికుడు విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు.

సత్యనారాయణగారు అనేక నాటకాలను వ్రాసినారు. వారి నాటకాలలో అనార్కలి, నర్తనశాల, ప్రశస్తమైన రచనలు. నవలా రచయితగా సత్యనారాయణ గారిది విశిష్టమైన స్థానము. సంఖ్యలో ఆయన వ్రాసినన్ని నవలలు మరొకరు వ్రాయలేదని చెప్పవచును. రకరకాలైన ఆయన నవలలలో వివిధ శైరీ విన్యాసము మనకు కనిపించును. ఏకవీర, మాబాబు, బద్దన్న సేనాని మొదలైన నవలలు తెలుగు భాష ఉన్నంత కాలము నిలువదగిన రచనలు. చిన్న కథలు అనేకము విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు వ్రాసినారు. కథనికా రచయితగా సత్యనారాయణ గారిది సమున్నతమైన స్థానము "మాక్లిన్ దుర్గములో కుక్క" "నీఋణము దీర్చుకున్నాను" వంటి కథలు కథానికా రచయితగా సత్యనారాయణగారి ప్రతిభకు ఉదాహరణలు.

సత్యనారాయణగారి చిత్తశుద్ధి గొప్పది. తాను విశ్వసించిన అభిప్రాయములను వెల్లడించుటలో ఆయన ఎప్పుడు వెనుదీయలేదు. ఆ భావాలు కొందరికి రుచించినను, రుచింపక పోయినను వారు స్వేచ్ఛగా సభలలోను, రచనలలోను ప్రకటించినారు. సత్యనారాయణగారి సమకాలికులలో ప్రతిభావంతులు చాలా మంది ఉన్నారు. కాని వారు ఏ ఒక్కరును ఒకటి రెండు ప్రక్రియలలోనే తమ ప్రతిభను ప్రదర్శించినారు సత్యనారాయణగారివలె విభిన్న ప్రక్రియలను వారు చేపట్టలేదు. చేపట్టినప్పటికిని, వాని సాధనలోసత్యనారాయణ గారి వలె విజయము పొందలేదు.

సత్యనారాయణగారిది సమున్నతమైన వ్యక్తిత్వము. ఈ వ్యక్తిత్వము ఆయన ఆకారములోను, మేధాశక్తిలోను, హృదయశక్తిలోను, వాక్కులోను సర్వదా ప్రతిబింబితమైనది. ఇంతటి సర్వతోముఖమైన ప్రతిభాశాలి గడచిన కొన్ని శతాబ్దములలో తెలుగుదేశమునందు జన్మించలేదని నిస్సందేహముగాచెప్పవచ్చును.

సత్యనారాయణగారు తమ గురువుగారినిగూర్చి వ్రాసిన ఒక పద్యములో "ఆనాడు నన్నయకు గాని, తిక్కనకుగాని నావంటి శిష్యుడు దొరుకలేదు. ఇది మీకు ప్రత్యేకమైన గౌరవము" అని చెప్పినారు. ఈ మాట అత్యుక్తి కాదు; సత్యోక్తి మాత్రమే, సత్యనారాయణ గారు తమ తొలి కవితలో

నీచే మంజు కషాయ కంఠ కల కంఠీ గీతి పాడించెదన్
నీ చంద్రామృత సేక వాఙ్నదులలో నిండింపింతు కేదారముల్
ప్రాచీ దిగ్వనితాన వోజ్జ్వల దుషః ప్రారంభ రమ్యాంశు, మా
లా చీనాంబర డోలి కావళినినున్ లాలించి యూగించెదన్

అనియు

నీనుడులయందు చిక్కన నెగడజేతు
నీ పలుకులందు జిగి తీపి నిలువ జేతు
నీ వచస్సుధ రక్తిమ నిలువ జేతు
చెలగి భాషాంబుధిని పుడిసిళ్ళ గొనుము

అనియు

ఆశావాణిచే ఒక కవికుమారుని ప్రబోధింపజేసినాడు. ఇది ఆయన నూనూగు మీసాల నూత్న యౌవనమున వ్రాసిన కవిత. సత్యనారాయణగారి సాహిత్యమును పరిశీలించినపుడు ఆనాడు ఆయన కనిన యీ స్వప్నము వారి జీవితములో సత్యముగా పరిణమించినదని స్పష్టమగుచున్నది, భాషాంబుధిని పుడిసిళ్ళ గొన్న మహా కవులు సత్యనారాయణగారు.

సత్యనారాయణగారికి అన్ని గౌరవాలు లభించినవి. మరే రచయితకు ఇటువంటి సత్కారాలు జరుగలేదు. ఆయన రచనలు వేల ప్రతులు అమ్ముడు పోయినవి. సకలాంధ్ర దేశము ఆయనకు బ్రహ్మరథము పట్టినది. ఆయన వెళ్ళని పట్టణము లేదు; పొందని సన్మానము లేదు. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము ఆయనను కళా ప్రపూర్ణుని చేసినది. కేంద్ర ప్రభుత్వము ఆయనను పద్మ భూషణునిగా భూషించినది. రాష్ట్ర కేంద్ర సాహిత్య అకాడమీలు ఆయన రచనలను బహుమానించినవి. జ్ఞానపీఠము ఆయనను సన్మానించినది. ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వము ఆయనను ఆస్థాన కవిగా చేసినది. సమస్త భారతము ఆయనను గుర్తించినది. ప్రాచీన ఆధునిక కవులెవరికిని ఇటువంటి అపూర్వ గౌరవాలు లభించలేదు. సత్యనారాయణ గారు సర్వవిధాల ధన్యజీవి. ఆంధ్రభాష ఉన్నంతకాలము రచయితగా, కవిగా సత్యనారాయణ గారు నిలువగలరని నిస్సందేహముగా చెప్ప వచ్చును.

(విశ్వనాథ సాహిత్య సంచిక కాకతీయ విశ్వవిద్యాలయ ప్రచురణ మే 1978)

స్వర్గీయ చలం

ఈ ఉదయం స్వర్గీయ గుడిపాటి వెంకటచలంగారి నిర్యాణ వార్త సాహితీలోకాన్ని శోక సముద్రంలో ముంచివేసింది. గడచిన కొన్ని దశాబ్దాల తెలుగు సాహిత్యంపైన ఆయన రచనల ప్రభావం అద్వితీయమైనది. చలం రచనలు చదివి రచయితలు అయినవారు ఎంతోమంది-దేశంలో రకరకాల రచయితలు ఉన్నారు. అందులో ప్రతిభావంతులు కూడా అనేకులు. కాని సమాజంపైన, సమాకాలిక సాహిత్యంపైన చెరగని ముద్ర వేసినవారు కొద్ది మంది. ఆ కొద్దిమందిలో చలం స్థానం విశిష్టమైనది. నిజానికి సమాజాన్ని ప్రభావితం చేసిన రచయితలలో వేమన్న వంటివాడు చలం అంటే అతిశయోక్తి కాజాలదు. త్రికరణశుద్ధిగల తెలుగు రచయితలలో చలం మున్నెన్నదగినవాడు.

ఆ రోజులలో రహస్యంగానో, పరోక్షంగానో చలం రచనలను చదువని తెలుగు పాఠకులు లేరని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చును. రచయితగానే కాక వ్యక్తిగా చలం అనేకులను ప్రభావితులను జేసిన సాహిత్య విప్లవకారుడు. సమాజంపైన తిరుగుబాటు చేసిన రచయిత చలం-ఆయన రచనలు అనేకాలు. కథలు, నాటికలు, వ్యాసాలు, మ్యూజింగ్స్, ప్రేమలేఖలు మొదలయిన ఆయన రచనలు అన్నీ తెలుగు పాఠకలోకానికి సుపరిచితాలు.

చలం రచనలలో ఆయన భావాలు, ఆయన వ్యక్తిత్వం ప్రతిబింబిస్తుంది. తెలుగు వచనరచయితలలో చలంది అత్యున్నత స్థానం. ఆయన వచన శైలి శక్తిమంతమైనది. ఆయన అభిప్రాయాలతో ఏకీభవించలేమని ఆ రోజులలో చెప్పిన వారుకూడ ఆయన వచన శైలిని ప్రశంసించినారు; వచనంలో కవిత్వం వ్రాసిన రసహృదయుడు చలం స్వర్గీయ చింతాదీక్షితులవంటి గొప్ప రచయితా, గొప్పవిద్వాంసుడు చలం వచనశైలిని హర్షించిన సత్యము సుప్రసిద్ధము. ఏ విషయాన్నైనా అత్యంత రమణీయంగా హృదయానికి హత్తుకునేటట్లుగా చెప్పడంలో చలంతో సాటిరాగలవారు చాలా కొద్దిమంది, అనుభూతిని మేలుకొలిపి ఆలోచనలను రేకెత్తించగలగొప్ప ప్రతిభావంతుడు చలం అని ఒక

విమర్శకుడుచెప్పిన మాటలు అక్షరాలా సత్యం. అందుకనే చలం సాహిత్యంలో రసస్పృష్టితోపాటు తాత్వికమైన హేతువాద దృష్టి గోచరిస్తుందని ఆ విమర్శకుడు చలం సాహిత్య స్వరూపాన్ని సమీక్షిస్తూ వివరించినాడు.

చలం రచనా రంగంలో అడుగు పెట్టిన రోజులలోని సమాజం ఈనాటి సమాజం కాదు. ప్రతి మార్పుకు ఉలికిపడేవారు అనేకులు, ఆనాడు సమాజంలో ప్రముఖ స్థానంలో ఉండేవారు. వ్యావహారిక భాషకు ఈనాటి గుర్తింపు రాని రోజులవి. భారతదేశానికి స్వాతంత్ర్యంవచ్చి సమసమాజ స్థాపనను గూర్చి స్త్రీలకు సమాన హక్కులను గూర్చి చాలా కొద్దిమంది మాత్రమే ఆలోచించే రోజులవి.

గుడిపాటి వెంకటచలం సమాజపు కట్టుబాట్లను, సంప్రదాయాలను వ్యతిరేకించినాడు. 'ఆచారాలు, వ్యవహారాలు నీచంగా వున్నవి. వానిని సంస్కరించు కొని బాగుపడండి ! కుళ్లును దాచుకొని బాధ పడకండి." అని ప్రజలను బోధిస్తూ కలం పట్టిన సంఘ శ్రేయోభిలాషి. అతని హృదయంలోని ఆవేదన ఎన్నడూ చల్లారనిది. ఆయన సంఘానికి నీతిని గురించిన భావాలు తప్ప నీతి లేదంటాడు. మనము ఆచారాలకు దాసులమై స్వయంగా ఆలోచించే శక్తిని కోల్పోయినామని, మనుష్యులు కావాలని అనుకుంటే సంప్రదాయాలను త్రోసి వేయవలెనని, స్వతంత్రంగా ఆలోచించడం నేర్చుకోవాలని ఆయన ప్రతి వ్యక్తికి సూచించినాడు. లోకాన్ని దిద్దేభారమంతా తనపైన వేసుకున్నట్లే భావించిన వ్యక్తి అతడు. ఆయన రచనలు సాధారణమైనవి కావు. ఆయన వాక్కులలో తీక్ష్ణత ఎక్కువ. ఈ విషయాన్ని గొర్రెపాటి వెంకటసుబ్బయ్య గారు ప్రస్తావిస్తూ నన్నయచెప్పినట్లు "నిండు మనంబు నవ్య నవనీత సమానము, పలుకు దారుణా ఖండల శస్త్రతుల్యము......" విప్రులందు-అని జ్ఞాపకంచేస్తూ చలం అసలైన బ్రాహ్మణుడు అన్నారు.

చలం సంఘంలో స్త్రీలు, శిశువులు అనవసరమైన కట్టుబాట్లకులోనై వికాసము చెందకుండ ఉన్నారని బాధ పడినాడు. 'గడ్డకట్టిన మీ హృదయాలను తెరవండి' అంటూ కలం తీసుకొని వ్రాయడం మొదలు పెట్టగానే ఆయన రచన అశ్లీలమని పత్రికలవారు అచ్చువేయనూ లేదు. పాఠకులు మొదట ఏ కొందరో తప్ప విశేషంగా చదువనూ లేదు. ఆ రోజు సంఘమంతా ఆయనను తూలనాడి వెలివేసినదని చెప్పవచ్చును. ఇంతైనా చలం ధైర్యాన్ని

కోల్పోక నమ్మినదాన్నే నిర్మొహమాటంగా వ్రాస్తూపోయినాడు. ఆయనను ఇతరులు వ్యతిరేకిస్తూ చేసిన ప్రచారం కూడ ఆయన రచనలను చదివేటట్లు చేసింది. ఆయన రచనలు విశేషంగా వెలువడినవి. ఆయన వ్యాసాలను, కథలను, లేఖలను పత్రికలవారు తరువాత పోటీపడి తమ పత్రికలలో వేసుకోవడానికి ముందుకు వచ్చినారు. మొదట ఆయనను దూషించినవారే తరువాత భూషించినారు. ఆయన, భాష భావములోని క్రొత్తపోకడలు చదువరులను ఆకట్టుకొంటవి. ఆయన ఒక గొప్ప గద్యకవి.

చలం ఉద్యోగం చేస్తున్న రోజుల్లో రఘుపతి వెంకటరత్నం నాయుడు గారు, వీరేశలింగంగారు బ్రహ్మ సమాజాన్ని నడుపుతూ ఉండేవారు. ఆ ఉభయుల ప్రభావం చలం పైన ప్రస్ఫుటంగా కనిపిస్తుంది. యువకులు ఎందరో శిష్యులుగా పనిచేస్తూ ఉండిరి. వెంకటచలం తన కుటుంబంతో బ్రహ్మసమాజంలో చేరినాడు. అతని భార్య రంగనాయకమ్మ మాలతీబాయి అని పేరు మార్చుకొని ఇంటింటికిపోయి స్త్రీలకందరికిని బ్రహ్మసమాజ విధులను చక్కగా తెలుపుతూ ఉండేది. నాయుడుగారు సమాజమందిరంలో ఇంగ్లీషులో బోధనచేస్తూ ఉండేవారు. చలం తెలుగులో బోధిస్తూ ఉన్నప్పుడు జనం విశేషంగా వచ్చేవారు. ఆయన చిత్తశుద్ధి ప్రజలను అధికంగా ఆకట్టుకునేది.

'లోకాన్ని సంస్కరించేది ఆచరణ కనుక నిన్ను నీవు మార్చుకో; లోకం సంగతి లోకకర్త చూచుకుంటాడు' అన్న సూక్తిని దృష్టిలో పెట్టుకొని చలం ఆత్మవిమర్శ చేసుకోవడం మొదలు పెట్టినాడు. 'మీరు మీ రచనల ద్వారా చెప్పిన విలువలను మీ నిజజీవితంలో ఆచరించినానని చెప్పగలరా?' అన్న ప్రశ్నకు 'నా రచనల్లో చూపిన ఆదర్శాలను నా చేతనయినంత వరకు నా జీవితంలో అనుష్ఠించాలని యత్నించినాను. నా జీవితంలో అనుష్ఠించిన వాటినే నా రచనల్లో వ్రాసినాను' అన్నాడాయన. మరి ఒకప్పుడు "బాహ్యంగా సాధించ గలిగినాను. కాని, నాలోపల పరివర్తన ఎంత యత్నించినా నాకు తృప్తి కలుగ లేదు" అంటాడు.

చలం నూనూగుమీసాల నూత్నయవ్వనంలోనే రచన ఆరంభించినాడు. వ్రాయాలనే ప్రేరణ నీకు ఎట్లా కలిగిందని అడిగితే—'వ్రాత అనేది నా రాత ఏమో' అన్నాడాయన. ఆయన మొట్టమొదట వ్రాసింది 'శశిరేఖ' ౧౯౨౧ లో.

ఆయనకు అప్పుడు ౨౭ సంవత్సరాల వయస్సు. ఆ నవల అనేకమైన కత్తిరింపులకు లోనై అచ్చైనట్లు చలంగారు బాధతో చెప్పుకున్నారు.

చలం కలం పట్టడానికి కారణం ఇట్లా చెప్పినాడు—'మొదట్లో నాకు సారస్వతంతో సంబంధంలేదు. నేను చూస్తున్న అన్యాయంవల్ల, ఘోరంవల్ల నేను మండిపోయాను. ఆ మంట నాలో ఇమడక కథ అయ్యింది. నేను రచయితను కావాలని ఆశలేదు. నేను వ్రాసిందానికి రస ప్రపంచంలో విలువ ఉందని తెలియదు. మొదటికథ నుంచి నా పాఠకులు బిగ్గరగా ఏడ్పులు ప్రారంభించినారు, ఆ ఏడ్పులే నా ఉత్సాహం. ఆ నెయ్యి నా మంటలో పడి భగ్గుమని ఇంకొక ధ్వని పుట్టించేది.'

తాను యత్నించినది రియాలిటియే కాని రియలిజం కాదని అన్నాడతడు. భాష విషయంలో అతడు వ్రాస్తున్నది వ్యావహారిక భాష అనికూడ అతనికి తెలియదట; చాలా పుస్తకాలు వ్రాసినదాకా తన పుస్తకాలు తెలుగు సాహిత్యమని ఆయన అనుకోలేదట; ప్రతిభావంతులు, లోకజ్ఞులు చెప్పిన మాటలలో అక్షరలక్షలు చేసేవి కొన్ని వుంటవి. కాని చలం ఎన్నో సత్యాలను నైపుణ్యంతో చెప్పగలిగినాడు.

౧౯౫౦ వ సంవత్సరంలో చలంగారు తెలుగు దేశాన్ని వదిలి తిరువణ్ణామలై వెళ్లినారు. అక్కడికి వెళ్లిన తరువాత, వారి లేఖినిలో పూర్వప్రవు ఉధృతం తగ్గంది; కొత్త నేవళాలనూ సంతరించుకొన్నది. తిరువణ్ణామలై నుండియే చలం 'సుధ' — 'మార్తా' — 'వెలుగు రవ్వలు' — 'యశోదా' గీతాలు మున్నగు గ్రంథాలను వ్రాసిరి. ఈ పుస్తకాలనిండా, వారి కవితాత్మ పరిమళించుతూవుంటుంది. సామాన్యులు చూడలేని సొగసులను, సొబగులను, ఆయన దర్శించి, ఆ అందచందాలను మనందరకు పంచిపెట్టినారు. తాను నమ్మినదానిని అమరికలు లేకుండ తన రచనలద్వారా వెల్లడించడం, చెప్పిన దానిని ఆచరించడం—అనే లక్షణాలు గల చాలాతక్కువ మంది రచయితలలో ఒకడై, తెలుగు సాహిత్యచరిత్రలో చిరస్థాయిగా నిలిచిపోయినాడు చలం. ఇంక మనకతడు లేడు—అతని రచనలు తప్ప.

(స్వర్గీయ చలం —— 5-4-1979 నాడు పరలోకగతులైన సందర్భంలో ఆకాశవాణి హైదరాబాదు నుండి చేసిన ప్రసంగం)

స్వర్గీయ సురవరము ప్రతాపరెడ్డి

ఆయన జన్మస్థానం అలంపురం తాలూకాలో "నీరులేని" ఇటికాల పాడు అను నొక చిన్న గ్రామము; ఆయనది మధ్య తరగతి రైతు కుటుంబము; ఆయన గడించినది ఆంగ్ల విద్య; బి. యే. బి. యల్ పట్టములను పొంది న్యాయవాద వృత్తిలో ఆయన అడుగు పెట్టుట కూడ జరిగినది. కాని ఆ వృత్తిలో ఆయన మనస్సు లగ్నము కాలేదు ఆ కాలమున హైద్రాబాదు నగరము నందలి ప్రముఖులతో ఆయనకు గాఢమైన పరిచయము ఏర్పడినది. కావలసినచో ఆ పరిచయము వలన యేదైన ఒక ఉన్నతోద్యోగమును సంపాదించుటకు ఆయనకు సంపూర్ణ అవకాశాలు ఉండెను. కాని ఆ అవకాశాలను ఆయన ఉపయోగించు కొనలేదు.

సొంత వృత్తియైన వ్యవసాయము నందు శ్రద్ధ తీసికొనక, అభ్యసించిన న్యాయవిద్యను వృత్తిగా అవలంబించక, ద్రవ్యార్జన పైన దృష్టిని కేంద్రీకరించక ఉన్నతోద్యోగమునకై ఆశపడక, ఆ కాలమున అర్థముగా లాభప్రదము కాని పత్రికారచనారంగమునందు అడుగుపెట్టి, ఆ సాధనము ద్వారా దేశసేవకు, భాషాసేవకు నడుము కట్టిన త్యాగమూర్తి స్వర్గీయ సురవరము ప్రతాపరెడ్డి. ఆ కాలమున మధ్య తరగతి కుటుంబీకుడు ప్రతికాసంపాదక పదవికి జీవితమును అర్పణచేయుట చాలా సాహసమైన కార్యము. అప్పటి ప్రభుత్వము ప్రాంతీయ భాషలకు ప్రబలవ్యతిరేకి; వాక్స్వాతంత్ర్య, రచనా స్వాతంత్ర్యములను సామ, దాన, భేద, దండోపాయాలతో అణచివేయుట అప్పటి ప్రభుత్వము యొక్క నిర్ణీతవిధానమైయుండెను. తెలుగు పత్రికలను చదువు అలవాటు ఆనాటి ఆంధ్ర విద్యాధికులకు, అంతగా లేకుండెను. ఎటు జూచినను పరిస్థితులు వ్యతిరేకముగనే యున్నప్పటికిని. ఎంత మాత్రము జంకక, అప్పటి వరకే, కొంత స్థిరపడిన న్యాయవాద వృత్తికి స్వస్తిచెప్పి, ఆంధ్రశారదకు సర్వస్వము అర్పించిన విజ్ఞానఖని, మేధావి, ఆంధ్ర నాయక మణి స్వర్గీయ సురవము ప్రతాపరెడ్డి.

హైద్రాబాదు రాష్ట్రమునందలి ఆంధ్రోద్యమముతో ఆయనకు మొదటి నుండి గాఢమైన సంబంధము. మొట్టమొదటి ఆంధ్ర మహాసభకు ఆయనయే అధ్యక్షుడు. ఈ విధముగా హైద్రాబాదులో జరిగిన రాజకీయ, సాంస్కృతిక, సాంఘిక కార్యకలాపాలకు నేతృత్వము వహించి, ఇంచుమించుగా అన్ని ఉద్యమాల మొట్టమొదటి సమావేశాలకు ఆయనయే అధ్యక్షత వహించుట జరిగినది. తెలంగాణ ప్రజలకు ఆయన మీద గల గాఢానురాగమునకు ఇది మంచి నిదర్శనము.

ప్రతాపరెడ్డి గారు మితవాదికాదు; నొప్పించక తా నొవ్వక, వ్యవహరించు స్వభావము ఆయనది కాదు. రాజకీయ, సాంఘిక, సాంస్కృతిక సమస్యలను కూర్చి ఆయనకు తీవ్రమైన అభిప్రాయాలు ఉండెను. ఆ అభిప్రాయాలను తనలో దాచుకొను వారుకూడ ఆయన కాదు తనకు తోచిన అభిప్రాయాలను ధైర్యముగా ప్రకటించుటలో తెలంగాణ నాయకులలో మొట్టమొదట ఆయనను చెప్పి, తరువాత ఇతరులను పేర్కొనవలసి యున్నది. హరిజనులకు ప్రవేశము ఈయని దేవాలయమున ఆయన అడుగు పెట్టలేదు; పర్యటనలో సహచరులైన వారు, అటువంటి దేవాలయములోనికి వెళ్ళినప్పటికిని, ఆయన మాత్రము, దేవాలయములో ప్రవేశించక, వెలుపలనే కూర్చొని యుండిన సంఘటనలు ఆయన జీవితములో కలవు.

తెలంగాణమును ప్రబుద్ధము గావించుటకు గోలకొండ పత్రిక చేసిన ప్రబోధను అమోఘమైనది. ఆ పత్రికలో హైద్రాబాదు రాష్ట్ర వ్యవహారాలను గూర్చి నిర్భయముగా అభిప్రాయాలను ప్రకటించి, ప్రజలపక్షమున పోరాడిన మహనీయుడు ప్రతాపరెడ్డి. అనేక పర్యాయాలు హోంసెక్రటరీ మొదలైన ఉద్యోగుల వద్దనుండి ఎన్నియో హెచ్చరికలు వచ్చినప్పటికిని, ఆయన వానిని లక్ష్యము చేయక, ప్రజల అభిప్రాయాలకు ప్రాతినిధ్యము వహించుచునే యుండిరి. హైద్రాబాదు రాజకీయసమస్యలను గూర్చి ఆయన వ్రాసిన సంపాదకీయాలు తెలుగు వాఙ్మయమున శాశ్వతముగా నుండదగినవి. సంపాదకీయాలను ప్రభుత్వము నిషేధించినప్పుడు, ఆ సంపాదకీయాలకు బదులుగా ప్రపంచ సాహిత్యమునుండి, వాక్స్వాతంత్ర్య రచనా స్వాతంత్ర్యాది ప్రాథమిక స్వత్వములను బలపరచుసూక్తులను సేకరించి వానిని ప్రకటించినప్పుడు అప్పటి ప్రభుత్వముకు సంపాదకీయాల కన్న ఆ సూక్తులే పదునైన బల్లెములైనవి.

తీవ్ర రాజకీయభిప్రాయాలు కలిగియున్న శ్రీ ప్రతాపరెడ్డిగారు, రాజకీయ చదరంగాలలో ప్రవీణులు కాకపోయినందువలన, కుట్రలుచేయు స్వభావము లేకపోయినందు వలన, యథార్థవాదియైనందు వలన. ప్రత్యక్ష రాజకీయాలలో ఇముడ లేక, విద్యా వైజ్ఞానిక రంగాలకే. యావజ్జీవితమును అంకితము గావించిరి. ప్రతాపరెడ్డిగారి స్వభావములోని ఈ లోటు వలననే తరువాత ఆయన శాసనసభ్యులైనప్పటికిని, అన్ని విధాల యోగ్యత కలిగి యున్నప్పటికిని, మంత్రిపదవి వంటి పదవులేమియును ఆయనకు లభ్యము కాలేదు.

పెద్దలైన వారిలో కొందరికి యువకులను ప్రోత్సహించు స్వభావము ఉండదు. తమ పదవి కొరకు, యువకులను, కార్యకర్తలను బలిచేయు పెద్దలు మన వారిలో కనపడుచున్నారు. ప్రతాపరెడ్డిగారు ఈ శ్రేణిలో చేరువారు కారు. ప్రతిభ యెక్కడ నున్నప్పటికిని దానిని ప్రోత్సహించి, పెంపొంద జేయు స్వభావము ప్రతాపరెడ్డిగారిది; తెలంగాణమున యువరచయితలకు, యువనాయకులకు ఆయన ప్రోత్సాహసహకారములు లభించిచవి. ఈ విషయమున ప్రతాపరెడ్డిగారిని సర్వవిధముల స్వర్గీయ కొమఱ్ఱాజు వేంకట లక్ష్మణరావు గారితో పోల్చవచ్చును.

ప్రతాపరెడ్డిగారి తెలుగు శైలి మిక్కలి శక్తిమంతమైనది. అవసరమైన ప్పుడు, వాడి ములుకుల కన్న పదునైన శబ్దజాలమును వారుపయోగించెడివారు. శైలినిబట్టి వారి వ్రాతను పోల్చుకొనుట తెలంగాణములో పెద్దలందరికిని బాగుగ తెలిసిన రహస్యము. ఆంగ్ల విద్యాధికులైన ప్రతాపరెడ్డిగారు, సంస్కృతాంధ్రములందు, ఉర్దూ, ఫార్సీ భాషలయందు కూలంకషమైన పాండిత్యమును స్వయంకృషిచేత సంపాదించిరి. కళాశాలలోనే కాక సంస్కృత భాషను, ప్రాచీన పద్ధతిని, గురువులవద్ద తాము అభ్యసించినట్లు ప్రతాపరెడ్డి పలుమారు ఉద్ఘాటించి, ఇతరులకు కూడ ఆ మార్గమునే సూచించెడివారు.

ప్రతాపరెడ్డిగారి కలము వివిధ వాఙ్మయ వీధులలో స్వైరవిహారము గావించినది. వారు మంచి కవిత్వము వ్రాసిరి; ఉత్తమ వచన వాఙ్మయమును సృష్టించినారు. మనోహరమైన కథానికలు రచించినారు; చక్కని నాటక ములను వ్రాసినారు. వారి సారస్వత ప్రజ్ఞ సర్వతోముఖమైనది. చరిత్ర పరిశోధన వారికి అభిమానమైన విషయము. నిరంతర గ్రంథావలోకనము

వారికి ప్రేమాస్పదమైన కార్యక్రమము. ఎంతటి ఉద్గ్రంథమునైనను, అతి వేగముగ పఠించి, అందలి సంగతులను, అవలీలగా అవగాహన చేసికొనుట ఆయనకు నల్లేరుపై బండినడక.

ప్రతాపరెడ్డిగారు కొన్ని వేల పేజీల వాఙ్మయమును వ్రాసి పెట్టినారు ఇందులో ముద్రితములు, అముద్రితములు రెండును కలవు. చరిత్ర పరిశోధన యందు అత్యంత అభిమానము కలిగిన ప్రతాపరెడ్డిగారు ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్రను వ్రాసి ఆంధ్రదేశానికి,ఆంధ్రభాషకు మహోపకారము గావించి, తెలుగు సరస్వతిని అమూల్యాభరణములతో అలంకరించిరి. కేంద్రసాహిత్య అకాడమీ వారు, ఈ పుస్తకమును మనకు స్వాతంత్ర్యము వచ్చిన తరువాత ప్రకటితమైన ఆంధ్ర గ్రంథాలలో ఉత్తమమైన పుస్తకముగా నిర్ణయించి వారి కుటుంబానికి అయిదువేల రూపాయలు బహుమతిని యిచ్చిరి. అయితే ఈ బహుమతి ప్రకటన వారి జీవిత కాలములో జరుగనందువలన వారి ఆప్తుల ఆనందములో ఆవేదన మిళితమైనది.

ప్రతాపరెడ్డిగారు లోకమునే తమ కుటుంబముగా భావించుకొనిన పరార్థ జీవులు స్వార్థము కొరకు వారు తమవిజ్ఞానమును గాని, పలుకుబడిని గాని ఉపయోగించుకొన లేదు. అహోరాత్రములు వారికొక్కటే చింత. అదియే ఆంధ్రభాష అభ్యుదయము; ఆంధ్రసంస్కృతి వికాసము; ఆంధ్రదేశము అభివృద్ధి; ఆంధ్రమహాజనుల ఐకమత్యము అభ్యున్నతి.

విశాలాంధ్రోద్యమమును ప్రతాపరెడ్డిగారు ఆశీర్వదించి బలపరచిరి. పోలీసుచర్య తరువాత విశాలాంధ్రోద్యమ వ్యాప్తికొరకు తెలంగాణమున కృషి చేయుటకు ఏర్పాటు చేయబడిన కార్యకర్తల మొట్టమొదటి సమావేశానికి ప్రతాపరెడ్డిగారు సమావేశ కర్తలలో నొకరైయుండిరి. విశాలాంధ్ర మహాసభకు ఉపాధ్యక్షులుగా వారు పనిజేసి, నేటి మహాంధ్రనిర్మాణమునకు వైతాళికులైనారు.

ప్రతాపరెడ్డిగారు మితభాషి. అయితే ఆ మితభాషణము గాఢ పరిచయము ఏర్పడనంత వరకే. ఒక్కమారు ఆప్తత యేర్పడినచో, హృదయము విప్పి, ఎంతకాలమైనను సంభాషించి, విజ్ఞానపు విరుల నిచ్చెడి వారు ప్రతాపరెడ్డిగారు. ఆయన మనస్సు నవ్యనవనీత సమానము; పలుకు

మాత్రము అప్పుడప్పుడు దారుణాఖండలశస్త్రతుల్యముగా నుండెడిది. ఇష్టము లేని పని దేవుడు వచ్చి బలవంతపెట్టినను ఆయన చేయు వారు కారు. అది ఆయన విశిష్టత.

రాజకీయాలతో తన ప్రజాహిత జీవితమును ప్రారంభించిన ప్రతాప రెడ్డి గారు, ఆ రాజకీయాలను మధ్యలోనే వదలి, విజ్ఞానజగతి యందే నిరంతర నివాసము కల్పించు కొనిరి. బహు భాషా విశారదులైన ప్రతాపరెడ్డి తెలంగాణములోనే కాక యావదాంధ్రమునందును దేదీప్యముగా వెలిగిన భాషా జ్యోతి; సంచార గ్రంథాలయము; సంభాషించు విజ్ఞానకోశము. ఏ విషయమును గూర్చి తెలుసుకొనదలచినప్పటికిని, ప్రతాపరెడ్డిగారితో సంభాషించినచో, కావలసినంత సామగ్రి లభించి పుస్తకపఠనము ప్రయాస తప్పి పోయెడిది.

హైద్రాబాదు రాష్ట్రము నందలి అనేక పెంపు సొంపులకు ప్రతాపరెడ్డి గారు ముఖ్య కారకులు. గోలకొండ పత్రిక, రెడ్డి విద్యార్థి వసతి గృహము, ఆంధ్ర మహాసభ, విశాలాంధ్రోద్యమము, లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి, ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, విజ్ఞానవర్ధినీపరిషత్తు, కృష్ణదేవరాయల గ్రంథాలయము మొదలైన అనేక సంస్థలతో గాఢ సంబంధము కలిగియుండి, వాని అభివృద్ధికి, వికాసమునకు వారు ఎంతయో తోడ్పడి యుండిరి.

ఈనాటి మహాంధ్ర నిర్మాతలలో ప్రతాపరెడ్డిగారికి ప్రముఖ స్థానము కలదు.

(రేడియో ప్రసంగము)

Blank Page

జానపదులు

Blank Page

ఆంధ్రదేశములోని రైతు సాంస్కృతిక జీవనము

ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని పల్లెపట్టులు అందాల దీవులు. భారతావనిలోని అన్ని ప్రాంతాల వలెనే తెలుగుసీమ జనాభాలోని మిక్కిలి యెక్కువ భాగము గ్రామ ప్రాంతాలలో నివసిస్తున్నది. ఈ పల్లెటూరి ప్రజలలో నూటికి తొంబది వంతులకు పైగా ప్రత్యక్షముగనో, పరోక్షముగనో వ్యవసాయము మీద ఆధార పడివున్నారు. అందుచేత తెలుగు సీమకు రైతు ఆయువు పట్టని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చును.

తెలుగుదేశములోని రైతుజీవితము విశిష్టమైనది. సంవత్సరం పొడుగునా, పన్నెండు నెలలు, మూడునూర్ల అరువది రోజులు, రైతు గడియారమువలె పనిచేస్తుంటాడు. ప్రొద్దున మేల్కొన్నప్పటి నుంచి రాత్రి నిద్రపోయేవరకు రైతు కార్యక్రమము నిర్ణీతమై వుంటుంది. ఈ విధముగా క్రమశిక్షణతో కష్టపడి పనిజేసే రైతు జీవితంలోకి కొంచెం తొంగిచూస్తే అందులో కళాసౌందర్యానికి ఆటపట్టయిన ఘట్టాలు గోచరం కాగలవు. ఈ ఘట్టాలు రైతు సాంస్కృతిక జీవితానికి ప్రతిబింబాలు. మతము, కళ, రెండూ రైతు సాంస్కృతిక జీవితానికి ప్రధాన ప్రాతిపదికలు.

రైతు జీవితము శుష్కమైనదికాదు; అది రసహీనముకాదు; హృదయాన్ని కదలించే సంఘటనలు, మనస్సును ఆకర్షించే దృశ్యాలు, ఆధునిక నాగరికతచేత కలుషితము కాని ఉదాత్త భారతీయ సంస్కృతి రైతు జీవితములో అడుగడుగునా చూడవచ్చును. నూటికి పన్నెండు కన్న మించని అక్షరాస్యులు మాత్రమేవున్న మన దేశములో రైతులు వ్రాయను, చదువను, నేర్చినవారు కాదని ప్రత్యేకముగా చెప్పవలసిన పనిలేదు. కాని ఏ ఊరికైనా వెళ్లి కొందరు రైతులతో సంభాషిస్తే, మన భారతీయ పురాణాలను గూర్చి రైతులకు తగినంత విజ్ఞానము ఉన్నట్లు స్పష్టంగా గ్రహించవచ్చును. రామాయణ భారతాలు రైతుకు బాగా పరిచితమైనవి; శ్రుతపాండిత్య ఫలితమైన విజ్ఞానము

రైతుకు తగినంత ఉన్నది. పశువుల వ్యాధులకు చికిత్స రైతు విజ్ఞానములో ఒక ముఖ్యమైన భాగము పాముకాటుకు, తేలుకుట్టుకు, చేయవలసిన చికిత్సలో రైతు మంచి నేర్పరి.

మన రైతు విజ్ఞానములో; సంస్కృతిలో ఒక ముఖ్య భాగము పరంపరాగతముగా ఆతనికి సంక్రమించినటువంటిది. తరతరాలనుండి వచ్చిన సంప్రదాయాల, ఆచారాల ప్రభావము, తాతముత్తాతల నుండి, అమ్మమ్మ నాయనమ్మల నుండి నేర్చుకొనిన సంగతులు తెలుగు సీమలోని రైతు సాంస్కృతిక జీవితానికి ప్రత్యేకతలు. మనదేశములో మొట్టమొదటిసారి 1952 సంవత్సరంలో వయోజన వోటింగ్ పద్ధతిపైన జరిగిన సాధారణ ఎన్నికలను జూచి, పాశ్చాత్యదేశాలలో కొందరు, "ఇంత పెద్ద దేశములో, ఇన్నికోట్ల సంఖ్యలో మొట్టమొదటిసారి ప్రజలు వోటు చేసినప్పటికినీ, ఏ విధమైన రక్తపాతము జరుగలేదే" యని ఆశ్చర్యపడిన వారికి సమాధానము చెపుతూ, శ్రీ సి. పి. రామస్వామి అయ్యర్ గారు "ఇది మాదేశములోని పల్లెపట్టులయందు నివసిస్తున్న రైతు జీవితపు ఉదాత్త సంస్కృతికి నిదర్శన" మని చెప్పిఉండిరి. మంచి చెడ్డల విచక్షణలో నేర్పు, ఓర్పు, పరమతసహనము, రైతుకు ఉగ్గుపాలతో అలవడినటువంటి మంచి గుణాలు. ఈ సద్గుణాలే రైతు సాంస్కృతిక జీవితానికి శోభను చేకూరుస్తున్నవి.

రైతు సాంస్కృతిక జీవితములో మతానికి ప్రత్యేక ప్రాధాన్యము ఉన్నది. మన రైతులో మత విశ్వాసము ప్రగాఢంగా కనుపిస్తుంటుంది. దైవభక్తి, పాపభీతి, రైతులో మిక్కుటము. రైతు ఇంటిలో యే శుభకార్యము జరిగినా ఇల వేలుపు పూజతో అది ప్రారంభము కావలసి వుంటుంది.మత విశ్వాసము రైతు నిత్య జీవితములో అడుగడుగునా గోచరిస్తుంటుంది. కట్టూ, బొట్టూ, జుట్టూ మూడూ రైతుకు అనివార్యమైన బాహ్యాలక్షణాలు. పంచాంగములో రైతుకు పరిపూర్ణమైన నమ్మకము ఉన్నది. కొత్తబట్టలు కట్టుకొనడానికి మంచి దినము కావాలె, ప్రయాణానికి మంచిరోజు కావాలె; క్షౌరానికి మంచిదినము కావలె. దుర్ముహూర్తమూ, వర్జ్యమూ రైతు బాగా పాటించే సంప్రదాయాలు. ఈ సందర్భాలలో రైతు మంచిపనిని చేయడానికి ఇష్టపడడు, పున్నమ అమావాస్యలు, గ్రహణాలు, రైతుకు సుపరిచితమైన సందర్భాలు.

సాంస్కృతిక జీవితములో గమనించదగిన విశేషాలలో వేషభాషలు ప్రధానమైనవి. మన పల్లెటూరి రైతు వేషభాషలలో ప్రత్యేకత ఉంటుంది.

పల్లెటూరి సామెతలు, లోకోక్తులు, మనకు తెలియని చక్కని తెలుగు మాటలు ఎన్నింటినో రైతు సంభాషణలో మనము బాగా పోల్చుకోవచ్చును. తెలుగు దేశములోని రైతును పలుచుకోగానే, అతని కోరమీసాలు మన యెదుట ప్రత్యక్షమౌతవి; అతని దండకడియాలు మనకు కనుపిస్తవి; అతని చెవుల పోగులు, వ్రేలి ఉంగరాలు మన కండ్లముందు గోచరిస్తవి; అతని తలపాగా మనకు జ్ఞప్తికి వస్తుంది. ఆ తలపాగా చుట్టేపద్ధతిలో రైతు చూపించిన నేర్పు మనము చక్కగా పరిశీలించ వచ్చును. రైతు కట్టేధోవతులు, ఆ ధోవతుల అంచులు, రంగులు, రైతు అభిరుచికి మంచి నిదర్శనాలు.

కోడికూత, రైతును ప్రొద్దున్నే మేలుకొలిపే అలారం గడియారం, కోడి, కుంపటి ఈ రెండూ రైతుల యిండ్లలో మనకు ప్రత్యేకంగా కనపడుతుంటవి. కోడికూతతో లేచే రైతు ప్రతిరోజు తన దైనందిన కార్యక్రమాన్ని సక్రమంగా నిర్వహించుకుంటాడు. సోమరితనము అనే మాట రైతు నిఘంటువులో లేదు. వాతావరణాన్ని బాగా గమనించి, కాలమూ, సమయమూ నిర్ణయించుకొని తన పనులు నెరవేర్చుకోవడం రైతుకు అలవాటు. ఇందుకు కార్తులు రైతుకు మార్గదర్శకంగా వుంటవి. రోహిణీ కార్తెలో వర్షాలుపడి చెరువులు నిండితే, అది ఆ సంవత్సరము రైతు అదృష్టానికి మంచి సూచన. తరువాత ప్రతి కార్తెను గమనిస్తూవుండే రైతు ఏ కార్తెలో దుక్కి దున్న వలెనో, ఏ కార్తెలో విత్తనాలు వేయవలెనో, ఏ కార్తెలో నారుపోయవలెనో, వరికి ఏ కార్తె అనుకూలమో, మొక్క జొన్నకు ఏ కార్తె మంచిదో తెలుసుకొని వ్యవసాయ కార్యకలాపాలు దిద్దుకొనడంలో మంచి ప్రవీణుడు. ఈ ప్రావీణ్యమే రైతు వ్యవసాయములో సాధించగల విజయానికి ముఖ్య కారణము. వ్యవసాయన్ని కళగా, శాస్త్రంగా ఆరాధించే రైతు దేశ శ్రేయస్సుకు వెన్నెముక.

తెలుగు సీమలో దేవాలయములేని ఊరులేదు. హనుమదాలయము శివాలయము, రామాలయము మొదలైన దేవాలయాలు రైతు సాంస్కృతిక జీవితానికి మార్గదర్శకాలు. ఈ దేవాలయాల నిర్వహణకు రైతు ముఖ్య పోషకుడు. పంటలు పండిన తరువాత కళ్ళముమీదనే తన వంతుభాగమును రైతు దేవాలయానికి సమర్పించడము, గ్రామీణజీవనముతో పరిచయము ఉన్న వారందరికీ తెలిసిన సంగతే. ప్రతి రైతు కుటుంబానికి ఒక ఇలవేలుపు అని

వార్యంగా ఉండడం ప్రతి వారికి తెలిసిన సత్యమే. ఈ ఇలవేలుపుకు ముడుపులు, మ్రొక్కుబడులు చెల్లించడం తరుచుగా జరుగుతుంటుంది. పౌరాణిక దేవతలతో పాటు శాక్తేయమైన దేవతలను గూడ ఆరాధించడం రైతు జీవితంలో మనకు కనుపిస్తుంది. ఈ దేవతలకు కోళ్ళను, గొర్రెలను బలియీయడం. కనకదుర్గ, కాళి, ఎల్లమ్మ, మరిడమ్మ మొదలైన పేళ్ళతో, ఈ శక్తిపూజ చేయడం పల్లెటూళ్లలోని రైతులకు పరిపాటి. ప్రతిసంవత్సరము ఈ దేవాలయాల ఉత్సవాలు, దేవతల జాతరలు జరుగుతుంటవి. వీటన్నిటికి రైతు సహాయము, ప్రోత్సాహము, పూర్తిగా లభిస్తవి. తెలుగు సీమలో కొన్ని జాతరలు చాలా ప్రసిద్ధమైనవి. కొత్తకొండ, కొరివి, అయ్యనవోలు, మొదలైన చోట్లలో ప్రతి సంవత్సరము జరిగే జాతరలకు రైతు బండికట్టుకొని, ఆ బండిని, చక్కగా అలంకరించుకొని కుటుంబముతోపాటు తీర్థము పోవడం జరుగుతూ ఉంటుంది.

రైతుకు పండుగలను చేసుకోవడంలో చాల ప్రీతి. కొన్ని పండుగలు ప్రత్యేకంగా రైతుకు సంబంధించినవే. ఏరువాకపున్నమ ఇందులో మొట్ట మొదలు చెప్పదగింది. ఈ పండుగనాడు రైతులు ఎడ్లను పూజిస్తారు. ఆనాడు ఎద్దులను కట్టివేసే కొట్టాన్ని అలికి, శుభ్రపరచి, ఎద్దులను కడిగి, కొమ్ములకు రంగులువేసి, ఒంటిమీద చిత్ర విచిత్రమైన ముద్రలువేసి, గజ్జెలు, గంటలుకట్టి, కనులపండువుగా అలంకరించి ఊరేగుట ముఖ్య కార్యక్రమము. ఉగాదినాడు రైతులు సాయంకాలము దేవాలయములో సమావేశమై, ఆ సంవత్సరము కాలమానపరిస్థితులను, తమ అదృష్టాలను తెలుసుకోవడం జరుగును. దసరానాడు జమ్మిని తీసికొనుటకు వెళ్లే రైతుల సమూహము, ఈ సందర్భములో మనకు కనుపిస్తుండే మరొక దృశ్యము. శ్రీరామ నవమినాడు బండ్లు కట్టుకొని ఊరేగుట కూడ ఇటువంటి దృశ్యమే. దీపావళి మొదలైన పండుగలను రైతులు అత్యంత ఉత్సాహముతో జరుపుకుంటారు. సంక్రాంతి అచ్చంగా రైతుల పండుగే. సంక్రాంతి పండుగ సమయాన పల్లెటూళ్ళ సౌందర్యము ప్రత్యేకంగా చూడదగింది. పందిచేలతో, బంతి పూలతో, దోసపండ్లతో శోభించే ప్రకృతిమధ్య అప్పటివరకే పంట చాలమట్టుకు చేతికి అందిన రైతు తన కుటుంబముతో పాటు సంతోషముతో, సంతృప్తితో ఉంటాడు.

రైతులకు ప్రత్యేకమైన వినోదాలు ఉన్నవి. తోలుబొమ్మలాటలు, వీధినాటకాలు, ఈ వినోదాలలో చాల ముఖ్యమైనవి. తీరిక దినాలలో రాత్రంతా తోలుబొమ్మలాటలను చూస్తూ ఆనందించే రైతులు ఈ ఆటగాళ్ళను చాలకాలము నుండి పోషిస్తూ వచ్చినారు. ఇదే విధంగా తీరిక సమయాలలో పగటిపూట కథలు చెప్పించుకొని, విని ఆనందించడం సుప్రసిద్ధమైనసంగతి. ఈ కథల్లో బాలనాగమ్మ, బొబ్బిలికథ మొదలైనవి పేర్కొనదగినవి. పురాణ కాలక్షేపాలకు హాజరు కావడం రైతుల సరదాలలో ఒకటి. వర్షాలు సకాలంలో పడకపోతే, విరాటపర్వము పురాణము చెప్పిస్తే, వానలు కురియ గలవని రైతు విశ్వాసము. ఈ విధంగా విరాటపర్వము పురాణం చెప్పించడం పల్లెటూళ్లలో జరుగుతుంటుంది. సంక్రాంతి పండుగ సమయాలలో కోడి పందెములు తెలుగు దేశములో సుప్రసిద్ధమైనవి ఈ మధ్య ఈ కోడిపందెములు వేయు ఆచారము కొంత అంతరించినట్లు కనపడుతున్నది.

రైతుకు ప్రత్యేకమైన వినోదాలు, విలాసాలతోపాటు, ఆటలు పాటలు కూడా ఎన్నోవున్నవి. పులిజూదము పల్లెటూళ్ళలోని రైతు కుటుంబాలు మక్కువతో ఆడించే ఆట. పావికల ఆట చదరంగము, పచ్చీసు మొదలైన ఆటలు కూడ రైతుకు ప్రియమైనవి. హాయిగా పాడుకోవడం రైతు మనస్సుకు ఉల్లాసము కలిగించే మధురసన్ని వేశము. సాయంకాలము పూట పశువులను తోలుకొని ఇంటికి వెళ్ళే సందర్భాలలో పాటలు పాడుకునే రైతులు మనకు పల్లెటూళ్ళలో కనుపిస్తారు. వడిగలఎద్దులు కట్టుకొని బండిని వేగముగా తోలుకొని పోయేటప్పుడు, ఆనందములో పాడుకునే రైతులు మనకు పల్లెటూళ్ళలో కనుపించుతారు. సుందరులైన ప్రేయసులను జూచినప్పుడు, హృదయము ఉప్పొంగగా, ప్రేమగీతాలు ఆలపించే రసికులు మనకు రైతుల్లో కనుపిస్తారు. మంచె మీద గూర్చుండి వడిసెలను రువ్వుతూ పాటపాడే ఆర్ద్ర హృదయులను మనము రైతుల్లో చూడవచ్చును కోతల సమయాలలో, కలుపుదీసే సమయాలలో, పొలాలలో వినిపించే రాగాలు, రైతుకు గానము మీదగల అభిమానానికి తార్కాణములు

ఈ విధంగా తెలుగు సీమలోని రైతు జీవితాన్ని పరిశీలించి నప్పుడు అందులో ఒక ప్రత్యేకమైన సంస్కృతివైభవము మనకు గోచరిస్తుంది. ఈ సంస్కృతి బహుముఖమైనది. ఈ సంస్కృతిలో విజ్ఞానము, వినోదము. రెండూ సమ్మిళితమై ఉన్నవి. చెమటోడ్చి, కష్టపడి పనిజేసి, దేశ సంపదను అభివృద్ధి చేయడానికి కృషిజేసే రైతు కుటుంబాల కష్టసుఖాలు. ఒడుదొడుకులు, ఆర్థిక సామాజిక జీవనము ఈ సంస్కృతిలో మనకు కనుపించుతవి.

(రేడియో ప్రసంగము - 1959)

గ్రామాలలోని వేడుకలు; క్రీడా వినోదాలు

గౌతమీ కృష్ణ వేణులకు ఆవాసమై పాడిపంటలకు నిలయమైన తెలుగు సీమలోని పల్లెపట్టులలో కళాసౌందర్యము అడుగడుగున గోచరిస్తున్నది. తెలుగువారి భాష యెంత మధురమైనదో, వారి సామాజిక జీవనమంత సుందర మైనదని చెప్పితే అతిశయోక్తి అవంతయునుగాదు. భారత దేశమంతటిలో నున్నట్లే తెలుగుసీమలో గూడ నూటికి తొంబదిపాళ్ల జనులు పల్లెటూళ్ళలో తరతరాల నుండి వ్యాప్తిలోనున్న వేడుకలు, క్రీడావినోదాలు ఎన్నియో కలవు. ఈ క్రీడావినోదాలలో తెలుగువారి సుకుమార అభిరుచి ప్రతిబిం బిస్తున్నది.

స్త్రీలకు, పురుషులకు, బాల బాలికలకు ప్రత్యేకంగా కొన్ని వినోదాలు, ఆటపాటలు వున్నవి. వీనితోపాటు స్త్రీ పురుషులకు సమానముగా ఆదరణీయము లైన వినోదాలు క్రీడలు కూడ కొన్ని కలవు. ఈ క్రీడలలోను, ఈ వినోదాలలోను తెలుగు ప్రజల స్వభావ గుణమైన సౌందర్యరక్తి మనకు స్పష్టంగా కనుపిస్తుంది. ఇందులో కొన్ని విశ్రాంతి సమయాలలో ఆటవిడుపు కొరకు ఉద్దేశించిన క్రీడావినోదాలు; మరికొన్ని పండుగపబ్బాలలో సర్వజనులు సమానముగా ప్రోత్సహించి, ఆనందిచే వినోదాలు; ఇంకొక కొన్ని పెండ్లిండ్లు మొదలైన శుభకార్యాల సందర్భాలలో నిర్వహించే వేడుకలు కొన్ని క్రీడలు, వినోదాలు శ్రీమంతులకు మాత్రమే అందు బాటులో నుండునవి. వేరొక కొన్ని కొన్ని క్రీడలు సార్వజనికమైనవి; అన్ని తరగతుల ప్రజలకు అందుబాటులో నుండునవి. ఈ విధంగా జనుల ఆర్థికస్థితిని అనుసరించి, వయస్సును అనుస రించి, విజ్ఞానమును అనుసరించి, మనోరంజకము గావించు క్రీడలు, తెలుగు సీమలో పుష్కలంగా వున్నవి.

ఈ వినోదాలలోను, వేడుకలలోను, పాటలను, మొట్టమొదలు పేర్కొన వలసి వుంటుంది. పొలములో కలువుదీసే పడుచులు, ఎద్దులను గాసే బాలకులు, సంపన్నుల యిండ్లలో కావలసినంత తీరికవున్న స్త్రీలు, బాలికలు, ఈ పాటలను పాడుతూ వుంటారు. పూర్వకాలంలో తుమ్మెదపదాలు, పర్వత

పదాలు, శంకరపదాలు, నివాళిపదాలు మనదేశములో అధికవ్యాప్తిలో ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది. కాని యీనాడు ఈ పాటలు ఇంచుమించుగా నశించినవనే చెప్పవలసి వున్నది. సేద్యముచేస్తూ కూలీలుపాడే జాజరపాటలు ఈనాటికిని కొన్ని ప్రాంతాలలో విశేష వ్యాప్తిలో వున్నవి. హైద్రాబాదు నగరానికి నూరుమైళ్ళలోనున్న వరంగల్ జిల్లా మానుకోట తాలూకాలో ఈ పాటలను రైతు యువకులు మక్కువతో ఈనాటికీ పాడుకుంటున్నారు. ప్రత్యేకంగా స్త్రీలు పాడుకొనే పాటలు గూడ యెన్నో వున్నవి. ఇందులో పెండ్లి పాటలు, కూతురుని అత్తమామలకు అప్పగించే సందర్భంలో పాడే అప్పగింతపాటలు, మంగళహారతులు, ముఖ్యంగా పేర్కొనదగియున్నవి. తెల్లవారకముందే లేచి, మేలుకొలుపులు ఆలపించే అలవాటు, ఈనాటికిని మన పల్లెటూళ్లలోని పూర్వ పద్ధతి కుటుంబాలలో కనుపిస్తున్నది. పసిపిల్లలను ఉయ్యాలలో నిద్రబుచ్చుట కొరకు పాడే జోలపాటలను, మనదేశంలో వినని వారు ఉండరని చెప్పవచ్చును. ఈ విధంగా వివిధములైన పాటలు, వివిధ సందర్భాలల్లో మన పల్లెటూళ్లలో వీనులకు విందు చేస్తుంటవి.

ఆటలకూ పాటలకూ వీడరాని చుట్టరికమున్నది. తెలుగు పల్లెలలో రకరకాలైన ఆటలను మనము చూడవచ్చును. ఈ ఆటలు, మనస్సుకు ఉల్లాసము కలిగించే వేడుకలు. ఇందులో సమస్త జనులను ఆకర్షించే తోలు బొమ్మలాట సుప్రసిద్ధమైనది. ఈ తోలుబొమ్మలాట తెలుగువారి ప్రత్యేకత. వారు అనేక సంవత్సరాలనుండి ఉపాసించిన కళ. ఒక సన్ననిబట్టను తెరగాగట్టి ఆ తెర వెనుక పెద్ద దివిటీలు వెలిగింతురు. తెరవెనుక తోలుబొమ్మలకాళ్ళకూ, చేతులకూ, దారాలు గట్టి బొమ్మలను నిలబెట్టి దారాలను లాగుతూ దివిటీల వెలుగులో వానిని ఆడింతురు. ఈ ఆటను ఆడించే నిపుణులైనవారు కొందరు, మన పల్లెటూళ్ళతో తిరుగుతూ వుంటారు ఈ తోలుబొమ్మలాటలు ఎక్కువగా రామాయణ భారత కథలకు సంబంధించినవి. నిజానికి రామాయణమూ, భారతమూ, మన దేశీయులలో ప్రతి రక్తకణమునందును జీర్ణించిన కథలు. ఈ తోలుబొమ్మలాటలు ఉపయోగించే హాస్యము అప్పుడప్పుడు కొంత హద్దుమీరుతూ, కొంత అసభ్యంగా వుండే ఘట్టాలు గూడ మనకు కనిపించును.

ఈ తోలుబొమ్మలాట వలెనే బహుళ ప్రచారము పొందినవి యక్షగానాలు అనే వీధినాటకాలు. ఈ నాటకాలను ఆడేవారిని జక్కులు అని పిలుస్తుంటారు.

భాగవతములోని కృష్ణలీలలు మొదలైన వానిని ఆడేవారిని భాగోతులని గూడ పిలుస్తుంటారు. కొన్ని సంవత్సరాల క్రిందటి వరకు మన పల్లెటూళ్లలో ఈ భాగోతుల ఆటలు విరివిగా జరుగుతూ వుండేవి. ఎన్నోనూర్ల సంవత్సరాల నించి యక్షగానాలు, తోలుబొమ్మలాటలతోపాటు, భాగోతాలు మన పల్లెటూళ్ల ప్రజనను రంజింపజేస్తున్న వినోదాలు, వేడుకలు. ఇవన్నీ తెలుగువారి కళాభిరుచికి మంచి నిదర్శనాలు. భజనమండలులను స్థాపించి, వారాని కొకసారి (ప శనివారమునాటి సాయంత్రమో) ప్రజలొక చోట సమావేశమై భజనలు గావించుట మన పల్లెటూళ్లలోని వినోదాలలో ఒక ప్రత్యేకమైన వినోదము. ఇతరులు ఆడుతుండగా చూచి వినోదించే ఆటపాటలలో చేరే వినోదాలు బొబ్బిలి కథ, బాలనాగమ్మ కథ మొదలైనవి. ఈ కథలను చెప్పేవారు గంటలతరబడి, ఒక్కొక్కొసారి ప్రొద్దంతా, పల్లెటూరి ప్రజలను ఆకర్షించి, వినోదింపజేస్తుంటారు. కాని ఈ నాటి మారిన పరిస్థితులలో వీటికన్నింటికీ వ్యాప్తి తగ్గిపోతున్నది. ఈ కథలను జెప్పేవారి నేర్పు చాలగొప్పది; వినేవారి రక్తము ఉడుకెత్తునట్లుగా వీరగాథలను వీరు చెప్పుచుందురు.

స్వయంగా పాల్గొని ఆనందించే ఆటలు పాటలు, మన పల్లెటూళ్ళలో చాలా కనుపిస్తున్నవి. రంకురాట్నము. ఈ విధమైన వేడుకలలో ఒకటి. జనులు ఈ రంకురాట్నము ఎక్కిగిర్రున తిరుగుట అందరికి బాగా తెలిసిన వినోదమే. హైద్రాబాదునగరంలో ప్రతి సంవత్సరము జరిగే అఖిల భారత ప్రదర్శనపు ఆవరణలోపల ఈ వినోదాన్ని చూడవచ్చును మన పల్లెటూళ్ళకు ప్రత్యేకమైనది. గిల్లిదండ అనే ఆట. ఈ ఆట చాలా పురాతనమైనది. తెలంగాణపు పల్లెటూళ్ళలో దీనిని చిర్రగోనె అని కూడ అంటారు. మన కవులు వ్రాసిన పుస్తకాలలో ఈ ఆట మనోహరంగా వర్ణింపబడింది. పల్నాటివీరచరిత్రలో బాలచంద్రుడు ఈ ఆట ఆడినట్లు పేర్కొనబడింది. భారతంలో కౌరవ పాండవులు ఈ ఆటను ఆడినారంటే, ఇది యెంత పురాతనమైనదో తెలుస్తుంది. ఒక చిన్న కర్రముక్కను పెద్ద కర్రతో కొట్టుతూ, ఈ ఆటను ఆడుతుంటారు. ఈ ఆటను క్రికెట్టుతో పోల్చవచ్చును. కొందరు దీనిని స్వదేశీ క్రికెటు అని మెచ్చుకోవడం కలదు. కోడి పందెములు తెలుగు దేశీయులు ప్రత్యేకంగా కొన్ని సంవత్సరాల క్రిందటి వరకు అభిమానించిన ఆట. ముఖ్యంగా సంక్రాంతి సందర్భములో, ఈ ఆటను అత్యంత ఆసక్తితో ఆడేవారు. ఈ ఆట గూడ పలనాటి వీరచరిత్రలో చక్కగా వర్ణింపబడింది. బొంగరాల ఆట మన

గ్రామాలలో మిక్కిలి ప్రచారములోనున్న క్రీడ; పిల్లలకు ఈ ఆటలో మిక్కిలి ఆసక్తి. ఇవన్నీ గృహాల వెలుపల బహిరంగ ప్రదేశాలలో ఆడే ఆటలు. ఈ ఆటలు జరుగుతూ వుంటే జనులు ఎంతో ఉత్సాహంతో వీనిని తిలకించు తుంటారు.

ఈ ఆటలతోపాటు కాలక్షేపము కొరకు, ఇండ్లలో కూర్చుండి ఆడే ఆటలు ప్రత్యేకమైనవి కొన్ని వున్నవి. ఈ ఆటలలో చదరంగము మిక్కిలి ముఖ్యమైనదే కాక చాల ప్రసిద్ధి చెందినది. అసలు ఈ ఆట మొట్టమొదలు మనదేశము లోనే ప్రారంభమైనదని కొందరు చెప్పుతుంటారు. ఏమైనప్పటికి, ఈ ఆటకు మన పల్లెటూళ్ళలోని కుటుంబాలలో మంచి ప్రచారము వున్నది. ఈ ఆటఆడటంలో కొందరు సాటిలేని నైపుణ్యము కలిగి వుంటారు. చదరంగము వంటి ఆట యింకొకటి పులిజూదము. ఈపులిజూదము మూడురకాలుగావున్నది. ఒక పటము మీద, చిన్న రాళ్ళనో లేక చింతగింజలనో తీసికొని, కొన్నింటిని పులులుగాను, కొన్నింటిని మేకలుగాను భావించి, ఆడే ఆట యిది. పుళ్ళసంఖ్య మూడింటికన్న మించదు. మేకల సంఖ్య పదహారింటి వరకు వుంటుంది. ఒకరు పులులను తీసికొని, యింకొకరు మేకలను తీసికొని ఈ ఆటను ఆడుచుందురు. ఇప్పుడు ప్రచారము తగ్గిపోయినా, యిటీవల వరకు, మన పల్లెటూళ్ళలోని ఉన్నత కుటుంబాలలో విశేష ఆసక్తితో ఆడిన ఆట పాచికల ఆట; దీనికి అక్షక్రీడ అని మరొక పేరు ఉన్నది.. ఈ ఆట గూడ తరతరాల నుండి మనదేశములోని ప్రజలను ఆకర్షించినది. మన ప్రబంధాలలో ఈ ఆటను రమణీయంగామనకవులు వర్ణించినారు. రుక్మిణీకృష్ణులు ఈ ఆటను ఆడినట్లు ఉత్తర హరివంశములో మనోహరముగా వర్ణింపబడినది. ఈ తరగతికి చెందిన యింకొక ఆట పచ్చీసు. ఈ ఆటలో స్త్రీలకు ఆసక్తిఎక్కువ రంగుగుడ్డలో అందముగా పచ్చీసును కట్టించి, దానిమీద పూసలతో ఇండ్లను ఏర్పాటుచేసి, గవ్వలను వేస్తూ ఈ ఆటను ఆడే దృశ్యము పల్లెటూళ్ళతో ఏ మాత్రము కొద్ది పరిచయము కలిగిన వారికైనా బాగా పరిచితమైనదే. ఈ ఆటలు మన గ్రామీణ సంస్కృతి శోభకు మంచి ప్రతిబింబాలు.

జనులను వినోదింప జేయడానికి ప్రత్యేకంగా ఉద్దేశించిన వేడుకలు ఇంకా యెన్నో మన పల్లెటూళ్ళలో చూడవచ్చును. వినోదాలే వృత్తిగా కలిగినవారు గూడ కొందరున్నారు. ప్రస్తుత పరిస్థితులలో ప్రోత్సాహము

లేనందువలన జీవనోపాధి కొరకు వీరు యితర వృత్తులను అవలంబించడం చేత వీరి సంఖ్య తగ్గిపోతున్నది. బొబ్బిలి, బాలనాగమ్మ కథలు చెప్పేవారిని గూర్చి యింతకుముందే ప్రస్తావించినాను. గంగిరెద్దులను అలంకరించి, యిల్లిల్లు తిరిగే వారు ఈ శ్రేణికి చెందినవారే. పగటి వేషాలను వేసుకొని, ప్రజలను వినోదింప జేసే వారు మనకు కనుపిస్తుంటారు. వీరిని పగటివేషాల వారనీ, బహురూపుల వారనీ పిలుస్తుంటారు. విప్రవినోదులనే వారు గారడీవిద్యలో ప్రవీణులు. వీరు అనేక ఇంద్రజాల ప్రదర్శనలు చేస్తుంటారు. వీరందరూ, జనుల పోషణ మీద ఆధారపడి ఈ పనులను వృత్తిగా తీసికొని, అందులో గొప్ప నైపుణ్యం సంపాదించినటువంటి వారు.

పల్లెటూళ్ళలో ఉయ్యాలలూగుట బాలబాలికలే గాక పెద్దలు గూడ మిక్కిలి మక్కువ జూపించే క్రీడ. ఏదోవిధమైన ఉయ్యాలను మనము అనేక గృహాలలో చూడవచ్చును. ఈ మధ్య యితర క్రీడల వలెనే, సన్నగిల్లి పోతున్నప్పటికినీ గుర్రపుస్వారీ, మన గ్రామాలలో బాగుగా అభిమానించిన క్రీడ, మల్లయుద్ధాలు, కుస్తీలు మొదలైనవి తరతరాలనుండి మన వారు అభిమానించి, ప్రోత్సహించిన క్రీడలు. తెలుగు దేశంలోని జమీందార్లు ఇందులో ప్రవీణులైన వారిని తమ అస్థానాలలోనికి చేరదీసి వారిని పోషించిరి. దసరా పండుగ సందర్భాలలో ప్రజల సమక్షాన యీ మల్లయుద్ధప్రదర్శనాలు కుస్తీలు జరిపించి, వారిని బహూకరించే ఆచారము ఇటీవలివరకు మన పల్లెటూళ్ళలో వుండేది; కత్తి సాము కట్టెసాములలో ప్రవీణులైనవారిని మన పల్లెటూళ్ళలో చూడవచ్చును.

కొన్ని వేడుకలు, వినోదాలు, క్రీడలు ప్రత్యేకమైన సందర్భాలలో జరుగుతుంటవి. దసరాపండుగకు ముందు, తొమ్మిది దినాలు బాణసంచాలను కాల్చడం జనుపకట్టలను కాల్చడం ఈ తరగతికి చెందిన వినోదము. పిల్లలు ఈ తొమ్మిది రోజులు ప్రతిరోజూ ఈ వేడుకను జరుపుకుంటూ ఆనందిస్తారు. హోళీపండుగ సందర్భంలో ఒకరిమీద మరొకరు రంగులు చల్లుకోవడం కూడ యిటువంటి వేడుకలే. ఏరువాకపున్నమ అనగా జేష్ఠపున్నమ. రైతులకు మిక్కిలి సంతోషకరమైన పబ్బము. ఆనాడు వారు తమ యెడ్లను కడిగి, వాటిని రంగురంగులతో అలంకరించి, తమ నాగళ్ళమీద ఎర్రమన్నుతోను, సున్నముతోను పట్టెలను వేసి, ఆ నాగళ్ళను బుజాలమీద వేసికొని, యెడ్లతోపాటు ఊరేగి, పొలాలకు వెళ్ళి దుక్కిదున్ని ఆ సంవత్సరపు వ్యవసాయపు పనులను అత్యంత

ఉత్సాహముతో ప్రారంభించుదురు. శ్రీరామ నవమినాడు బండ్లను గట్టుకొని ఊరేగుట పల్లెటూళ్ళలో మనము గమనించే మరొక వేడుక. సంక్రాంతికి తీర్థాలకు వెళ్ళే ఆచారము తెలంగాణపు పల్లెటూళ్ళలో ప్రజలకు మక్కిలి ప్రేమపాత్రమైన వేడుక. బండ్లను గట్టుకొని తమతమ కుటుంబాలతో సంక్రాంతి నుండి శివరాత్రి మధ్య జరిగే ఈ జాతరలలో వీరు పాల్గొంటారు. ఇటువంటి జాతరలలో ప్రసిద్ధమైనవి కొరవిజాతర, ఐనవోలుజాతర, మేడారముజాతర మొదలైనవి. ఈ జాతరలలో అసంఖ్యాకముగా జనులు పాల్గొంటారు దేవాలయాలలో సీతాకల్యాణము మొదలైన ఉత్సవాలు జరిపించడం పల్లెటూరు ప్రజలకు అభిమానాస్పదమైన వేడుక. శక్తిపూజలు పల్లెటూరి ప్రజానీకములో చాల ప్రచారంలో వున్నవి. దుర్గ, కాళి, ఎల్లమ్మ మొదలైన దేవతలకు మేకపోతులను బలియిచ్చే వేడుక చాల ప్రసిద్ధమైనది.

ఈ విధంగా అన్ని తరగతుల వారికి అభిమానాస్పదమైన వేడుకలు, వినోదాలు, మన పల్లెటూళ్ళలో పుష్కలముగా వున్నవి. కొన్ని వినోదాలు, క్రీడలు స్త్రీలకు మాత్రమే ప్రత్యేకమైనవి. ఇందులో కోలాటము ముఖ్యంగా పేర్కొనదగినది. కామునిపున్నమకు ముందు వెన్నెల రాత్రులలో యువతులు ఈ కోలాటము వేసే పద్ధతి తెలంగాణపు పల్లెటూళ్ళలో బాగా ప్రచారంలో వున్నది. పురుషులు గూడ కోలాటము వేయడం, ఆ సందర్భాలలో పాటలు పాడడం కొన్ని ప్రాంతాలలో కనుపిస్తుంది. అందుచేత దీనిని స్త్రీ పురుషులకు సమాన ఆదరణీయమైన క్రీడ యని కూడ చెప్పవచ్చును.

ప్రత్యేకంగా బాలికలు అభిమానించే ఆట చెమ్మచెక్క ఆట. తెలుగు సీమలో ఏ పల్లెటూరికి వెళ్ళినా చూడ వచ్చును. అచ్చనగండ్ల ఆట మన పల్లెటూళ్ళ బాలికలు అభిమానించే మరొక రమ్యమైన క్రీడ. క్రచ్చకాయలను ఎగుర వేస్తూ, ఆడపిల్లలు ఈ ఆటను ఆడే దృశ్యము మిక్కిలి సుందరమైనది. ఓమన గుంటలఆట ఆంధ్ర బాలికలకు, యువతులకు అభిమానాస్పదమైన క్రీడ. ఒక కట్టె దిమ్మెలో పద్నాలుగు గుంటలు చెక్కించి, వాటిలో చింతగింజలు పోసి ఈ ఆటను ఆడుతుంటారు. ఈ విధమైన కట్టె దిమ్మెలు పల్లెటూళ్ళకువెళ్లి చూస్తే అనేక కుటుంబాలలో కనుపిస్తుంటవి. గుజ్జనగూళ్ళ ఆట గూడ బాలికలకు ప్రత్యేకమైనది. రుక్మిణీదేవి చిన్నప్పుడు ఈ ఆటను ఆడినట్లు భాగవతంలో పోతనగారు తెలిపినారు. బొమ్మరిండ్లలో గూర్చుండి బాలికలు గురుగులలో రకరకాల

వంటలు వండి వడ్డించునట్లుగా వినోదించే ఈ ఆట ఆడపిల్లలకు మిక్కిలి ప్రియమైనది. గీరన గింజల ఆట ఆంధ్ర బాలికలు అభిమానించే మరొక క్రీడా విశేషము. ముగ్గులు వేయడం పల్లెటూరి బాలికలకు, యువతులకు మిక్కిలి ఆహ్లాదకరమైన వేడుక. రకరకాల ముగ్గులను వేయడంలో నైపుణ్యము ప్రదర్శించే స్త్రీలు మన పల్లెటూళ్ళ యందు పుష్కలముగా కనుపిస్తుంటారు. ఈ ముగ్గులు తెలుగు పడతుల సౌందర్యారక్తికి, కళాభిరుచికీ, మేలి ఉదాహరణాలు. ఈనాడు ఎక్కువగా వ్యాప్తిలో లేకపోయినా చిలుకలను పెంచి, వానికి బుద్ధులు చెప్పి వినోదించుట తెలుగు సీమలోని పల్లెటూళ్ళ యందలి సంపన్న గృహాలలోని సుందరాంగుల వేడుకలలో బహు రమ్యమైనది.

బతకమ్మ పండుగ, బొడ్డెమ్మ పండుగ స్త్రీలకు ఆనంద కరమైన క్రీడలు; వేడుకలు. ఈ రెండింటిలోను వారు గౌరీ దేవిని పూజించుచుందురు. మహాలయామావాస్యకు ముందుగా బొడ్డెమ్మలను, అ మా వా స్య నా టి నుండి బతకమ్మను ఆడుట పల్లెటూళ్ళలో ఆచారంగా వున్నది. బొడ్డెమ్మను ఒక పీటమీద మన్నుతో నిర్మించుదురు. బతకమ్మను తంగేడుపూవులతో, గుమ్మడి పూవులతో, గోరంట పూవులతో సుందరముగా కూర్చి పేర్చుతారు. సాయంకాలపు పూట బొడ్డెమ్మకు, బతకమ్మకు చుట్టు బాలికలు, యువతులు, ముత్తైదువలు చేరి, పాటలు పాడుతూ వినోదిస్తుంటారు.

ఈ విధంగా మన పల్లెటూళ్ళ జీవితాన్ని పరిశీలించితే, క్రీడలకు, వినోదాలకు మనవారు ఎంత ముఖ్యమైన స్థానాన్నియిచ్చినారో వెల్లడి కాగలదు. క్రీడాభిరామమైన పల్లెటూరి జీవితములోని ఉత్తమ సంస్కృతిని ఈ క్రీడలు, వేడుకలు, వినోదాలు మనకు వెల్లడి జేస్తున్నవి.

(రేడియో ప్రసంగము - 1959)

జానపద నృత్య సంగీతాలు

పుస్తకాలు చదివి సంపాదించిన విజ్ఞానము లేక ఆధునిక నాగారికతతో సంపర్కము లేక పల్లెపట్టులలో నివసించే ప్రజానీకాన్ని మనము జానపదులని పిలువ వచ్చును. ఈ జానపదుల జీవితాన్ని కొంచెము పరిశీలిస్తే అందులో సారస్వతానికి, కళలకు, విశేషించి నృత్యానికి సంగీతానికి సముచిత ప్రాధాన్యము కలదని వెల్లడి యౌతుంది. పాటలు, గేయాలు, కథలు మొదలైన అపారమైన సారస్వతము వీరి నాలుకల మీద నాట్యమాడే దృశ్యాలను ఎన్నింటినైనా మనము పల్లెటూళ్ళలో పరికించ వచ్చును కాని ఈ శతాబ్దంలో కొన్నాళ్ళ నుండి అనేక కారణాల వల్ల ప్రజాసారస్వత మని చెప్పదగిన. ఈ పాటలు, గేయాలు, జానపదుల పలుకుబళ్ళలో ప్రాధాన్యాన్ని కోల్పోతున్నట్లు కనిపిస్తున్నది.

జానపదుల సారస్వతములోనే కాక వారి నృత్య సంగీతాలలో కూడ ప్రత్యేకత, విశిష్టత కనిపిస్తున్నవి, అలంకార శాస్త్రాలు, లక్షణ గ్రంథాలు నిర్ణయించిన ప్రమాణాలను పట్టుపడనివారి సాహిత్యమువలెనే, వారి నృత్య సంగీతాలు గూడ లాక్షణికగ్రంథాలకు అతీతమై యున్నవి, భరతుడు తన నాట్యశాస్త్రములో ఈ జానపదుల నృత్యాన్ని గూర్చి కొంత ప్రస్తావించి నప్పటికిని, తరువాత, ఆలంకారికులు వాని ఉనికినే గమనించినట్లు కానరాదు. జానపదుల సారస్వతములో మనదేశ సంస్కృతి ప్రతిబింబించినట్లే వారి నృత్య సంగీతాలలో కూడ మన దేశీయ సంప్రదాయాలు ప్రతిఫలించుతున్నవి. జానపదుల రుచులను, అభిరుచులను తెలియజేసే అద్దమువంటివి ఈ నృత్య సంగీతాలని నిస్సందేహంగా చెప్పవచ్చును. సారంగపాణి పదాలవంటివి జానపద వాఙ్మయానికి, నృత్యసంగీతాలకు గూడ ఆటపట్టులై వున్నవి. జానపద వాఙ్మయంలో వలెనే, నృత్యసంగీతాలలో కూడా భారత భాగవత రామాయణాల ప్రభావము ప్రముఖంగా కనుపిస్తుంది. పురాణ గాథల పరిచయము అడుగడుగునా తొంగిచూస్తుంటుంది.

తెలుగు సీమలో యక్షగానాలు క్రమక్రమంగా నాటకాలుగా పరిణమించి వ్యాప్తిలోకి వచ్చినవి. ఈ యక్షగానాలను మొట్టమొదలు జనులు వీధులలో వేషాలుగట్టి వినిపించేవారు. కేవలము వినిపించడమేకాదు పాడుతూ ఆడేవారని కూడ తెలుస్తున్నది. ఈ విధంగా జానపదుల నృత్యసంగీతాలే ఈ యక్షగానాలకు జన్మస్థానాలని తోస్తున్నది. పగటివేషాలలో, బొమ్మలలో, యక్షగానాలలో, నాటకాల క్రమపరిణామము మనకు కనుపిస్తున్నది.

కురువంజి అనే నృత్యసంప్రదాయాన్ని జానపద నృత్యమనే చెప్పవచ్చును. కురువలు అనే ఆటవికజాతి వారు తిరుపతి, శ్రీశైలము మొదలైన పుణ్యక్షేత్రాలలో యాత్రికుల వినోదము కోసము నృత్యము చేస్తుండేవారు. జానపదులు వర్ధిల్ల జేసిన ఈ నృత్యానికి మొదలు కురవంజులనే పేరు కలిగింది. గ్రామ ప్రాంతాలలో ఇటీవలవరకు కథలు చెప్పించే అలవాటు ఉండేది. ఈ కథలలో బొబ్బిలికథ, బాలనాగమ్మకథ మొదలైనవి సుప్రసిద్ధాలు. రసాత్మకాలైన ఈ కథలను చెప్పే సందర్భంలో జానపద నృత్య సంగీతాలకు ప్రత్యేక ప్రాధాన్యము ఉంటుంది. పల్లెటూళ్లలో కోలాటము, చెమ్మచెక్కలు, మొదలైనవి బాలికలకు అత్యంత ప్రియమైన ఆటలు. ఈ ఆటలలో భజనకీర్తనలు పాడుతూ—

"గొల్లవారి వాడలకు కృష్ణమూర్తి నీవు
యేమి పనుల కొచ్చినావు కృష్ణమూర్తీ
పాలకొరకు వచ్చినానే గొల్లభామా మంచి
పాలుబోసి నన్నబంపు గొల్లభామా"

అని నృత్యము చేస్తున్న దృశ్యము మిక్కిలి మనోహరమైంది. ఇదే విధంగా ఒప్పులకుప్పా, ఒయారిభామా మొదలైన ఆటలలో జానపద నృత్యం ప్రతిబింబిస్తుంది. వెన్నెల రాత్రులలో కామునిపున్నమకు ముందు పల్లెటూళ్ళలో యువతీయువకులు వేసే కోలాటాలు, నృత్యసంగీతాలకు ఆటపట్టులు.

జానపదులు సంగీతప్రియులు. తోటలలో, పొలాలలో, చెలకలలో, మంచెల మీద కూర్చుండి రాగమాలాపించే రైతు, సాయంకాలము గోధూళి సమయాన ఇంటికి పశువులను తీసికొని పోతూ పాటపాడే యువకుడూ, పొలము

లో విత్తనాలు వేస్తూ, కలుపుదీస్తూ, కోతలుకోస్తూ, ఇండ్లలో పిండి విసురుతూ, వడ్లుదంచుతూ, రకరకాల పాటలు పాడే ఆడపడుచులూ, జానపదుల జీవితంలో సంగీతము ఏవిధంగా చొచ్చుకొని పోయిందో ఋజువు చేస్తున్నారు. పండుగ పబ్బాల సందర్భంలో వరసగల వారితో పరిహాసాలు ఆడే వేళలలో, మంగళహారతులు ఇచ్చే సమయాలలో, తొట్లెలో పసిపాపను ఊపుతూ నిద్రబుచ్చే సందర్భాలలో హృదయాలు కదలి శ్రావ్యంగా ఆలపించే పాటలు జానపదులసంగీతంలో ముఖ్యభాగం కాక యింకేమి? జానపదుల సంగీతాన్ని దేశీ సంగీతమని చెప్పడం కలదు. ఈ దేశీ సంగీతము జనసామాన్యానికి మిక్కిలి హృదయంగమమైనది. గుణములో ఉత్తమశ్రేణికి చెందిన జానపదుల పాటలలో వైవిధ్యము చాల యెక్కువగానే కనుపిస్తున్నది. జీవితంలో అనేక సన్ని వేశాలను ఈ పాటలు చిత్రించుతున్నవి. ఈ పాటలను, పదాలు, మంగళహారతులు, పాటలు అని మనము స్థూలముగా విభజించవచ్చును. పదాలలో ప్రభాతపదాలు, వెన్నెలపదాలు, కోకిలపదాలు, చిలుకపదాలు, గొబ్బిపదాలు మొదలైన వానిని లెక్కించవచ్చును. పాటలలో లాలిపాటలు, జోలపాటలు, ఏలపాటలు, దరువులు సుద్దులు అప్పగింత పాటలు మొదలైన వానిని చేర్చవచ్చును; గొల్లసుద్దులు ప్రఖ్యాతి గాంచిన పాటలు.

ఈ విధంగా ఇవన్నీ జానపదుల సరస జీవితానికి చాల మంచి ప్రతిబింబాలు. తోలుబొమ్మలాటలు, భాగవతాలు జానపదులు ప్రేమతో పోషించి వర్ధిల్లజేసిన కళాసంప్రదాయాలు

ఈ పాటలుపాడే పద్ధతి గూడ ప్రత్యేకమైంది. జానపదుల సంగీతానికి శాస్త్రీయమైన నియమాలు కల్పించడం కష్టసాధ్యము; వీనికిరాగతాళాలు నిర్ణయించడం మిక్కిలి ప్రయాసతో కూడుకొని సంగీత శాస్త్రంలో నిష్ణాతులైన ప్రజ్ఞావంతులు చేయ వలసినపని. బొబ్బిలికథ, పల్నాటివీరుల కథలను చెప్పడంలో, వివిధ సంగీతరీతులను అనుసరిస్తుంటారు. వీనిని బాగుగా పరిశీలించవలసి వున్నది.

ఈ జానపద సంగీతాన్ని, నృత్యాన్ని తమ సొమ్ముగా చేసికొనిన తెగల వారు తెలుగు సీమలో కొందరున్నారు. కాని క్రమక్రమంగా వీరిసంఖ్య తగ్గిపోతున్నది. ఈ విధంగా ఈ పాటలు పాడేవారికి తగిన ప్రోత్సాహమూ,

పోషణా లేకపోయినందు వలన కాబోలు, భిక్షాటనము చేయవలసిన దుస్థితికి వీరు గురియౌతున్నారు. వీరికి బిచ్చము గూడ తగినంత దొరకని దుస్థితి మిక్కిలి దుస్సహమైనది. దేశద్రిమ్మరులై, ఊరూరు తిరుగుతూ, జీవనోపాధిని కల్పించు కుంటున్న వీరిని ఆశ్రయించి వున్న సంగీత నృత్యాలు నశించిపోకుండా కాపాడ వలసిన అవసరము ఎంతో వున్నది. బాలసంతులు, బుడబుడకలవారు, జంగములు, దాసరులు, భాగవతులు, పిచ్చుక గుంటులు, వీరముష్టులు మొదలైన ఈ తెగలవారు ఈనాడు చాల తక్కువగా కనుపిస్తున్నారన్న విచారకరమైన సత్యాన్ని మనము గమనించ వలసి వున్నది. ఈ తెగలలో అజ్ఞాతవాసము జేస్తున్న సాహిత్యాన్ని, సంగీత నృత్యాలను సకాలములో కాపాడక పోతే, కొంత కాలము తరువాత అదృశ్యం కాగల ప్రమాదము గోచరిస్తున్నది.

ఈ జానపదులు సంగీత నృత్యాలలో ఉపయోగించే సాధనాలు, వాద్యాలు కొన్ని ప్రత్యేకమైనవి వున్నవి. వీరి ఉపయోగం కూడా యీరోజు చాలా తక్కువగా కనుపిస్తున్నది. గజ్జెలు కట్టుకొని నృత్యము చేయడం, కొమ్ము ఊదడం. పిల్లనగ్రోవి పాడడం, నాగస్వరము వాయించడం మొదలైనవి జానపదుల ప్రత్యేకతలు చిరుతలు చేతులలో నుంచుకొని, తాంబూర పట్టుకొని, ఇంటింటికి వచ్చే హరిదాసు, ఈనాడు పల్లెటూళ్ళలో చాల తక్కువగా కనిపిస్తుంటాడు. అందెలు, తాళాలు, కొమ్ము, జమిడికలు, గజ్జెలు, కోలలు మొదలైన సాధనాలు జానపదుల నృత్య సంగీతాలలో కనుపిస్తుంటవి. లంబాడీలు కోయలు మొదలైన వారిలో ప్రత్యేకమైన నృత్య సంగీతాలు గోచరిస్తున్నవి.

ఈ విధంగా జానపదుల ప్రత్యేక సారస్వతము, సంగీత నృత్యాలు, తత్సంబంధమైన సాంప్రదాయాలు అపారంగా వున్నవి. వీనిని సాధించేవారు కూడ కొన్ని ప్రత్యేక తెగలకు, కులాలకు చెందినవారై వున్నారు. ఈ సాధనలో రకరకాల వాద్యాలను ఉపయోగించడం గమనింపవలసి వున్నది.

చదవు సంధ్యలు రాకపోయినంతమాత్రాన వ్రాతపూతలు తెలియనంత మాత్రాన, ఆధునిక అభిరుచులను కలిగి లేనంత మాత్రాన, నేటి నాగరికతా

ప్రభావానికి లోనుగాక పోయినంత మాత్రాన జానపదుల జీవితాలు రసహీనమై, శుష్కమైనవి కావు. ఉన్నత విద్యావంతుల హృదయాలవలెనే జానపదుల హృదయాలు గూడ, వివిధ సన్నివేశాలలో రసార్ద్రములు కావడం జరుగుతుండును. ఈ విధంగా జరిగినప్పుడు మెరుపును చూచి పింఛము విప్పే నెమలి వలె, మామిడి చివుళ్లుతిని మత్తిల్లి పాడే కోకిల వలె, సంగీత నృత్యాలతో వారి జీవితాలు ఉప్పొంగుతుండును. కళా సౌందర్యానికి ఆట పట్టయిన సందర్భాలు జానపదుల జీవితాలలో పుష్కలంగా ఉన్నవి. దానిని చక్కగా ఆకళించుకొని, అందులోని ఉత్తమ కళాసంప్రదాయాలను, చిరస్థాయిగా చేయవలసిన కర్తవ్యాన్ని మనము మరచిపోగూడదు.

(రేడియో ప్రసంగము - 1959)

Blank Page

యువభారతి
సాహితీ సాంస్కృతిక సంస్థ
5 కింగ్స్‌వే, సికిందరాబాదు-3

మా తెలుగు తల్లికీ మల్లెపూదండ
మా కన్నతల్లికీ మంగళారతులు
కడుపులో బంగారు, కనుచూపులో కరుణ
చిరునవ్వులో సిరులు దొరలించు మా తల్లి

గలగలా గోదారి కదలిపోతుంటేను
బిరబిరా కృష్ణమ్మ పరుగులిడుతుంటేను
బంగారు పంటలే పండుతాయి
మురిపాల ముత్యాలు దొరలుతాయి

అమరావతీ నగరి అపురూప శిల్పాలు
త్యాగయ్య గొంతులో తారాడు నాదాలు
తిక్కయ్య కలములో తియ్యందనాలు
నిత్యమై, నిఖిలమై నిలిచియుండేదాక

రుద్రమ్మ భుజశక్తి, మల్లమ్మ పతిభక్తి
తిమ్మరుసు ధీయుక్తి, కృష్ణరాయల కీర్తి
మా చెవుల రింగుమని మారుమ్రోగేదాక
నీ పాటలే పాడుతాం నీ ఆటలే ఆడుతాం
జై తెలుగుతల్లీ, జై తెలుగుతల్లీ

— శంకరంబాడి సుందరాచార్య